

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-233
Әдістемелік өңдеу		128 беттің 1 беті

**«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ
жанындағы медицина колледжі**

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

**ТЕОРИЯЛЫҚ САБАҚҚА АРНАЛҒАН
ӘДІСТЕМЕЛІК ӨНДЕУ**

Пән коды: ЖББП08
 Пәні: Қазақ әдебиеті
 Мамандығы: 09120100 «Емдеу ісі»
 Біліктілігі: 4S09120101 «Фельдшер»
 Мамандығы: 09130100 «Мейіргер ісі»
 Біліктілігі: 4S09130103 «Жалпы практикадағы мейіргер»
 Мамандығы: 09110100 «Стоматология»
 Біліктілігі: 4S09110102 «Дантист»
 Мамандығы: 09110200 «Ортопедиялық стоматология»
 Біліктілігі: 4S09110201 «Тіс техникі»
 Оқу сағатының/кредит көлемі: 96/4
 Теория: 96с.
 Курс: 1
 Оқу семестрі: 2
 Бақылау түрі: емтихан

Шымкент, 2023 ж.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-233
Әдістемелік өңдеу		128 беттің 2 беті

«Жалпы білім беретін пәндер» кафедрасының мәжілісінде қаралды.

Хаттама № 13 «27» 06 2023 ж.

Кафедра меңгерушісі: А.Т. Сатаев

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 3 беті

№ 1 сабақ

5.1.Тақырып: XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдебиеті. Дулат Бабатайұлы.
«Аягөз» өлеңі. «Еспембет» дастаны.

Сағат саны: 3 сағ. 135 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға Дулат Бабатайұлы туралы, оның өмірі мен шығармалары туралы мәлімет беру; Ақынның бізге жеткен мұрасы, өлеңдерінің тақырыбы туралы баяндау. Дулаттың атын ақтап, қазақ еліне таныстырған ғалымдармен таныстыру. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3. Оқу міндеттері : электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру; мәтінді қиналмай әңгімелеуге, ауызекі сөйлеуге дағдыландыру, ой-өрісін кеңейту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1.XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдебиеті.
2. Д. Бабатайұлы өмірі мен шығармашылығы.
3. Дулат Бабатайұлы шығармашылығындағы дәстүр мен жаңашылдық жайында.
4. Аягөз өлеңінің мазмұны.
- 5.Еспембет дастаны.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдебиеті. Дулат Бабатайұлы.

«Аягөз» өлеңі. «Еспембет» дастаны.

XIX ғасырдың бірінші жартысында Қазақстанның саяси, қоғамдық, әлеуметтік, шаруашылық өміріндегі өзгерістер терең сипат ала бастады. Елімізде өнеркәсіп пен шаруашылықтың жаңа бағыттары пайда болды. Көшпелі мал шаруашылығымен шұғылданатын қазақтар тұрақты кәсіп көзін тауып, тау-кен орындарын игеруге, егін салып, балық аулауға, өндіріс орындарында жұмыс істеуге көше бастады.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басы қазақ әдебиеті үшін де аса бір күрделі және жемісті кезең болды. XIX ғасырда қазақ халқының жаңа әдебиеті қалыптаса бастады. Әдебиет аясын барынша кеңейтті, қоғамның тарихи құбылыстарына қарай күрделі көркемдік сипат алды. Осындай ірі құбылысты оқиғаларға, күрделі де шиеленіс әлеуметтік тартыстарға толы тарихи кезең қазақ даласында өз ізінде қалдырды. «Қазақ әдебиеті тарихы» энциклопедиясында бұл туралы: «Сол діуірдің оқиғалары мен тарихи шындығы қазақ әдебиеті шығармаларында көрініс тапты. XIX ғасырдағы қазақтың ұлттық әдебиетін дәуір шындығынан бөліп қарау мүмкін емес. Қазақ даласында XIX ғасырда патшалық Ресей отарлаушылары жүргізген саяси – әлеуметтік октемдік пен басқару жүйесіндегі реформалардың себеб – салдары сол кезеңдегі қазақ әдебиеті шығармаларынан да жан – жақты көрініс тапты. Көкірегі ояу ақын- жыраулар мен соз ұстаған би – шешендер ұлттың мұңын мұндап, келешегін болжады. Хандық басқару жүйесі ыдырағаннан кеіін, үздік – создық ұлт – азаттық қозғалыстарға ұласқан наразылық жалпыхалықтық қуатты күшке айналып кетуге түрлі ішкі сыртқы жағдаяттар кедергі болса да, халықтың мұң-мүддесі тарихи жыр, дастан, толғауларда буырқанып көрінді. Бұрқ етіп басталып, езіп-жаншылып, қайта бас көтеріп өршіп отырған ұлт-азаттық қозғалыс тарихының ұзақ мерзімді кезендерінде ақындардың сөзі мен ұлттық әдебиет қана өз жолынан да, жүісінен де жаңылған жоқ. XIX ғасырдағы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 4 беті

әдебиет өткен ғасырлардағы ұлттық сөз өнері жаңа сипатта көрінді. Әдеби шығармалар жанрлық жағынан да, көркемдік бітімі турасында да, идеялық мазмұны жөнінен де көп ілгеріледі» деп көрсетіледі.

Дулат жырау қазіргі Семей обылысы, Аягөз ауданында туып өскен. Бұрынғы ру жігімен алғанда, ол Найманның Қаракерей табынан шыққан. Мұсылманша сауат ашып оқыған, өз кезіндегі көзі ашық, алдыңғы қатарлы адамдардың бірі. Ол — тек жыршы ғана емес, заманы туралы терең толғаған, ойшыл, әсем тілмен өрнектеген ақын. Оны Абайдай ақынның ұстазы деуге болады. Қазақ халқының ұстазы деуге болады. Қазақ халқының қиын халін көрген, орыс отаршылдығын жаны ауыра жырлаған шайыр — зар заман ақындары аталған ағымның алып тұлғасы. Ақынның бізге жеткен мұрасы мың жарым жылдай. Дулат өлеңдерін алғашқы жеткізуші — 1839 - 1919 жылдары ғұмыр кешкен Байділда атты адам. Кейіндері Ғаббас Байділдаұлы, Шәкір Әбенұлы жинаған. Баспаға Мүлкен Сейілұлы даярлап, алғаш рет Қазанда «Өсиетнама» деген атпен 1880 жылы басылып шыққан. Жинақтағы жыр көлемі 800 жолдай. «Еспенбет» атты поэмасы бар. Ақынның алғаш аты 1939 жылы құрастырылған С. Мұқанов, Қ. Бекхожин хрестоматиясында кездеседі. 1940-1941 жылдары шыққан мектеп оқулықтарында Қ. Жұмалиев шығармаларын талдап жазды. 1961 жылғы «Қазақ әдебиеті тарихының» I томында ақын жайында толық айтылды. «XVIII — XIX ғасырлардағы қазақ ақындарының шығармалары» (1962), «Үш ғасыр жырлайды» (1965), «Дастандар» (1960), «Бес ғасыр жырлайды» (1989) секілді жинақтарда Дулат өлеңдері көрінеді. Дулаттың атын ақтап, қазақ еліне таныстырған ғалымдар: Х. Сүйінішәлиев, Қ. Жұмалиев, Р. Сыздықова, Қ. Өмірәлиев, М. Мағауиндер болды.

"Еспенбет" поэмасы

Ақынның ел өмірінің ескі бір тақырыбына құрып, жазба әдебиет үлгісінде шығарылған бұл поэмасы XIX ғасырдағы қазақ әдебиеті үшін жаңалық еді. Поэма:

Еспенбеттей ер қайда?

Еспенбеттей ер туса,

Ер күтетін ел қайда? — деген жолдармен аяқталады. Шығарма, міне, осы аңсардан, яғни ақынның күллі шығармашылығына ортақ елге тірек ер, көсем шықса, халық соның қасынан табылса деген идеядан туған. Хан-сұлтандар халқынан бөлініп, жатқа жағынған, батырлары "қазан бұзар үй тентекке айналған" заманда ер мен елдің бірлігі идеясын халықтың көкейіне жеткізіп, еңсесін тіктемек болған. Сол мақсатпен айбынды бейнелері халық жадынан өшпеген Ер Қосай, Қабанбай, Ақтамберді батырлар заманындағы қазақтардың, қалмақтарға қарсы бір шайқасын өзек етіп алып, батырлық дастан тудырған. "Еспенбет" поэмасы батырлар жырының үлгісінде жазылғанымен, онда, қиял-ғажайып оқиғалар, тылсым күштер, нанымсыз әсірелеулер атымен жоқ. Бас қаһарман Еспенбет те, оның Ақберте аты да, қалмақ, қазақ батырлары да — бәр-бәрі өмір шындығы аясында алынып, суреттеледі.

Жырау поэмасын бастаған жерден бас қаһарманын:

Ер Еспенбет кешегі

Ерекше ер деседі.

Тіл біткеннің шешені,

Топта бермес есені.

Үлгі айтса — көшелі,

Жауға шапса — көсемі, деп марапаттай таныстырғанымен,

Өзі болған жігіттен

Сұрама кім деп ата-анаң, — дегеніне қарағанда, Еспенбет қандай да бір, артықшылығымен ел көзіне түспеген, қарапайым ғана кісінің баласы. Міне, осы Еспенбет жас күнінде әке-шешеден бірдей жетім қалып, нағашысы Ер Қосайдың (тарихта болған адам, батыр) қолында, уақ елінде өседі. Қосай жиенді бөтен санамайтын

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 5 беті

қазақ салты бойынша да, "Еспенбеттей ұрпағын өте жақсы көргендіктен" де оған жетімдік көрсетпей өсіреді. Ер жеткенде тандап жүріп қалыңдық айттырып, басына үй тұрғызып бермек ойда жүреді. Қазірде "тоқсан жасқа келіп, тұғырдан әбден түскенімен", Ер Қосайдай:

Елім десе, елеріп,
Жаннан мүлде күскен кер;
Бел шешпей жортып ел үшін,
Алты малта ас қылып,
Арпа суын ішкен ер.
Осындай кісінің бауырында өсіп, тәрбиесін алғаннан да болар:
Жатса, тұрса, Еспенбет
Тұлпар мінсем деуші еді.
Қару, сайман асынып,
Шөпті бұзсам деуші еді.
Алайда:

Туған елін ойласа,
Қалатын жасып, басылып.
Еспенбет он төрт жасқа келгенде "Ер – туған жеріне, ит – тойған жеріне" дегенді есіне алып, алыстағы ата жұртына кеткісі келеді. Нағашы атасынан еліне қайтуға рұқсат батасын сұрайды. Осы арада мына бір жайтқа назар аударған жөн. Еті тірі, сезімі сергек, талапты жасөспірімнің желі басында үйездеп тұрған енесінің белінен секіріп ойнап жүрген Ақбөрте құлынға қызығуында нышан бар:

Құйрығын шаншып алды да,
Үш айналды желіні.
Селеу жерге бас ұрды,
Омырауының желінен.
Құйындатып келді де,
Ытқып түсті Ақбөрте,
Енесінің белінен.

Құрбыларынан ойлы, намысы күшті, арманы биік Еспенбетті осы бір туысы бөлек құлын ерлік арманға жетелейді: өскенде Ақбөртеңі ат қып мініп, қару асынып, жау қайтаруды армандайды. Ал осы жеткіншек тағы да:

Жігерім болса жетемде, Өнерім болса, еліме
Еліме барып, ұл болсам. Адал еңбек етсем деп;
Жігерсіз болсам, жетесіз, Болмаса өнер бойымда,
Қойын бағып, құл болсам... Қораш құл боп өтсем деп, –
ойлайды. Қандай адамдық адал, ақ ниет десеңізші! Ақынның кейіпкерінің осы сөздері арқылы бейнеленген биік эстетикалық-адамгершілік көзқарасы, халықтық демократизмі-туындының өн бойына көктей тартылып жатқан өзекті идеясы.

Ер Қосай Еспенбеттің тілегін қабыл алып, қалауын сұрайды. Салт бойынша басына үй, алдына мал салып, қалыңдық әперіп қайтарайын дейді. Көпті көрген батырдың көрегендігі шығар, әйтеуір, "көп шөбере ішінде" Еспенбеттің "ерекше тілеп тілеуін", Құдайға жалбарынумен жүреді екен.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Студенттер кіші топтарға бөлінеді.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 6 беті

«Мен қалай өз мақсатыма жетемін?» тақырыбы бойынша көпшілік алдында сөйлеуге дайындалыңдар. Оларға талдау жасаңдар. Мәтіннің жетістігі мен кемшілігін дәлелдеңдер.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5. 6. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: Ауызша сұрақ жауап.

1. XIX ғасырдың I жартысындағы ақын – жазушылардың шығармаларының маңыздылығы?
2. XIX ғасырдың I жартысындағы тарихи жағдай?
3. XIX ғасырдың I жартысындағы Қазақстанның саяси-экономикалық жағдайы мен отарлау саясатының жағдайы?
4. XIX ғасырдың бірінші жартысындағы тарихи-әлеуметтік жағдай туралы не білесіздер?
5. Осы кезде ел басқару ісіне қандай өзгерістер болды?
6. Осы кезеңде тарих сахнасына шыққан ақындар кімдер?
7. Дулат, Шортанбай, Мұрат, Жанкісі т.б. ақындарының шығармаларындағы ерекшелік неде?
8. 1. Дулат Бабатайұлы өз заманында қандай адам болған?
2. Дулаттың атын ақтап, қазақ еліне таныстырған қандай ғалымдар?
3. Неге «зар заман» ақыны атанды?
4. Дулат өмір сүрген дәуірдегі қазақ даласындағы тарихи-әлеуметтік жағдай қандай?
5. Дулат шығармалары қандай тақырыптарды қамтиды?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 7 беті

№ 2 сабақ

5.1.Тақырып: Махамбет Өтемісұлы. «Менің атым Махамбет». «Атадан туған аруақты ер» «Нарын», «Тайманның ұлы Исатай».

Сағат саны: 2 сағ. 90 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға Махамбет Өтемісұлы туралы, оның өмірі мен шығармалары туралы мәлімет беру; Ақынның бізге жеткен мұрасы, өлеңдерінің тақырыбы туралы баяндау. Махамбеттің ерлігі мен батырлығы, досына адалдығы туралы түсіндіріп, таныстыру. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3. Оқу мақсаттары: электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру; Махамбет сарынымен өлең шығаруға үндеу, өлеңдерін жаттауға, ауызекі сөйлеуге дағдыландыру, ой-өрісін кеңейту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Махамбет Өтемісұлы өмірі мен шығармашылығы.
- 2.«Менің атым Махамбет», «Атадан туған аруақты ер», «Нарын», «Тайманның ұлы Исатай» өлеңдері.
- 3.Ақынның өмір сүрген дәуірі мен ақын өлеңдерінен көрініс табатын халықтық арман-тілегі. Махамбет жырларындағы Исатай мен ақынның өз бейнесі. Батыр образын сомдаудағы ұлттық дәстүрлі нақыштар мен Махамбетке тән сөз қолданыстар.
4. Халық трагедиясы-ақын трагедиясы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Махамбет Өтемісұлы. «Менің атым Махамбет». «Атадан туған аруақты ер» «Нарын», «Тайманның ұлы Исатай».

Қазақ халқының XIX ғасырдағы ең көрнекті ақындарының бірі. Махамбет Өтемісұлы 1804 жылы қазіргі Батыс Қазақстан облысының Орда ауданына қарайтын Бекетай құмы деген жерде туылды. Өтемістің он баласы болып, Махамбет Бекмағамбеттен кейінгі екінші бала болады. Болашақ ақынның әкесі Ішкі Ордадағы ауқатты, ханға жақын, ықпалды адамдардың бірі болған. Махамбеттің қайда тәрбие алып, қайда оқығаны туралы нақты мәліметтер жоқ. Алайда, архив деректері оның мұсылманша ғұлама, ал орысша тілге де, хатқа жетік адам болғанын көрсетеді. 1824 жылы Ішкі Орданың ханы Жәңгір жиырма жасар Махамбетті өзінің баласы Зұлқарнайынмен бірге Орынборға жібереді. Ақын хан мұрагеріне аталық болып, мұнда төрт-бес жылдай тұрады. Алайда, көп ұзамай-ақ Махамбет сезікті адам ретінде біраз уақыт Калмыков бекінісінде тұтқында отырады. 1836 жылы 14 көкекте Исатай мен Жәңгір кездеседі. Ханның қайын атасы Қарауылқожаның ауылын шауып алады.

1837 жылы 2 қарашада хан ордасына қайта аттанады. 1838 жылы 12 шілдеде орыс әскерімен шайқаста, Исатай қаза табады. Ары қарай Махамбет ақынның азапты күндері туады. Орынбор түрмесіне қамалады. 1846 жылы өз үйінде қастандықпен қаза табады.

Бейігі Атырау облысы, Махамбет ауданы, Қараой деген жерде. Ақынның өлеңдері ерлікке, өрлікке арналады. Не үшін соғысып жүргенін айтады. Ел қандай болу керек деген сауалдарға жауап іздейді. Азаматтың міндетін көрсетеді. Осыған ұқсас «Беркініп

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 8 беті

садақ асынбай ...» деп басталатын өлеңі де бар. Алғашқыда ерлер ісі жорық пен оның қиындығына шыдау туралы болса, соңғыда жауын жеңу, ерлікпен қасқая соғысу ерлер ісі деп толғайды. Исатай жолдасын мақтап нағыз ер бейнесін жасайды. Ақынның әр өлеңінде ел үшін, жұрт бақыты үшін қан төккен, сол мақсатқа бел буған ерлер бейнесі жасалса, Исатай — сол ерлерді бастаушы, халық үшін жанын қиған батыр, әрі соғыстағы ерліктің, жүректілік пен өрліктің символы да. «Исатай деген ағам бар», «Мұнар күн», «Тайманның ұлы Исатай», «Мінкен ер», «Тарланым», «Исатайдың сөзі», «Мінгені Исатайдың Ақтабаны — ай» өлеңдерінде тұтастай ел бастаған ер бейнесі сомдалады. Егер жыраулар поэзиясы XV — XVIII ғасырлар шежіресі, сол заман батырларының ерлік дастаны десек, Махамбеттің Исатай туралы өлеңдері — сол жыраулар дәстүрінің жалғасы. Үмбетей, Ақтамберді, Бұқар жыраулар Абылай, Бөгенбай, Қабанбай бейнелерін сомдаса, Махамбет Исатайдай ердің биік тұлғасын үлгі етті. Исатайдан, жерінен айрылып өкінеді, өксиді. Сол күндерін сағынады. Қызғыш құсқа зар айтады. Құсқа мұңданады. Махамбет поэзиясы — ерліктің, өрліктің поэзиясы. Ақынның асыл сөзінің маржан жырлары — жыраулар поэзиясымен үндестігі. Арнау, ханға қасқая сын, мін айту, жауынгерлік рух, батыр бейнесі жаңа үлгіде көрінді. Ақынның Менің атым-Махамбет» өлеңінде Жәңгір ханның халыққа деген, өзінен жасаған қиянат-қорлығын бетіне басып, одан құса болғанын айтады; Менің атым – Махамбет,

Жасқұстағы Жәңгірхан
Ісінен болдым құса – дерт.
Атасы өткен Айшуақ,
Соның көзі көрді ғой.
Менің атам Өтеміс,
Елдің қамын жеді ғой.

Ақын «Менің атым Махамбет» деген өлеңінде: «Өтемістен туған он едік, онымыз атқа мінгенде, жер қайысқан қол едік», - дейді. Өтемістің үлкен баласы Бекмахамбеттен басқалары көтеріліс кезінде түгелдей халық жағында болып, оған белсене қатысқан. Махамбет ерлікті адамгершілікпен өзектестіреді. Ер адамның «жауырынынан өтін алса да, жамандарға жалынбасына» сенеді. Ондай ер жауынынан еш жасқанбайды, қайта жау көрсе, аруақтана түседі. Хас батырға тән мінез білдіреді. Бұл-атаның ерлік дәстүріне берік ақынның:

Атадан туған аруақты ер
Жауды көрсе, жапырар

Үдей соққан дауылдай,- деген жолдарынан айқын байқалады.

«Атадан туған аруақты ер» атты өлеңінде батырлардың, олардың қолбасшысы Исатайдың дұшпанмен болған қанды шайқастағы ерлік істері үлкен шеберлікпен суреттелген. Өз замандастарына, кейінгі ұрпаққа халық үшін аянбай еңбек етудің, күресудің өшпес өнегесін Исатайдан үйренуді меңзейді:

«Атадан туған аруақты ер»

Атадан туған аруақты ер
Жауды көрсе, жапырар
Үдей соққан дауылдай.
Жамандарға қарасаң,
Малын көрер жанындай.
Жүйрік аттың белгісі
Тұрады құйрық-жалында-ай.
Айтып-айтпай немене,
Халық қозғалса,

Тұра алмайды хан тағында-ай!- деп, Исатайдың адалдығы мен әділ істерін, ерлік үлгілерін жарқырата көрсетеді. Сол арқылы батырдың ел мен жерге деген қамқорлығын,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 9 беті

адалдығын көреміз.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау

Жұптық жұмысқа қатысушылардың мақсаты да, қабылдаған шешімі де бірге. Жұптасып жұмыс жасау – мәселе қойылған сөйлеу жағдаяттың тапсырма бойынша жұп болып шешім қабылдау әрекетіне құрылған. Берілген сөйлеу жағдаятының мазмұнын сақтай отырып, сәл өзгеріспен диалог құрады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

Тапсырма: 1. «Ереуіл атқа ер салмай» өлеңін мәнерлеп оқып, идеясын айт.

2. Өлеңнен сөз тіркестері мен көркемдегіш құралдарды тап.

3. Мәнерлеп оқиды. Бұл өлеңде ақын тек халқына рух беріп, намысын қайрап, күреске шақырады.

4. Махамбет Өтемісұлының өмірі мен шығармашылығына презентация дайындау.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Әдібаев Х. Қазақ әдебиеті: Оқулық 11-сынып Алматы Мектеп 2012 ;

2. Қазақ әдебиеті XIX 10-сынып Ж-М / Алпысыбаев Қ. Алматы, Мектеп 2010;

3. Бердібай Р. Қазақ әдебиеті Оқулық 11-сынып Алматы, Мектеп 2011

4. Қазақ әдебиеті/ Алпысыбаев : Уч-Ж-М- А : Мектеп 2006;

5. Қазақ әдебиеті: Оқулық 10-сынып Қ-Г/ Қирабаев С.-А Мектеп 2006 ;

6. Қазақ әдебиеті: Хрестоматия 10-сынып/ Ә.Шәріпова –Алматы: Мектеп 2003;

7. Қирабаев С, Мырзағалиев Қ, Қазақ әдебиеті: Оқулық 10 сынып. Мектеп, 2001

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша:

1. Қазақ көркем сөзінің шеберлері. Анықтамалық. Қарағанды 2010

2. Таңжарықова А. Қазіргі қазақ поэзиясындағы сал-серілер образы. Алматы 2007

3. С.Қирабаев Әдебиетіміздің ақтаңдақ беттері. Алматы 2000

4. Жолдасбеков М. Асыл сөздің атасы. Алматы 1996

5. Жұбанов А. Замана бұлбұлдары Алматы 2001

6. Кәрібаева Б. Қара өлең және лирика. ҚР Білім және ғылым министрлігі . Алматы

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ –жауап.

1. Махамбеттің балалық, жастық шағы.

2. Исатай-Махамбет бастаған көтерілісі.

3. Исатай қазасынан кейінгі Махамбеттің өмірі.

4. Махамбет туралы зерттеу жұмыстар.

5 «Атадан туған аруақты ер» өлеңіндегі «Халық қозғалса, хан тұралмайды тағындай-ай!» деген жолдардың мағынасын қалай түсінесіздер?

6. Махамбет көтерілістің мақсатын қандай өлеңдерінде және қалай айтып берген?

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

№ 3 сабақ

5.1. Тақырып: Сүйінбай Аронұлы. «Бөрілі менің байрағым», «Ту алып жауға шапсаң сен». «Датқалар», «Әділеттік орнаса», «Сүйінбайдың Тезек төреге көңіл айтуы».

Сағат саны: 3 сағ. 135 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 10 беті

5.2. Мақсаты: оқушыларға Сүйінбай Аронұлы туралы, оның өмірі, ақындық жолға түсуі, шығармаларының тақырыбы, айтыс өнеріндегі өшпес орны туралы білімдерін кеңейту.

5.3. Оқу міндеттері: Сүйінбай шығармаларының тақырыбын аша отырып, оқушыларды Сүйінбайдай әділ, батыл болуға, адам бойындағы жат мінездерден аулақ болуға тәрбиелеу, электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; Ұлы ақынның шығармаларын оқыта отырып, Сүйінбайдың шығармашылығына деген қызығушылықтарын арттыра түсу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сүйінбай Аронұлы өмірі мен шығармашылығы.

2.«Бөрілі менің байрағым», «Ту алып жауға шапсаң сен», «Датқалар», «Үмбетәліге өлеңдері. 3.«Сүйінбай мен Тезек төре», «Сүйінбай мен Қатаған» айтыстары, Сүйінбай-айтыстың асқан шебері және қазақ пен қырғыз елдеріне өткір тілді, озық ойымен кеңінен танылған ақын.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Сүйінбай Аронұлы. «Бөрілі менің байрағым», «Ту алып жауға шапсаң сен».

Сүйінбай Аронұлы – XIX ғасырдағы Жетісудың ірі ақыны. Ол жасөспірім кезінен-ақ ақындық өнерді машық ете бастаған. Аңыз-ертегілер, қисса-жырларды жаттап өскен.

Қазақ, қырғыз еліне ақындығымен, айтыскерлігімен, туысқандық пен достықтың жыршысы ретінде көрінген азамат ақын. Оның атасы Күсеп те үлкен ақын екен.

С.Аронұлы әділетсіздікке жаны қас, шындықты бетке айта алатын батыл, «халықты тілмен қорғаған» өткір сыншы ретінде де жүрген ортасында танымал бола білген.

Ақынның болыс-би, төрелердің халыққа жасап отырған әділетсіздігін әшкерелейтін «Төрелерге», «Үмбетәліге», «Әділдік орнаса» өлеңдері бар.

Ақын батырлардың ерліктері мен табандылығын, еліне, жұртына деген адалдығын жырлаған. Батырдың қаһармандық бейнесі танылатын осындай бір өлеңі-«Бөрілі байрақ астында». Ондағы жолдардан патриоттық биік сезім білінеді. Сүйінбай – айтыс шебері. Оның, әсіресе Тезек төремен, Қатағанмен айтысы халық арасына кең тараған.

Сүйінбай-шыншыл ақын. Өлеңдерін сынауға келген бала Жамбылға: «Көмекейін емес, жүрегің сөйлейтін болсын», - деп бата берген. Сүйінбай Аронұлының өлеңдері 1935 жылы «Сүйінбай ақын» деген атпен, кейінірек 1975 жылы «Ақиық», «Сүйінбай шығармалары», жинақтары баспадан шықты.

Аумалы – төкпелі аласапыран заманда өмір сүрген Сүйінбай қоғамдық істерге белсене араласты. Ол Қоқан билеушілері мен жергілікті әділетсіз хан – сұлтан, төрелерден, бай – болыстардан қорықпай, жасқанбай, шындықты тура бетке айтып, елдің мұңын мұндап, жоғын жоқтаушы болған. Әсіресе, ақынның Тезек төремен, қырғыз ақыны Қатағанмен айтыстарында, сондай-ақ «Датқаларға», «Үмбетәліге», Төрт биге», «Момын малын зұлымға алып беріп» т.б. өлеңдерінде әділетсіздікті, қиянатшылдықты озбырлықты аяусыз сынға алған. Оның шешендік нақыл сөздері, болыс-билерге арналған «Мақсұтқа», «Қасымға», «Болыстарға баға» атты сықақ өлеңдері сақталған. «Төрелерге» өлеңінде:

Келдіңдер осы топқа барайын ба деп,
Бір шайқам май түсе ме, қарайын деп.
Момын малын зұлымға алып беріп,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 11 беті

Нашардың қайтардыңдар талайын жеп, -
деп, ел билеушілердің момын халыққа жасаған озбырлығын көрсетсе, «Датқаларға»
деген өлеңінде:

Бұл заманның ұлығы
Параменен мал жиып,
Бойынан асқан былығы,
Оязға қайтсем жағам деп,
Үзілерге болды жұлыны.
Өз елін өзі қарақтап,
Көр ақтарған қорқаудай
Датқалар жүр жалақтап, -

деп датқалардың қиянатты істерін мысқылдайды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: Шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Тапсырма: Сүйінбай Аронұлы шығармашылығы жайлы мысалдар келтіріп, презентация дайындау. Ең үздік презентацияға номинация беру.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет:

Негізгі:

- 1.Әдібаев Х. Қазақ әдебиеті: Оқулық 11-сынып Алматы Мектеп 2012 ;
- 2.Қазақ әдебиеті XIX 10-сынып Ж-М / Алпысыбаев Қ. Алматы ,Мектеп 2010;
- 3.Бердібай Р. Қазақ әдебиеті Оқулық 11-сынып Алматы ,Мектеп 2011
- 4.Қазақ әдебиеті/ Алпысыбаев : Уч-Ж-М- А : Мектеп 2006;
- 5.Қазақ әдебиеті: Оқулық 10-сынып Қ-Г/ Қирабаев С:-А Мектеп 2006 ;
- 6.Қазақ әдебиеті: Хрестоматия 10-сынып/ Ә.Шәріпова –Алматы: Мектеп 2003;
- 7 .Қирабаев С, Мырзағалиев Қ, Қазақ әдебиеті: Оқулық 10 сынып. Мектеп, 2001
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша:

- 1.Қазақ көркем сөзінің шеберлері. Анықтамалық. Қарағанды 2010
 - 2.Таңжарықова А. Қазіргі қазақ поэзиясындағы сал-серілер образы. Алматы 2007
 - 3.С.Қирабаев Әдебиетіміздің ақтаңдақ беттері. Алматы 2000
 - 4..Жолдасбеков М. Асыл сөздің атасы. Алматы 1996
 - 5.Жұбанов А. Замана бұлбұлдары Алматы 2001
 - 6.Кәрібаева Б. Қара өлең және лирика. ҚР Білім және ғылым министрлігі . Алматы
- Үйге тапсырма беру:** 10 мин.

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ-жауап.

1. Сүйінбай Аронұлы қай жылдары өмір сүрген?
- 2.Сүйінбайдың туған жері?
- 3.Сүйінбай ақынның шыққан тегі?
- 4.Қандай толғаулары бар?
- 5.Қандай өлеңдері бар?
- 6.Өлеңдерінің тақырыптары қандай?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 12 беті

№ 4 сабақ

5.1.Тақырып: Майлықожа Сұлтанқожаұлы. «Толғау», «Үш жігіт», «Аңқау мен қу», «Жылдың төрт мезгілі».

Сағат саны: 2 сағ. 90 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға Майлықожа Сұлтанқожаұлы туралы, оның өмірі мен шығармалары туралы мәлімет беру. Ғалымның бізге жеткен мұрасы, зерттеу еңбектері туралы баяндау. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3. Оқу міндеттері: қазақтың ақын - жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу. Электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Майлықожа Сұлтанқожаұлы өмірбаяны.
2. «Толғау», «Үш жігіт», «Аңқау мен қу», «Жылдың төрт мезгілі».
3. Ақын шығармаларынан көрінетін терең ойшылдықпен өткір сықақшылдық.
4. Көнеден келе жатқан дидактикалық сарынды жалғастырушы ақынның сүйіспеншілікті жырлауы. Оның шығыс ақындарына еліктеуі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Майлықожа Сұлтанқожаұлы. «Толғау», «Үш жігіт», «Аңқау мен қу», «Жылдың төрт мезгілі».

Оңтүстік Қазақстан облысы Қызылқұм жерінде туып өскен. Әкесі Сұлтанқожа мұсылманша сауатты, шағын дәулетті, көзі ашық, діндар адам болған. Майлықожа әкесінің үйретуімен сауат ашып, кейін өз бетімен көп ізденіп, заманына сай білімді алған. Майлықожа әке-шешесінен 14 жасында жетім қалып, жоқшылық, мұқтаждық көп көрген. Ержете келе жаттап өлең айтып, өнер жолына түсу арқылы елге танылады. Ол 20 жас шамасында өлең өнеріне бет бұрады. Ел ақындарымен кездесіп, кейін өзінің сауатын кеңейтіп, шығыс әдебиетін оқуға, оның кейбір үлгілерін жаттап айтып, таратуға қол жеткізеді. Майлықожа 1860 жылдары Сырдан қазіргі Таразға келіп, Сыпатай батырдың асында Сүйінбаймен кездесіп, онымен сөз қағыстырған. Бұл жыр бірінші рет 1929 жылы «Жаңа әдебиет» журналында басылды. Майлықожаның кейбір толғаулары 1883 жылы Ташкентте шыққан «Қырғыз хрестоматиясы» атты жинақта жарық көрген. Олар - «Райымқұлға», «Қасқыр», «Ноғай мырзаға», «Үш жігіт».

Кейбір деректерде Майлықожа Сұлтанқожаұлының өмір сүрген жылдары 1835-1898 деп берілген және оның Сарыағаш ауданында туғаны туралы мәлімет бар.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Майлықожа Сұлтанқожаұлы. «Толғау», «Үш жігіт», «Аңқау мен қу», «Жылдың төрт мезгілі» өлеңдерін талдау.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 13 беті

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет:

Негізгі:

- 1.Әдібаев Х. Қазақ әдебиеті: Оқулық 11-сынып Алматы Мектеп 2012 ;
- 2.Қазақ әдебиеті XIX 10-сынып Ж-М / Алпысыбаев Қ. Алматы ,Мектеп 2010;
- 3.Бердібай Р. Қазақ әдебиеті Оқулық 11-сынып Алматы ,Мектеп 2011
- 4.Қазақ әдебиеті/ Алпысыбаев : Уч-Ж-М- А : Мектеп 2006;
- 5.Қазақ әдебиеті: Оқулық 10-сынып Қ-Г/ Қирабаев С:-А Мектеп 2006 ;
- 6.Қазақ әдебиеті: Хрестоматия 10-сынып/ Ә.Шәріпова –Алматы: Мектеп 2003;
- 7 .Қирабаев С, Мырзағалиев Қ, Қазақ әдебиеті: Оқулық 10 сынып. Мектеп, 2001
8. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
9. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша:

- 1.Қазақ көркем сөзінің шеберлері. Анықтамалық. Қарағанды 2010
- 2.Таңжарықова А. Қазіргі қазақ поэзиясындағы сал-серілер образы. Алматы 2007
- 3.С.Қирабаев Әдебиетіміздің ақтаңдақ беттері. Алматы 2000
- 4..Жолдасбеков М. Асыл сөздің атасы. Алматы 1996
- 5.Жұбанов А. Замана бұлбұлдары Алматы 2001
- 6.Кәрібаева Б. Қара өлең және лирика. ҚР Білім және ғылым министрлігі . Алматы

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: Майлықожа Сұлтанқожаұлы. «Толғау», «Үш жігіт», «Аңқау мен қу», «Жылдың төрт мезгілі» өлеңдерін талдау жұмысы.

№ 5 сабақ

5.1. Тақырып: Мұрат Мөңкеұлы. «Үш қиян», «Сарыарқа», «Шәлгез». «Қазтуған», «Қарасай-Қази» дастаны.

Сағат саны: 3 сағ. 135 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға Мұрат Мөңкеұлы туралы, оның өмірі мен шығармалары туралы мәлімет беру. Ақынның бізге жеткен мұрасы, зерттеу еңбектері туралы баяндау. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3. Оқу міндеттері: қазақтың ақын - жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу. Электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Мұрат Мөңкеұлы өмірі мен шығармашылығы.
- 2.«Үш қиян» толғауы, «Сарыарқа», «Қарасай-Қази» дастаны.
- 3 XIX ғасырдың екінші жартысында өмір сүрген ақындардың бірі Мұрат Мөңкеұлының өлеңдеріндегі замана жайының суреттелуі.
- 4.«Үш қиян» толғауы «Зар заман» дәуірі әдебиетінің үздік туындысы. Ондағы ел, жер тағдыры туралы толғамдары.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 14 беті

5.« Қарасай-Қази» дастанының сюжеттік желісі. Ақынның сатиралық шығармалары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

**Мұрат Мөңкеұлы. «Үш қиян», «Сарыарқа», «Шәлгез». «Қазтуған»,
«Қарасай-Қази» дастаны.**

Мұрат Мөңкеұлы (1843-1906) - айтыскер ақын, жырау. Қазіргі Атырау облысы Қызылқоға ауданы Қарабау ауылында дүниеге келген. Жасынан жетім қалып, ағасы Матайдың қолында тәрбиеленген. Ауыл молдасынан білім алған. Есет би мен Абыл ақыннан өнеге алып, өзі Мұрын жырау Сеңгірбайұлына ұстаздық еткен. Мұрат Мөңкеұлы 17 жасында Жылқышы, 20 жасында бала Ораз, 25-інде Жаскелең, Жантолы, Шолпан, Тыныштық сынды ақындармен айтысып, жеңіп шыққан. Ол өзінің өжет мінезі, қағымпаға жүйріктігі, тапқырлығымен әрдайым жеңіске жеткен. Мұрат Мөңкеұлы елінің тәуелсіздігін аңсап, бодандыққа қарсы жыр толғады. Зар заман ақыны атанды. Ата қонысының отарлаушы талауына түскеніне налыған ақын өзі туып өскен даланың кешегі күнін сағынышпен еске алған. Оның «Әуелі жеңіп орыс Еділді алды, Сарытау, Аштарханның жерін алды. Тәмамы су мен нуды орыс ұстап, Қазақтың мұнан жұтап шалынғаны», «Қазақтың жер-мұрасы», «Кең қоныс қайдан іздеп таптырады?» деген жыр жолдары ақынның отаншылдық рухына дәлел болады. Ақынның басты шығармасы - «Үш қиян». Мұнда ақын ескі дәстүрдің іргесі шайқалғанын, адамдар ниетінің бұзылуын сөз етеді. Құнарлы қоныстарды тартып алған отарлау нәтижесінде тұрмысы нашарлап, тығырыққа тірелген ел тағдыры ақынды тебіренпей қоймайды. «Үш қиян» толғауымен «Сарыарқа», «Әттең, қапы дүние-ай», «Қазтуған» жырлары үндес. Мұнда айтылатын басты нәрсе - жер, құтты қоныс жайы. Ол «Қарасай-Қази», «Шәлгез», «Ғұмар Қазиұлына айтқаны» атты жырларына діни аңыздарды негіз еткен. Білімді игермейінше елінің өркендемейтінін «Оқудан қайтқан азаматқа» өлеңінде аңғартады. Ақын мұрасының бір шоғыры - би-болыстарға айтқан арнау өлеңдері. Мұрат Мөңкеұлы майталман жыршы, термеші ретінде де танылған. «Өлім», «Қыз», «Арғымақ сыйлап не керек», «Аттан сұлу болар ма?», «Жалғаншы фәни жалғанда» атты термелерінде заман сырына үңіліп, өмір мен өлім, жастық пен кәрілік, сұлулық хақында толғанады. «Оқудан қайтқан жігітке хат», «Еліне жазғаны», «Бір досқа» атты хат үлгісінде жазылған үш туындысы сақталған. Ақын «Қырымның қырық батыр» жырын, Шалкиіз, Қазтуған шығармаларын жеткізушілердің бірі болған. Әсіресе Махамбет өлеңдерін жеткізудегі еңбегі ерекше. Махамбет жырлары Қуан жырау - Мұрат - Ығылман ақындар арқылы біздің заманымызға жеткен. Мұрат Мөңкеұлы шығармалары «Мұрат ақынның Ғұмар Қазиұлына айтқаны», «Ақын», «Мұрат ақынның сөздері», «Бес ғасыр жырлайды», «Алқаласа әлеумет», тағы басқа жинақтарда жарияланған. Б.Қорқытовтың құрастыруымен ақынның жеке жинағы шыққан. Шығармаларын Х.Досмұхамедұлы, С.Сейфуллин, М.Әуезов, С.Мұқанов, А.Тоқмағанбетов, Қ.Жұмалиев, Б.Омаров, Қ.Мәдібай, тағы басқа ғалымдар зерттеген. Кейбір шығармалары орыс тіліне аударылған. «Қарасай — Қази» жыры — Мұрат шығармаларының ең көлемдісі, оны нағыз эпостық поэма деуге болады. Жырдың сюжеті — тартымды, ширақ, жинақы құрылған. Ноғай-ка-зактың батыры Орак екіжүзді, күншіл ағайындардың арамза істерінен капияда қаза табады. Жырда батырдың қазасы ел-жұртына ауыр тигені — оның досы Акмырзаның, шешесі Көрібоздың, қария Қараүлектің жоқтаулары арқылы үлкен психологиялық тебіреніспен беріледі. Әкеден айырылып жетім қалған екі жас Қарасай мен Қази толғаныстары сай-сүйекті сырқыратады. Жырдағы бөлекше эсер қалдыратын бейне — Қарасай мен Қазидың анасы. Ол — қос батыр ұлан өсірген асыл ана, мейірімді

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 15 беті

де адал жар. Батырлар жырындағыдай “көркіне акылы сай” әйел деп суреттелмейді, оның аяғы ақсақ, көзі соқыр. Жырда бұл кемдікке саналмайды. Орактың сүйкімді жары ерін қалай сүйсе, елін де солай адал сүйеді. Ол батырға сай — жар, әрі ана ретінде көрінеді:

Қарсыласқан дұшпанды Қабыландай соғып жер еді.

Маңдайы күндей балқыған,

Көзі судай толқыған,

Иісі запьфандай аңқыған,

Бір патшадай неме еді,

Өтіп кетті демесең,

Қай батырдан кем еді?.. —

деп, жары Орак батырды аса жоғары бағалайды. Орак батырдың қаза болғанын пайдаланып, елге жау шабады. Бұл кезде Қарасай — 17-де, Қазі — 15-те. Жауға аттанған колдың оны тойтара алмайтынына көзі жеткен Орактың өйелі баласы Қарасайды шақырып алып, жауға қарсы аттануға кайрайды. Атаңатартыптумадың, Аюдың етін жегіздің, Беліңе садақ бумадыш, Жолбарыстың сүтін ішкіздің. Не болды саған, балдарым?.. Белден қарға аунаттың, Айналайыш Қарасай! Сегіз жылан жеп едім, Мен саған жерік болғанда, Сөйтіп туған сен едің... Қарасай мен Қазі жас та болса жауға аттанады. Алдын-да кеткен қол жаудан жасқанып кейін қайтқанда, қос батыр дұшпанмен шайқасқа кіреді. Жасанған жауға екеуі бірге шауып, ақыры жеңеді. Жыр оқиғасы осылайша сан мың калмақтың әскерін қырып, қос батырдың елге аман-есен оралуымен аяқталады. Жырдың тілі өсерлі, көркем суреттерге бай. Қарасайдың майданға кірердегі інісі Қазіге айтқан сөздеріндегі мета-форалар жанашырлық сезімді оятып, жан толқытады:

Айналайын Қазіжан,

Асландағы жұлдызым,

Маңдайдағы құндызым,

Артыңда енді кім қалды,

Айналайыш жалғызым?

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру, шағын топпен жұмыс.

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 16 беті

Негізгі:

- 1.Әдібаев Х. Қазақ әдебиеті: Оқулық 11-сынып Алматы Мектеп 2012 ;
- 2.Қазақ әдебиеті XIX 10-сынып Ж-М / Алпысыбаев Қ. Алматы ,Мектеп 2010;
- 3.Бердібай Р. Қазақ әдебиеті Оқулық 11-сынып Алматы ,Мектеп 2011
- 4.Қазақ әдебиеті/ Алпысыбаев : Уч-Ж-М- А : Мектеп 2006;
- 5.Қазақ әдебиеті: Оқулық 10-сынып Қ-Г/ Қирабаев С:-А Мектеп 2006 ;
- 6.Қазақ әдебиеті: Хрестоматия 10-сынып/ Ә.Шәріпова –Алматы: Мектеп 2003;
- 7 .Қирабаев С, Мырзағалиев Қ, Қазақ әдебиеті: Оқулық 10 сынып. Мектеп, 2001
8. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
9. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша:

- 1.Қазақ көркем сөзінің шеберлері. Анықтамалық. Қарағанды 2010
- 2.Таңжарықова А. Қазіргі қазақ поэзиясындағы сал-серілер образы. Алматы 2007
- 3.С.Қирабаев Әдебиетіміздің ақтаңдақ беттері. Алматы 2000
- 4..Жолдасбеков М. Асыл сөздің атасы. Алматы 1996
- 5.Жұбанов А. Замана бұлбұлдары Алматы 2001
- 6.Кәрібаева Б. Қара өлең және лирика. ҚР Білім және ғылым министрлігі . Алматы.

5.7. Бақылау: шағын топпен жұмыс

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. 1 Мұрат Мөңкеұлының өмірі, шығармашылығы жайлы не білесіңдер?
2. Ақын шығармаларынан отаншылдық, ізгілік, адамгершілік мәселелері қалай көрініс тапқан?
3. Мұрат Мөңкеұлы жайлы естеліктердің маңызы неде?

№ 6 сабақ

5.1.Тақырып: Шоқан Уәлиханов. «Ыстықкөл күнделігі», «Жоңғар очерктері», «Қазақ халық поэзиясының түрлері».

Сағат саны: 2 сағ. 90 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға Шоқан Уәлиханов туралы, оның өмірі мен шығармалары туралы мәлімет беру; «Құйрықты жұлдыздай» жарқ еткен ғалымның бізге жеткен мұрасы, зерттеу еңбектері туралы баяндау. Түрлі елге саяхат жасап, әр елдің мәдениеті мен салт –дәстүрінен алған мәліметтерімен және «Ыстықкөл күнделігімен» таныстыру. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Қазақ халқының ұлы ғалымы Шоқан Уәлихановтың өмірі, өмір сүрген ортасы, ғылымға қосқан үлесі жайлы оқушылардың шығармашылық жұмысы арқылы кең түрде мағлұмат беру. Пәнге қызығушылығын арттыру. **5.3.Оқу міндеттері:** қазақтың ақын - жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу, электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру; Шоқан секілді аз ғана ғұмырында көптеген еңбектер жазып үйренуге, түрлі саладан хабардар болуға ауызекі сөйлеуге дағдыландыру, ой-өрісін кеңейту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15мин.

ÖNTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 17 беті

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Шоқан Уалиханов өмірі мен шығармашылығы.
2. «Ыстықкөл күнделігі», «Жоңғар очерктері», «Қазақ халық поэзиясының түрлері»зерттеу еңбектері.
3. Ғалымның қазақ әдебиетінің тарихы мен теориясына қатысты ойлары.
- 4.Ш.Уалихановтың зерттеу еңбектеріндегі қазақтың жыр-дастандары мен ақын-жыршылары туралы мәліметтері.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Шоқан Уәлиханов. «Ыстықкөл күнделігі», «Жоңғар очерктері», «Қазақ халық поэзиясының түрлері»

Шоқан (Мұхамедқанафия) Шыңғысұлы Уәлиханов – қазақ халқының тұңғыш талантты ғалымы. 1835 жылы қазіргі Қостанай облысының Құсмұрын бекетінде, аға сұлтан Шыңғыс Уәлихановтың отбасында дүниеге келген.

Жасында ауыл мектебінде мұсылманша хат таниды. 1847-1853 жылдары Омбыдағы кадет корпусында оқиды. Зерттеушілік қабілеті осы оқу орнында оқып жүргенде оянған. Сабақтан тыс уақыттарында көп оқып, саяхатшы болуды армандайды. 1853 жылы 18 жасында кадет корпусын бітіріп, Омбыда әскери қызметке қалдырылады, генерал-губернатор Гасфорттың адъютанты болып тағайындалады. Әскери қызметте жүріп, Орта Азия халықтарының тарихы мен әдет- ғұрпын, тұрмыс-салтын, жағрафиясын зерттеуге белсене араласады.

1865 жылы Орталық Қазақстанды, Жетісу мен Тарбағатайды аралайды. 1856 жылы қырғыз елін зерттеу экспедициясына қатысады. Қырғыздар мен ұлы жүз қазақтарының тарихы, этнографиясы туралы мәліметтер жинайды, ауыз әдебиеті нұсқаларын жазып алады. Қырғыз халқының «Манас»жырын бірінші рет баспаға ұсынып, жоғары баға береді.

1857 жылы 2 ақпанда Орыс жағрафиялық қоғамының толық мүшесі болып сайланады.

1858-1859 жылдары өзінің әйгілі Қашқарияға саяхатын жасайды. Қашқария мәліметтері Шоканның дүниежүзілік ғылымға қосқан зор үлесі болып табылады.

1859-1861 жылдары Петербургте шығармашылық қызметпен айналысады, Петербург университетінде дәрістер тыңдайды.

1861-1863 жылдары денсаулығы нашарлаған Шоқан елінде болады.

1863-1864 жылдары Сібір қазақтары үшін жасалып жатқан Сот реформасын (басқару) дайындау ісіне қатысады.

1865 жылдың сәуірінде Алтынемел тауының баурайында, Тезек төренің ауылында қайтыс болады.

Шоқан Уәлиханов әралуан ғылым саласын меңгерген энциклопедист ғалым еді.

Оның жағрафия, әдебиет, этнография, тарих, экономика, құқық, дін, т.б.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 18 беті

1. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
3. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
4. Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
5. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1. С. Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А. 1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш. Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы. Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

5.7. Бақылау: тестілеу.

1. Шоқанның шын аты кім?
 - а) Ибраһим
 - ә) Мұхаммедханафия
 - б) Садуақас
 2. Шоқан қай жылы дүниеге келді?
 - а) 1835
 - ә) 1845
 - б) 1865
 3. Шоқанның туған жері.
 - а) Қостанай облысы, Қызылту ауданы
 - ә) Алматы облысы, Ақсу ауданы
 - б) Қостанай облысы, Құсмұрын бекеті
 4. «Жалпы жолдастарының, соның ішінде маған, ол «Еуропаға ашқан терезе іспеттес», - деп кім айтты?
 - а) Г. И. Потанин
 - ә) В. В. Григорьев
 - б) Н. И. Ильминский
 5. Шоқанның балалық шағы қай жерде өткен?
 - а) Сырымбет
 - ә) Сандықтас
 - б) Шыңғыстау
 6. Шоқанның әжесінің аты.
 - а) Ұлжан
 - ә) Зейнеп
 - б) Айғаным
- Шоқанның арғы атасы
- а) Абылай

ÖNTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 19 беті

- ә) Шыңғыс
- б) Уәли
- 8. Ш. Уәлихановтың кадет корпусына оқуға түскен жылы.
- а) 1852
- ә) 1847
- б) 1858
- 9. Шоқанның кадет корпусын бітірген жылы.
- А) 1852
- ә) 1853
- б) 1854
- 10. Семейде Шоқанмен оның орыс досы... ескерткіш орнатылған.
- а) И. И. Березинге
- ә) Ф. Достоевскийге
- б) М. Хоментовскийге
- 11. Шоқан Қашқарияға қашан саяхат жасады?
- а) 1858 - 1859
- ә) 1854 - 1857
- б) 1847 - 1853
- 12. Шоқан қай жырды қағазға түсірді?
- а) «Алпамыс»
- ә) «Қобыланды»
- б) «Манас»
- 13. Шоқан қай жылы Орыс География мүшелігіне сайланды?
- а) 1861
- ә) 1858
- б) 1857

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: Сұрақтар тізімі:

- 1. Шоқан Уәлихановтың өмірі қандай болған?
- 2. Шоқанның ғалымдығы туралы не білесіңдер?
- 3. Шоқан Ресейге нені түсіндірді?
- 4. «Шығыстану әлеміне құйрықты жұлдыздай жарқ етіп шыға келген», - деп академик Н.И.Веселовский не үшін Ш.Уәлихановты айтқан?
- 5. Ш.Уәлихановтың шын есімі Мұхамедқанафия неге Шоқан деп атаған?

№ 7 сабақ

5.1. Тақырып: Ыбырай Алтынсарин. «Залым төреге», «Азған елдің хандары», «Азған елдің билері», «Жаз», «Өзен» өлеңдері. «Атымтай Жомарт», «Мейірімді бала» әңгімелері.

Сағат саны: 3сағ.135 мин

5.2. Мақсаты: Ыбырай ағартушылық қызметінің, шығармаларының қыр-сырларын меңгертіп, мазмұнына, тереңдей бойлату, өлеңдеріне жан-жақты талдау жасай отырып тақырыбын ашу

5.3. Оқу міндеттері: қазақтың ақын - жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу. Ыбырай ағартушылық қызметінің, шығармаларының қыр-сырларын меңгертіп, мазмұнына, тереңдей бойлату, өлеңдеріне жан-жақты талдау жасай отырып тақырыбын ашу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 20 беті

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ыбырай Алтынсарин өмірі мен шығармашылығы.
2. «Жаз», «Өзен», «Залым төреге», «Азған елдің хандары», «Азған елдің билері» өлеңдері.
3. «Атымтай Жомарт», «Мейірімді бала» әңгімелері. «Қазақ хрестоматиясы» оқулығы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Ыбырай Алтынсарин. «Залым төреге», «Азған елдің хандары», «Азған елдің билері», «Жаз», «Өзен» өлеңдері. «Атымтай Жомарт», «Мейірімді бала» әңгімелері.

Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы 20 қазанда қазіргі Қостанай облысының, Затобол ауданында туып, 1889 жылы 30 шілдеде қайтыс болған. Әкесі Алтынсары ерте қайтыс болып, атасы Балғожаның бауырында өседі. Балғожа сөзге шешен, тілге ұста, би, өз ортасына белгілі, беделді адам болған. Ы. Алтынсарин сауатын мұсылманша ашып, ауылда молдадан хат таниды. 1850 жылы Орынборда ашылған қазақ - орыс мектебіне түседі. Мектеп сабағы орыс, татар тілдерінде жүреді. Дегенмен ынталы да зерек Ыбырай мектепті 1857 жылы үздік бітіріп шығады. Мектепті бітіргеннен кейінгі екі жылында өз елінде тілмаш болып қызмет етеді. 1859 жылы Ы. Алтынсарин Орынбордағы шекаралық комиссияға тілмаш болып орналасады. Шекаралық комиссияның төрағасы, профессор В.В.Григорьевпен танысады. В.В. Григорьевтің кітапханасынан орыс, дүниежүзі әдебиетімен танысады. Өз заманындағы көркем шығармаларды оқиды. Әдебиет, саясат, ағарту туралы жазылған басылымдарды оқуға мүмкіндік алады. Орынбордағы әдеби, саяси, мәдени, рухани дүниелермен танысу Алтынсариннің ой - өрісінің өсуіне, өмірге көзқарасының қалыптасуына игі ықпал етеді. Ы. Алтынсарин өз халқын да білім нәрімен сусындатып, көкірек көзін ашуды мақсат етеді. 1860 жылы Орал сыртындағы қазақтарға арналып 4 сыныптық бастауыш мектеп ашу туралы шешім шыққанда (Троицк, Торғай, Ырғыз, Қазалы қалаларында) өзі сұранып, Торғай мектебінде мұғалім болады. Торғай қаласында бірден мектеп ашу мүмкін болмай, іс көпке созылып кетеді. Ы. Алтынсарин ел ішінде оқудың мәнін түсіндіріп, халықтың білімге ықыласын ояту үшін алғашқы балаларды өз үйінде оқытады. Торғайдағы Ыбырай мектебі 1864 жылы қаңтарда ашылды. Бастапқыда он төрт бала қабылданады. Ыбырай Алтынсарин мектептегі оқу – тәрбие жұмысын мүлде жаңа үлгіде құрады. Сабақ ана тілінде – қазақ тілінде жүре тұрып, әр пән негіздерін үйретуді мақсат етеді. Ыбырай оқушыларының ғылым мен мәдениетті игеруіне, рухани бай азамат болып шығуына қызмет етеді. 1876 жылы Ы.Алтынсарин Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың мектеп, білім беру саласын зерттеп, орыс ағартушыларының еңбектерін оқиды. Сол негізінде қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды жоспарлайды.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: Шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин

Тапсырма1. Ыбырай – қазақ балалар әдебиетінің атасы. Шығармаларының идеялық мазмұны және көркемдік ерекшеліктері туралы ауызша әңгімелеңіздер.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 мин.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6.Әдебиет

Негізгі:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 21 беті

1. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
3. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
4. Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
5. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1. С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: сұрақ- жауап.

1. Өмірі мен шығармашылығы.
2. Ы.Алтынсарин ұсынған педагогикалық принциптер.
3. «Қазақ хрестоматиясы».

№ 8 сабақ

5. 1. Тақырып: Абай Құнанбаев. «Адасқанның алды жөн, арты соқпақ», «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат». «Сегіз аяқ», «Мәз болады болысың» өлеңдері. «Масфұт» дастаны. Қара сөздері: «Бірінші сөз», «Алтыншы сөз», «Он сегізінші сөз».

Сағат саны: 2 сағ. 90 мин

5. 2. Мақсаты: оқушыларға Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылығының қыр-сырын меңгертіп тереңдей бойлату, теориялық негіздерді меңгерту.

5. 3. Оқу міндеттері: туған жерін қадірлеу, халқына қызмет ету, ел тірлігі, ел бірлігі, ұрпақ келешегі, адам жанының рухани тазалығы жайлы ойларын жүйелей отырып, адамгершілік пен адамдық қасиетке тәрбиелеу, кәсіптік бағдар беру, қорытынды ой түю, есте сақтау қабілетін, оқу дағдысын қалыптастыру, жүйелі, шешен сөйлеуге дағдыландыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5. 4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Абай Құнанбаев өмірі мен шығармашылығы.
2. «Жаз», «Күз», «Желсіз түнде жарық -ай», «Адасқанның алды жөн, арты соқпақ»,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 22 беті

«Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат», «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін», «Мәз болады болысың», «Сегіз аяқ» өлеңдері мен «Масғұт» дастаны. 3. Қарасөздері: бірінші сөз, алтыншы сөз, он сегізінші сөз, Он тоғызыншы сөз, жиырма бесінші сөз, отыз жетінші сөз. Абай қарасөздерінің көтерген мәселелері, даналық ойлары, насихаттары, пікір жағынан өлеңдерімен тығыз байланысы, өзіндік ерекшелігі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Абай Құнанбаев. «Адасқанның алды жөн, арты соқпақ», «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат». «Сегіз аяқ», «Мәз болады болысың» өлеңдері. «Масғұт» дастаны.

Қара сөздері: «Бірінші сөз», «Алтыншы сөз», «Он сегізінші сөз».

Ұлы ақын, ағартушы, қазақтың жазба әдебиетінің және әдеби тілінің негізін салушы – Абай (Ибрахим) Құнанбайұлы Өскенбайұлы Шығыс Қазақстан облысы (бұрынғы Семей уезі) Абай ауданында (бұрынғы Шыңғыстау облысы) Шыңғыс тауының бауырында дүниеге келді. Абай атакты Тобықты руының Ырғызбай деген тобынан тарайды. Ол ауыл молдасынан оқып жүрген кішкентай кезінен-ақ зеректігімен көзге түседі. Кейін ол Семей қаласында 3 жылдық медресе тәрбиесін алады. Абай көпті көрген әжесі Зеренің тәрбиесінде болды. Шешесі Ұлжан да ақылды ананың бірі болған. Әкесі Құнанбай Өскенбайұлы орта жасқа келгенде атқа мініп, ел билеу жұмысына араласқан заманы, Ресей патшалығының Қазақстанның батысы мен орталық аймағын отарлап, ел билеу жүйесін өз тәртібіне көндіре бастаған кез. Құнанбай өз заманында ел басқарған адам болды. Ол ел билеу ісіне балаларының ішінде Абайды баулып, араластырды. Абайды оқудан ерте тартып, оқудан шығарып алуы да сол билікке ұлын қалдыру мақсатында еді. Әке еркімен ел ісіне жастай араласқан Абай тез есейіп, балалықтан да ерте айырылып, жастайынан ел ішіндегі әңгіме, сөз өнерін, билердің шешендік өнеріне құлақ салып, өзінің ерекше талантын бойына сіңіре білді. Елі үшін әділет жолын ұстанған Абайдың үстінен арыз да жазылып, үш-төрт ай тергеліп, ақталып шықты. Әке-шешесінің қасында жүрсе де жас Абай оқудан қол үзбейді, бос уақытында қазақтың мәдениетін, араб, парсы, шағатай тілдерін үйренеді. Шығыс әдебиетінің алыптары Низами, Хожа Хафиз, Науаи, Физули т. б. ақындарының өлеңін жаттап өседі. Кейін ол орыс әдебиеті мен тілін өздігінен үйреніп, орыстың ұлы ойшылдары Пушкин, Гоголь, Лермонтов, Щедрин, Некрасов т. б. шығармаларымен танысады. Сонымен бірге ағылшын ғалымы Дарвиннің, Шекспирдің шығармаларын да оқиды. Соның арқасында дүниетанымын кеңітіп, білімін шыңдай береді. Абай ауқатты отбасынан шықса да халқына үнемі жақын болды, олардың дауын даулап, мұңын жоқтады. Мұны оның мына өлеңінен көруге болады:

...Кедейдің өзі жүрер малды бағып,
Отыруға отын жоқ үзбей жағып.
Тоңған иін жылытып, тонын илеп,
Шекпен тігер қатыны бүрсең қағып.

Қар жауса да тоңбайды бай баласы,
Үй жылы, киіз тұтқан айналасы.
Бай ұлына жалшы ұлы жалынышты,
Ағып жүріп ойнатар көздің жасы.

«Масғұт»-Абайдың 1887ж. Жазған дастаны.Әрқайсысы 4 тармақты 44 шумақтан тұрады. Бұл поэма туралы Абайдың өзі атап көрсеткен деректер жоқ. Бірақ шығарманың ішіндегі кейбір белгілерге қарағанда, бұның оқиғасы, тақықырыбы шығыс халықтарының аңызынан алынғаны байқалады. Ең әуелі басты кейіпкерлерің аты-Масғұт. Оның тіршілік еткен шаһары-Бағдат. Заманы – һарон-Рашид халифтың тұсы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 23 беті

Кейін Масғұтқа кездесетін қария мұсылмандардың дін аңыздарында жүретін Қызыр, қазақша Қыдыр аталады. Ол сол айтылған аңыздар бойынша өлмейтін, мәңгі жасайтын жалғыз жан. Әр заманда, әр ортаның адамына оқта тектебақ дәулет әкелетін, ырыс үлестіруші болады. Міне, сөйтіп, осы аталған белгі, деректердің бәріне қарап, біз Абай поэмасының негізі шығыс аңызынан алынған дейміз. Ақынды шығарманың ішінде қызықтыратын бір-ақ кейіпкердің - Масғұттың ғана жайы. Сол Масғұтты бірнеше ерекше халдерге, уақиғаларға ұшыратып барып, Абай оған үлкен сапалы адамгершіліктің қасиеттерін бітірмек болады. Бұл жағынан қарағанда, Абай кейіпкерінің және бір ерекшелігі - ол өзгеше көрнекті күшті ортадан шыққан адам емес. Орташа көптің бірі. Әдейі дәулет, өмір, құдірет, ақыл-өнермен асырып шығарған адам емес. Халық ішіндегі, қатардағы қалың көптің жас өкілі. Масғұтқа осындай сипат, қасиеттер беру арқылы, Абай оны өзінің жоғарыдағы атап берген Бағдатынан, Һарон-Рашидінен, Қызырынан да аулақтап бөліп шығарады. Өзі үгіттеп жүрген жақсы жастардың өз заманындағы мінез-құлқына, арманды адамгершілігіне Масғұтты үлгі етеді. Оның белгісін және шартты түрдегі аңыздық бояуды алыптастап қарасақ, айқынырақ көреміз. Қыдыр шал ұсынатын үш жеміс сол аңыздық бояу десек, ол Масғұттай өнегелі жастың ішінен сырын, қасиетін ашуға арналған оңай ғана бір сылтау десек, соның ар жағында керінетін Масғұт қандай боп танылады. Ол ақылдылықтан қашады Байлықтан қашады. Соның екеуін де сынап, талғап отырып жиреніп шығады. Сол Масғұттың ақылдан қашуы Абайдың өз басындағы, өз ортасындағы күйге аса жақын келеді. Ол көп айтатын шерлі уайымы бойынша, көп наданның арасындағы бір жалғыздың хәлін қандай трагедиялық, ауыртпалық хал деп отыр. Масғұтқа Абай сол өз басының аянышты күйін айтқызып отыр. Байлық турасында сөйлегенде де, Масғұт Абай заманындағы бай менен сол байлық аздырып жүрген байдың өзін де және оның қоршау-қошаметтерін де сынайды. Кейін Масғұт қызыл жемісті алғанда, жеңсікшіл, нәпсі құмар көп жастың жолынан жырақ шығады. Ол әйелді, ең алдымен, адамзаттың қақ жарымы деп түсінеді. Әйелдің достығын ерекше қадір тұтады. Адам баласына дос боламын деген үлкен адамгершілік талапты өз өмірінің мақсаты етіп қояды. Ер жынысы мен әйел жынысы адамдық алдында терең дәрежеде бағаланады. Осы ойлардың барлығы да біз тексеріп өткен Абай шығармаларында ақынның өзі көп үгітпен көркем жырлар, терең ойлар тудырған тақырыптары емес пе еді? Ендеше, Масғұт аузыменен Абай өз заманындағы, өз ортасына қанықты болған жайларды айтады.

Абайдың толық жинағында 1890 - 1898 жылдар аралығында жазылған шығармалары «қарасөз» деп аталады. Абайдың қарасөздері – философиялық шығармасы. Жалпы саны - 45. Бұған «Бірің сөз қазақтың түбі қайдан шыққандығы туралы» деген тарихи мақаласы да қосылады.

Абай қарасөз жазудағы мақсатын өзінің 1 - сөзінде былай деп береді: «... Ақыры ойладым: осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен қара сияны ермек қылайын, кімде - кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын, керегі жоқ десе, өз сөзім өзімдікі дедім де, ақыры осыған байладым, енді мұнан басқа ешбір жұмысым жоқ». Бұл - ел қамын ойлаған ұлы ойшылдың өмір, қоғам, тіршілік, адамдар арасындағы қарым - қатынас жөніндегі көзқарасының жиынтығы, философиялық ой топшылауы еді. 1956 жылы Абайдың қарасөздерін алғаш жеке зерттеу объектісі ретінде қарастырып, оны XIX ғасырдағы жазба әдебиетте үлкен орны бар прозалық шығарма деп бағалаған – Х. Сүйінішәлиев. Бұдан бөлек С. Мұқанов, Қ. Бейсенбиев, Т. Әлімқұловтардың зерттеу еңбектері бар. Ұлы ақынның бұл философиялық мұраларын шет тілдеріне аударған Ғ. Мұқанов, С. Санбаев. 1933 жылы М. Әуезов қарасөздердің мағынасына қарай өзінше жүйелеп орналастырған. Абайдың көркемдік, әлеуметтік, гуманистік және дінге көз-қарастары терең көрінген еңбегі – қара сөздері – ұлы ақынның сөз өнеріндегі көркемдік қуатын, философиялық дүниетанымын

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 24 беті

даралап көрсететін прозалық шығармасы. Жалпы саны қырық бес шығармадан тұратын Абайдың қара сөздері тақырыбы мен мазмұны әр алуан, қазақ халқының философиялық тұжырымын құрайтын адамзатқа ортақ асыл сөзге айналды.

«Бірінші сөзінде» Абай қара сөздерді жазудағы мақсаты туралы: «Ал, енді қалған өмірімізде қайтіп, не қылып өткіземіз? Соны таба алмай өзімде қайранмын.

Ел бағу? Жоқ, елге бағым жоқ...

Мал бағу? Жоқ, баға алмаймын. Балалар өздеріне керегінше өздері бағар...

Ғылым бағу? Жоқ, ғылым бағарға да ғылым сөзін сөйлесер адам жоқ...

Софылық, дін бағу? Жоқ, ол да болмайды, оған да тыныштық керек...

Балаларды бағу? Жоқ, баға алмаймын. Бағар едім қалайша бағудың мәнiсін білмеймін, н болсын деп бағам, қай еге қосайын, қай харекетке қосайын?...

Ақыры ойладым: осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен қара сияны ермек қылайын, кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, ия оқысын, керегі жоқ десе, өз сөзім өзімдікі дедім де ақыры осыған байладым, енді мұнан басқа ешбір жұмысым жоқ», - дейді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25мин.

Тапсырма: «Абай сөзін тереңірек түсініп, онымен өзгелерді емес, өзімізді өзіміз ұялтуға тырысайық» деген Елбасының сөзін түсініп, «Абай ұлы тұлға» тақырыбы бойынша мысалдар келтіріп, презентация дайындау. Ең үздік презентацияға номинация беру.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

8. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

9. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.

7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000

8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.

9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.

10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

11. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

12. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: талдау жұмысы

Сұрақтарға ауызша жауап беріңіз:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 25 беті

1. Абайдың табиғат пен махаббат сырын үндестіре жырлаған өлеңдері жайында әңгімелендер.
2. М. Әуезов Абайды «Қазақтың классик әдебиетінің атасы, қазақ поэзиясының күн шуақты асқар биігі не үшін атаған?
3. Абай жырларындағы ғылым мен білім туралы не айта аласыңдар?.

№ 9 сабақ

5.1. Тақырып: Шәкірім Құдайбердіұлы. «Жастарға», «Дүние мен өмір», «Ақындарға», «Кәрілік туралы». Еңлік-Кебек» дастаны.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға Шәкәрім Құдайбердіұлының өмірі мен шығармашылығынан хабар беру. Ол ұлы Абайдың дәстүрін жалғастырушы ірі ақын, ғұлама ойшыл, тарихшы, аудармашы, сазгер екендігін айту. «Жастарға» деген өлеңінде ол ұстазы, ақылшысы Абай дәстүрін жалғастырушы екенін көрсетті. Абай жиренген кулық, арамдық, өтірік, жалқаулық кесіріне тосқауыл білім деп білді. «Еңлік-Кебек» дастанын оқып талдау. дастандағы кейіпкерлер бейнесіне тоқталу.

5.3. Оқу міндеттері: қазақтың ақын- жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу, әдеби сөйлеу тілдерін дамытып, ой-өрістерін кеңейту, ұзақ дастандарды қиналмай оқып түсіну, жеткізе білу, шығармашылыққа жетелеу, мәтінмен жұмыс түрлеріне жаттықтыру;

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Шәкәрімнің өмірі мен шығармашылық жолы.

2. Шәкәрім Құдайбердіұлы. «Жастарға», «Дүние мен өмір», «Ақындарға», «Кәрілік туралы» өлеңдері, «Еңлік-Кебек» дастаны.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Шәкәрім Құдайбердіұлы ұлы Абайдың дәстүрін жалғастырушы ірі ақын, ғұлама ойшыл, тарихшы, аудармашы, сазгер. Ол бұрынғы Семей облысы, Абай ауданы, Шыңғыс тауының бөктерінде 1858 жылы, 11 шілдеде дүниеге келген. Шәкәрімнің әкесі Құдайберді Құнанбайдың бәйбішесі Күнекейден туған. Құдайберді 37 жасында дүниеден өткенде, атасы Құнанбайдың тәрбиесінде болған Шәкәрім жетімдік тауқыметін тарта қоймаған.

Өзінің «Мұтылғанның өмірі» атты ғұмырнамалық өлеңінде бес жасында ауыл молдасынан сабақ ала бастағанын жазады. Жеті жасынан бастап өлең сөзге бейімділігін танытады. Оның ерекше зеректігін аңғарған Абай Шәкәрімді өз қамқорлығына алады. Шәкәрім өз бетімен араб, парсы, түрік, орыс тілдерін игеріп, шығыс, орыс классиктерінің шығармаларынан нәр алады. Әртүрлі өнер түрлерін игереді. Абайдың кеңесімен әр түрлі кітаптар оқуға машықтанған Шәкәрім ақылы кемелденіп, ой өрісі тереңдеп өседі. Ақындық өнерін де таныта бастайды. Жиырма жасында сайлауға қатысып, болыс болады. Осы билік басын жүріп, халықтың қасірет-қайғысының түп-төркіні қайда жатқанын ұғады. Ру мен ағайын аласы, жер мен жесір дауынан өршіген өшпенділік пен кек отын өзінің өлең-жырына өзек етеді.

Абайдың «қалың елім, қазағым, қайран жұртым» деген пікіріне парасатты үн қосады. Абай қайтыс болған соң, ақын аға өсиетімен 1905-1906 жылдары қажылық сапармен

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 26 беті

Араб, Түрік, Еуропа елдерін аралайды. Әлем кітапханаларында білім қазыналарымен танысады. Дін мен философия, ғылым салаларын игереді.

Ел тұрмысындағы бұл кеселді құбылыс қоғам денесіне дендеген дерттен екенін де Шәкәрім жақсы ұға білді. Ол дерт – отарлық жүйе, Ресей империясының аз халықтарды алым-салықпен ғана емес, жерін жаулап, малын тонап, жанын жеп жатқан зорлық пен зомбылығын өз көзімен көрді.

Ақынның алғашқы жазған өлеңдері жастық, махаббат тақырыбына арналады. Бастапқы өлеңдерінен- ақ ол Абадың тіл мәдениетін, ақындық үлгісін пайдаланады. Абай ағасынан ғылым – білім үйреніп, ақылын тыңдап қана қоймай, кісілікке де, азаматтыққа да үйренеді. Оның сынына түсіп, шығармашылық жаттығудан өтеді. Абайша еңбек етіп, өмір сүруді өзінің бірден – бір мақстаы санайды. Дүниеге көзқарасы да Абай ықпалымен қалыптасады. Жастай орыс, түрік, араб, парсы тілін үйренуге ден қояды. «Талпынып орыс тілін үйренумен, надандықтың тазарып кетті кірі» деп жырына да қосады. Осының арқасында ұлғая келе оқығанын сынай білетін ойшылдық танытады. Философия мен дін тарихына қатысты еңбектерді қадағалап оқиды.

«Еңлік-Кебек» – екі жастың махаббатын жыр ететін шығарма. Еңлік пен Кебек туралы хикаялар оқиға болған 18 ғасырдан бастап ел арасына кең тараған. Бүгінде жыр түрінде жеткен «Еңлік – Кебек» дастанының екі нұсқасы белгілі. Оның біріншісі – 1912 жылы Семейдегі «Жәрдем» баспасынан жеке кітап болып жарық көрген, Абай ұсынған тақырып бойынша Шәкәрім жазған «Жолсыз жаза яки кез болған іс» деген шығарма да, екіншісі – Мағауия Абайұлы жазған «Еңлік – Кебек» дастаны. Шәкәрім нұсқасы 1988 жылы қайта жарық көрді. Бұл әңгіме - 1780 жылы шамасында осы Шыңғыс тауында Матай мен Тобықты арасында болған іс. Шарифатта әкесінің атастырғаны жас қызға неке есепті десе де, өзге дүниелік пайдасын ойламай, жалғыз ғана қызының қамын ойлап берер дегені. Әйтпесе «жас баланы сатып, пайдаланып, кем-кетікке беріп обалына қал» демейді. Мен соны ойлап, Еңлік-Кебекті соншалық жазалы демеймін», - деп қара сөзбен бастаған Шәкәрім ақын. Ақын поэмасы адам болмысының қыр-сырынан сыр шертуден басталып, кісі бойындағы достық, махаббат, ақыл-парасат жайлы толғайды. Толғай келе «Ақтабан шұбырынды» заманының кейпін айтып, тарихи оқиғалар мен елдің атажұртынан ауа көшуі, кейін хан Абылай заманында өз қоныстарына бытырай келіп қайта қоныстануы жайлы жырлайды. Онан соң Кебек батырдың ер мінезді, кішіні аялап, үлкенді сыйлайтын ақылды, парасатты ер екені, елі мен жері үшін жаудан жасқанбайтын азамат екені жырланады. Бірде Кебек батыр аңға шығып, бұрқасын боранға тап болып, кеш бата адасып кетеді. Бұны жырлаған ақын:

«Бораннан байқай алмай барар бетті,

Түн ішінде адасып Кебек кетті.

Осы Хақан өзеннің аяғында

Қыстаған бір Матайға келіп жетті», - дейді.

Осылайша Кебек батыр Еңлік сұлудың үйіне тап болады. Сол түнде бірін-бірі сынасқан тұста Кебек Еңліктің бақытсыз екенін, басы шарасыздан қортық еркекке байланғанын біледі. Ақын бұл тұстарды ерекше шеберлікпен суреттеп, қыздың ақыл-парасатын, сөз бен жүйеге жүйрік шешендігін дәлелдейді. Бір айтқан сөзге нана салу ер жігітке сын, сондықтан Кебекке де Еңлікті бірнеше рет сынаып, көңілінен шығарады. Бұл тұста ақындық шабыттың нағыз биік үлгісін көрсеткен Шәкәрім ақын екі жас ортасындағы нәзік махаббат, шарасыздық, екі ел ортасындағы бірлік, халықтың надандығы, тағдыр ісі жайлы айтқандарын өте жоғары шеберлікпен суреттеп, поэзияның тым биік, жоғары деңгейдегі үлгісін көрсетеді. Осы кездесуден кейінгі кездерді де, ел ісінің ушығуын, Еңлік пен Кебектің кейінгі тағдырын жүрекке жетер шынайылықпен, суреткерлікпен жеткізе білген. Ақынның позициясы анық аңғарылып отыратын поэмада Шәкәрім екі жастың махаббатын қолдап, елдің ұрда-жық надандығына налып, күйінеді. Халықтың

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 27 беті

қарабайыр тобырлығы қыршын кеткен екі жастың өліміне себеп болады. Бұл тұстарда ақын тіптен шиыршық атып, буырқана жырлайды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: семинар

Семинар – «semen» - латын тілінде «ұрық» деген мағына береді. Семинар сабағында әр студент өз бетінше жеке пікірлерін дәлелдеп, ортақ шешімге келеді. Жоғарыдағы сұрақтар негізінде мәлімдеме әзірлейді. Семинардың қорытындысын жасайды. Белсенді демалыс түрін таңдайтын және ойын-сауық түрін таңдайтын туристтер атынан ұсыныстар мен сұрақтар бойынша рөлдік бағытта семинар өткізу.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау:

- 1 Шәкәрім қандай ортада өсіп тәрбие алды? Оның қамқоршысы кім болған?
- 2.Жасынан бастап қандай тілдерді меңгерген?
- 3.Шәкәрімнің әкесі қайтқанда, бала неше жасында қалған? Шәкәрім кімнің қолында тәрбиеленеді?
- 4.Шәкәрім өзінің алдында қандай мақсат қояды?
- 5.Шәкәрім қай жастан бастап өлең шығара бастайды? Шәкәрімнің тағы қандай шеберлігі болған?
- 6.Шәкәрімнің ақын болып қалыптасуына Абайдың тигізген әсері қандай?

№ 10 сабақ

5.1.Тақырып: Шәңгерей Бөкеев. «Бұл дүние пәнилығын етеді екен», «Қайран жерім», «Ғылым», «Қосаяқ», «Құйрық атып құлия» өлеңдері. «Қашқын» поэмасы.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 28 беті

5.2.Мақсаты:оқушыларға Шәңгерей Бөкеевтің өмірі шығармашылығы, әдебиеттегі орны жөніндегі алған білімдерін жүйеге келтіру, ғылымиландыру.

5.3. Оқу мақсаттары: қазақтың ақын- жазушыларын біліп, құрметтеуге, отан сүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу, әдеби сөйлеу тілдерін дамытып, ой-өрістерін кеңейту, ұзақ дастандарды қиналмай оқып түсіну, жеткізе білу, шығармашылыққа жетелеу, мәтінмен жұмыс түрлеріне жаттықтыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15мин.

5. 4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Шәңгерей Бөкеев өмірбаяны мен шығармашылық жолы.

2. «Бұл дүние пәнилығын етеді екен», «Қайран жерім», «Ғылым», «Қосаяқ», «Құйрық атып құлия» өлеңдері. «Қашқын» поэмасы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Шәңгерей Бөкеев бес жасында ата-анасы қайтыс болып, жетім қалады. Бірақ ағаларының қамқорлығымен білім алған. Орынбор кадет корпусында, Астрахан гимназиясында оқыған. Орыс тілін үйреніп, әдебиет пен мәдениетке ден қояды. Сарытау (Саратов) мен Самара аралығындағы ата қонысы – Көлборсыда өмір кешеді. Бөкеев аңшылық- саятшылықты, табиғат сұлулығын, ән-күйді, көркем сөз өнерін ұнатады, өлеңдер жазады. 1934 жылы жеке жинағы шығады. Одан кейінгі жылдарда шығармалары оқулықтар мен жинақтарда жарияланып отырды. Бөкеев – Еуропа әдебиетінен сусындап, қазақтың суырып салма поэзиясы дәстүрін жазба әдебиетке ұластырған ақын. Уақыт, заман, өмір, табиғат, ғылым, өнер туралы толғанады. «Өмірдің өтуі», «Ғылым», «Эдисон», т.б. өлеңдері өзгермелі, төкпелі өмірдің өз заңдылығын ежелгі қазақ поэзиясының ең құнарлы сөздермен, әсерлі суретімен бейнелейді. Бөкеев поэзиясында парасатты, ойлы дала қазағының ой-қиялы, ақын өмір сүрген дәуірдің алуан сырлары шебер өрнектелген. Бөкеев халық өмірімен біте қайнасып, араласып отырған. Ол Ғ. Қарашевті ауыл балаларына оқытушы етіп ұстайды. Оған орыс тілін үйретіп, орыс роман, повестерін мазмұндап береді. Бөкеев ел аузындағы әдеби мұраларды жинақтап, оны бастырып шығаруға қамқорлық жасайды. Жазықсыз жапа шеккен бұқара халық өкілдеріне қол ұшын беріп, қолғабыс жасайды. Оралда «Қазақстан» газетін шығарысуға ат салысады. Бөкеев – қазақ поэзиясында өзіндік өрнегі айқын ақын. «Үш ғасыр жырлайды» және «бес ғасыр жырлайды» топтамаларына өлеңдері енген. Әр ақын-жазушының өзіндік қолтаңбасы, өзіндік тіл ерекшелігі болады. Шәңгерей өлеңдерінің ерекшеліктерін сөз еткенде, оның тіл көркемдігіне айрықша көңіл аудару керек, себебі Шәңгерей өлеңдері құрылысы жағынан 11 буынды, жыр ағымымен келетін 7-8 буынды, не 7 буынды өлеңдер болып келеді. Бұл оған дейін де, оның кезінде де қазақ поэзиясында ең көп жайылған өлең түрі. Абай сияқты Шәңгерей қазақ өлең құрылысына жаңалық енгізген жоқ, сондықтан біз оның тек тіл шеберлігіне ғана тоқталамыз.

Жүрегінді жұлып жем етер,

Қазаңа шапқан ол айуан...

Бөкен терісін бөрік еткен,

Сексеуілден күрке еткен,

Бауырына тулақ жамаған,

Қаңбаққа жүзін қамаған,

Білтелі қара қолында

Шақпақтап оғын от беріп,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 29 беті

Жолында жатыр бір адам.
Піл сауырлы қара жер,
Қойныңды ашып, кол жайып,
Құшағыңа аларсың...
Таудағы тас ұядан,
Лашындай самғап қиядан,
Шалқып сезім шығады,
Ойласам пікір, қиялдан...
Сыйдырып асқан тауды уысыңа,
Жүзіне алмас қылыш қадам бастың.
Күркіреп қара бұлт жасын атса,
Отына жетіп барып құшақтастың.
Мұхитта нән балықтай кезген көңілім,
Тұмсығың тимей тасқа неге адастың?
Шәңгерейдің өзіндік тағы бір ерекшелігі - оның эстетикалық талғамының нәзіктігінде жатыр. Бұған оның "Қосаяқ" өлеңі мысал бола алады. Мұнда қолданылған сөздер ақынның сипаттама образдарындағы нәзіктік, биязылығымен де әсерлі көрінеді.
Бура санды, ақ таңды,
Түсі алтындай ақ сары.
Ауызға біткен қос тістің
Меруерттей ажары.
Қаусырмалап қақтаған
Шытадай жұқа құлағы.
Қияқтан барып ін алған,
Екі аяқпен серіпкенде,
Желі бойы жер алған;
Топыраққа басса табаны.

Шәңгерей Бөкеев «Қашқын » поэмасын М. Лермонтовтан («Беглец») қазақ тіліне аударған. Тілдік ерекшелігіне назар аударсақ, негізінен, түрік, араб сөздері көп қолданылған. Оған поэмадағы дұшпан, шілте, шаһит, гөзел кәуір секілді сөздер мысал бола алады. Намыстан айырылып, жаудан қашқан жанның тағдыры поэмаға арқау болады. Шығарманың басты кейіпкері-Һарун. Поэма атасы мен ағасының жанын жауға қалдырған Һарунның еліне қашып келе жатқан тұсынан басталады. Қашқынның жүрген жолдары арқылы оқиғаның кеңестігін және уақытын дәл көрсетеді.

Жердің түн жамылғанын, перделенгенін кейіптеу тәсілімен берген:

Күн батты сол арада, тұмандатты,
Түнеріп жердің бетін мұнар жапты.
Әлпелдің күн шығыстан иісі келіп,
Жер жүзі перделеніп ақшыл тартты.
Ай туып, балқып жерден сары алтындай,
Көтеріліп бірден-бірге жарығы артты.
Ағызып маңдай терін демін алып,
Келеді Һарун шаршап арып-талып.
Ай жарық, тау мен тастың арасынан
Таныды ауыл жұртын көзі шалып.
Тым-тырыс, айналада бір дыбыс жоқ,
Келеді бұқпақтаумен тасаланып.

Оқиғаның кей детальдарын беруде тенеулерді де қолданылған.

Киіктей орғып таудан Һарун қашты,
Қояндай бүркіт қуған жаман састы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 30 беті

Ай туып, балқып жерден сары алтындай,
Көтеріліп бірден-бірге жарығы артты.
Тамшыдай домаланып уақыт-уақыт,
Тамады тырс-тырс етіп көздің жасы.
Төсек тартып жатқан досы Сәлімге келгендегі тұсы:
«Һарунға Сәлім - үйден шық, кет! - деді.
Масқара болдың тамам, сен жоқ, - деді.
Кісіге сендей қорқақ пана үшін
Не үйім, не дүр дұғам еш жоқ, - деді», - деп берілген. «Жаудан қорыққан қорқақ» деп
үйіне кіргізбеген.
Ал сүйгенінің есік алдына барғандағы қыздың салған әні:
«Ар, намысқа шыдамас
Жас жігіттер, шын ерлер.
Қорқаққа кет дер, қарамас
Таудағы сұлу гөзелдер».

Осыны тындап тұрған Һарунның басқа амалы құрып, анасына келді.

«Сөйлем, залым, кәуір бұ жасыңды,
Қимадың жақсы өлімге бір басыңды.
Кет жалғыз, қашқын болған масқараңмен,
Қояйын қарайтпай-ақ ақ шашымды.
Қорқақ құл енді маған бала емессін,
Сұрттірмен ұятыңды көз жасымды!».

Ана жауабы осындай болды. Ешкімі қалмаған Һарун өз ісіне өкініп, анасы айтқан «жақсы өлімнен» қашқаны үшін, әкесі мен бауырын жау жерінде қалдырғаны үшін өз-өзін кешіре алмай, уайымына алмас қылыш нүкте қойды, өз-өзін өлтірді. Поэманың идеясы – жаудан қашпай, тұрысып, өз-өзін өлтірген алмас қылышпен бір жаудың басын алуға болатыны, өзінің емес, елдің, жердің, қара халықтың қамын ойлап, олар үшін жанын пидә қылуды айтып, ерліктің туын ұстап, еліне қалқан болуға үгіттейді.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс жасау.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10мин.

7. Әдебиет:

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 31 беті

Қосымша әдебиеттер:

1. С. Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А. 1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш. Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы. Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдешұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: топтық жұмысы

1. Шәңгерей Бөкеев кім?
2. Бұл дүние пәнилығын етеді екен, Қайран жерім, Ғылым, Қосаяқ, Құйрық атып құлия өлеңдерінің шығу тарихы неде?

№ 11 сабақ

5.1. Тақырып: Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. «Хал - ахуал», «Шайтанның саудасы», «Сарыарқа кіндігі», «Тірлікте көп жасағандықтан, көрген бір тамашамыз». «Гүлшат-Шеризат» дастаны.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин

5.2. Мақсаты: Мәшһүр Жүсіптің өмірі мен шығармашылығына тоқталып, өлеңдерінің құрылысына талдау жасау және оның туындыларының ерекшеліктерін түсіндіру, оқушыларды көзқарастары мен пікірлерін ортаға салуға дағдыландыру.

5.3. Оқу міндеттер: туған жерін қадірлеу, халқына қызмет ету, ел тірлігі, ел бірлігі, ұрпақ келешегі, адам жанының рухани тазалығы жайлы ойларын жүйелей отырып, адамгершілік пен адамдық қасиетке тәрбиелеу, кәсіптік бағдар беру, өнерге айналған өмірді танып білу, өзіндік тұжырым-пікір жасау дағдыларына үйрету, әншілік өнердің қасиетімен танысу, әндерін сазымен айта білу, айтыса білуге дамыту

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы өмір жолы мен шығармалары.

2. «Шайтанның саудасы» өлеңі, «Хал-ахуал», «Сарыарқаның кімдікі екендігі», «Тірлікте көп жасағандықтан көрген бір тамашамыз» кітаптары «Гүлшат-Шеризат» дастаны.

(Мәшһүр Жүсіп шығармаларында орын алған білім, жер мәселесі, сөз бостандығы.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев әкесі Көпейдің (шын аты — Көпжасар-Л.Ж.) 42 жасында, шешесі Ұлбаланың 18 жасында, Баянауыл, Қызылтау деген екі таудың «Ашамай тасы» деген жерінде, қыс түнінде, қыстауға, 1858 жылында, қазақша жыл аты «қой» деген жылында, арабша ай аты «ережеп» деген айда, жұма күні, түс бесін уақытында дүниеге келді. Туғанда азан шақырып қойылған есімі — Адам Жүсіп. Кейіннен 9 жасында қисса — дастандарды айтып, ел көзіне түскен кезде жиынды шақырып отырған М. Шорманұлы Жүсіпті ұнатып, тақиясына үкі таққызып: «Өз заманында халыққа Мәшһүр болатын бала екен», — деп лепес қылуымен Мәшһүр Жүсіп атанып кетеді.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 32 беті

1858 жылы қыста Көпей керуеншілікте жинаған табысына мал алып, Қызылжардан көшіп келіп, Қызылтауға қоныс тебеді. 1861 жылы Мәшһүр 3 жасқа толғанда, әкесі Көпейдің малы жұтқа ұшырап, «Ақ сирақ» болып шығады. Сонда Көпей: «Адамға мал жолдас болмас, ғылым жолдас», — деп ұлы Жүсіпті оқуға беріп, ол Баянауыл медресесінде Қамар (Хамариддин) хазіреттен білім алып, оқуын жалғастырып, 1872-1874 ж. Бұхарадағы «Көкілташ» медресесінде орта ғасырлық араб, парсы, шағатай тілдерін еркін меңгереді. Еліне оралған соң екі жылдай (1833-1886) өз ауылында балаларды оқытып табыс табады. Тұрмысы түзелген Мәшһүр 1887, 1885, 1907 ж. Үш мәрте Түркістан, Ташкент, Бұхара, Самарқанд қалаларына сапар шегіп, шығыстың мұсылмандық білімін молайтады.

Орта Азия қалаларына шеккен сапарларының тағы бір құнды нәтижесі — сол өңірлердегі тарихи әңгіме, аңыз, шежіре сөздерінің жазылып алынуы. Мәшһүрдің өзі дерек жинастыру қызметін ерте кезден бастағаны білінеді. Ә. Марғұлан хаты бойынша, «Ер Олжабай батыр» жырын Мәшһүр Жүсіп 7 жасар бала кезінде 1865 ж. Сақау ақынның айтуынан жазып алған. Бұған ұстазы Қамар хазіреттің де ел арасынан қисса дастандары қазақ бетіне түсіруі әсер еткен. 1887 ж. Бұхар сапарының барар жолында Түркістандағы Қожа Ахмет Иассауи, Ташкенттегі Зеңгі Ата кесенелерін көріп, қайтар жолында Шу мен Сырдария, Ұлытау, Кішітауды, Есіл мен Нұраны асықпай аралап сапар шегеді.

Белгілі ақын, қазақтың ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы қазіргі Павлодар облысы Баянауыл ауданы Қызылтау деген жерде дүниеге келген. Азан шақырып қойған аты — Адам Жүсіп. Бұл туралы ақын «Өмірбаян» атты өлеңінде:

Жасымда қойылған ат Адам Жүсіп,
Жұрт еткен сүйгенінен Мәшһүр Жүсіп.

Қолыма қағаз, қалам алған шақта,

Кетемін қара сөзге желдей есіп, -

деп баяндаған. Сөз бен өнер қадірін білетін отбасында туған Жүсіптің арғы аталары шешен, өнерлі адамдар болғандығы белгілі.

Адам Жүсіптің Мәшһүр Жүсіп атануына не себеп болған?

Болашақ ақынның кішкентай кезінде жұт болып, бар малынан айырылып, бір ат, бір сиырмен ғана қалған әкесі Көпей баласын оқыту үшін Баянауылға көшіп келеді. Бұл туралы Мәшһүр Жүсіп:

Жылым қой, тауық жылы мен үш жаста,

Ғаріптік бұл жалғанда біздің баста.

Айырылып ел-жұртынан көшіп әкем,

Қыстаған Қызылағаш, Бұзаутасқа, -

дейді. Сол кезде аға сұлтан болған Мұса Шорманов Баянауылға медресе салдырып, онда сабақ беруге Омбы қаласында тұратын, Бұхара қаласында білім алған Қамар хазіретті көшіріп әкеледі. Осы Қамбар хазіреттен білім алған Жүсіп алғырлығымен, білімге деген құштарлығымен бірден ұстазының назарына ілінеді. Араб, парсы тілдерін жетік білген бала «Ер Тарғын», «Қозы Көрпеш — Баян сұлу», «Төрт жігіттің өлеңі» т.б. қиссаларды жаттап, жұртшылық жиналған жерде айтып жүреді. Зерек баланың зейініне разы болған Мұса Шормановтың өзі Жүсіпке «Өз заманында халқына мәшһүр болатын бала екен», - деп сүйсінеді. Содан кейін баланың «Жүсіп» деген атына «Мәшһүр» деген ат қосылып айтыла бастайды. Бұл туралы ақын өзінің «Өмірбаян» атты жырында:

Бес жаста бісміллә айтып жаздым хатты,

Бұл дүние жастай маған тиді қатты.

Сегізден тоғызға аяқ басқан күнде,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 33 беті

Мұса еді қосақтаған «Мәшһүр» атты, - дейді.

Нәзира дәстүрімен жазған шығармасы - «Гүлшат - Шеризат» дастаны.

Жігітке өнер көрсө қиын емес,

Болғаным менің атым биім емес.

Бетіне ақ қағаздың салып шимай,

Қиссасын Гүлшат-Шеризат қылдым кеңес- деп шағын кіріспеден баяндалатын оқиға балаға зарығу желісінен басталады. Бағдатта жеті жұртты билеген әділ патша балаға зар болып жүргенде тілеуі орындалып, әйелі бала көтереді. Әкесі аңға шығып, орманда арыстанмен алысып, ауыр жарақаттан айыға алмастан дүние салады. Ол өлерінде өсиет етіп орнына уәзір Парағзатты қалдырады. Егер әйелім ұл туса менің мұрагерім сол болсын дейді. Парағзат орындамайды. Ол қазынашы болған Барысты шақырып әйелін өлтіруге тапсырма береді. Сол арқылы тақ мұрагерден мәңгілік құтылмақ болады. Барыс он жігітпен әйелін өлтіріп тастайды, бірақ баланы кім тауып алса сол асырап деп қасына 10 гәуһар мен хат қалдырады. Бұл кезде Парағзат түс көріп оны жақсылыққа жори алмай амалы таусылып отырған болатын. Оның әйелі де бұл кезде қыз тауып атын Гүлшат деп қойған болатын. Ол ақылына көркі сай болып өседі. Бала өліп жатқан анасының омырауының үш жыл коректенеді. Баяғы арыстанда балаға тиіспей, керісінше аңдар балаға қамқорлық жасайды. Бір керуен айдалада жүрген баланы көріп керуен басы Қожа Сағит деген кісі баланы асырап алады. Бала орманда өскендіктен Шеризат деп ат қояды. Бала оның қолында білім алып, ер жетеді. Бір күні баяғы өзінің әкесі патшалық еткен жерге келіп, Гүлшатты көреді. Екі жас бірін-бірі ұнатып, сезімдерін білдіреді. Шеризат қыз әкесі Парағзаттан кек алмақ болғанмен Гүлшаттың айтқан мысал әңгімелері арқылы кешірім жасайды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: семинар

Семинар – «semen» - латын тілінде «ұрық» деген мағына береді. Семинар сабағында әр студент өз бетінше жеке пікірлерін дәлелдеп, ортақ шешімге келеді. Жоғарыдағы сұрақтар негізінде мәлімдеме әзірлейді. Семинардың қорытындысын жасайды.

Тапсырма. Абайдың 29-қарасөзінде мақалдарды сынауы мен Мәшһүр Жүсіп

Көпейұлының өз шығармаларында мақалдар жайлы жазған пікірлерін өзара салыстыру.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 40 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 30 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

7. Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

7. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

8. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 34 беті

6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.

7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000

8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.

9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.

10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10мин.

8.Бақылау: топпен жұмыс.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы дастандарының мазмұнын, сюжетін түсіну. Ақын Шығыс қисса-дастандарының, мысал-өлеңдерінің інжу-маржандарынан үлгі алды. Өзі де соған еліктеп «Гүлшат-Шеризат», «Гибратнама», «Баяннама», т.б. дастандар мен өлеңдерін талқылау.

№ 12 сабақ

5.1.Тақырып: Әнші – сазгер ақындар шығармашылығына шолу. Біржан сал Қожағұлұлы. «Жамбас сипар», «Ләйлім шырақ», «Теміртас», «Сырғақты», «Жанбота», «Көкек» әндері.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: XIX ғасырдың II - ші жартысында әдебиетке ерекше бір үлгіде үлес қосқан әнші-ақындар және олардың өмірі, шығармашылығына шолу жасау; Дамытушылық. теориялық білімін тереңдету, сөйлеу мәдениетін жетілдіру, сөздік қорын, дүниетанымын байыту, өзіндік ойын айту, түйін жасай білу дағдысын дамыту.

5.3. Оқу мақсаттары: қазақтың ақын- жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу, оқушылардың әдеби –теориялық білімдерін , сөйлеу тілдерін, зейін, көру, есту қабілеттерін дамыту. Өз ойларын көркем - әдеби тілде жеткізе білуге дағдыландыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Әнші сазгер ақындар шығармашылығына шолу.

2.XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезіндегі әнші-ақындар шоғыры.

3.Жаяу Мұса, Үкілі Ыбырай, Балуан Шолақтар тума талант, табиғи дарын иелері екендігі, Біржан сал Қожағұлұлы. «Жамбас сипар», «Ләйлім шырақ», «Теміртас», «Сырғақты», «Жанбота», «Көкек».

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Қазақ әдебиетінде өзіндік орны бар, ерекше дамыған саланың бірі - әнші – сазгер, ақындар поэзиясы . Әнші – сазгер, ақындар поэзиясының шарықтан дамыған кезеңі – XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басы. Кең –байтақ қазақ даласының әр түкпірінен, әр өлкесінен шыққан өнерпаздар халыққа өнер көрсете жүріп, әншілік өнердің дәстүрін қалыптастырды. Арқадағы Біржан салмен Ақан сері маңына бір шоғыр талантты топ жиналса. Маңғыстауда «Адайдың жегі қайқысы» деген атпен белгілі болған сал серілер Шолтаман, Тамтемір, Досат, Тұрсын, Жылкелді, Әділ, Өскінбай ел аралап, өнер көрсетті. Олар сазгерлік дарынымен бірге тыңдаушысын баурап алатын сазды, құдіретті даусымен жұртшылыққа танымал болып, көпшіліктің ықыласына бөленген. Сондықтан да Біржан сал «Әніме сегіз дуан таңырқаған. Пар келмеген еш әнші тіпті маған» деп жырласа. Әсет «Әсеттей сал, ән салсаң, аңыратып. Орман, тоғай өзенді жамыратып» деп жырлаған. Қазақ өнерінің тарихында сал-серілердің шығуы халқымыздың кәсіби ән өнерінің дамуымен тығыз байланысты. Қазақ

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 35 беті

әнің жан-жақты байытқан Біржан әндерін мазмұндық, тақырыптық жағынан екі топқа бөліп қарауға болады. Біріншісі- ғашықтық махаббат, сұлулықты жырлайтын «Ғашығым», «Ақтентек», «Ләйлым шырақ», «Мақпал» сияқты сыршыл да назды әндеі болса, екіншісі өзі өмір сүрген қоғамдағы өнер адамының тағдырынан сыр шертетін «Жанбота», «Адасқақ», «Теміртас» сынды туындылары.

Ұлттық өнеріміздің ішінде ән өнеріне баға жетпес үлес қосып, тақырыбы сан алуан шығармаларды дүниеге әкелген курделі де қиын тағдыр иесі- Ақан сері Қорамсаұлы. Ақан сері әндерінің ішінде сұлу қыз бен көрікті әйелге арналған, махаббат сезімін жырлаған «Ақтоқты», «Балқадиша», «Алтыбасар», «Жамал қыз», «Сырымбет», «Мақпал» т.б. әндері, өзінің аты аңызға айналған тұлпарына арналған «Құлагер», «Маңмаңгер», қыран құсына арнап жазған «Қараторғай» атты өлеңдері қазақ өнерінің баға жетпес асыл мұрасына айналған туындылар.

Қазақ даласын әсем әнімен тербеп, артына өлмес мол мұра қалдырған Біржан сал Қожағұлұлы 1834 жылы табиғаты көркем, аты аңызға айналған Бурабай жерінде Көкшетау өлкесінде Жөкей көлінің маңында дүниеге келген. Біржанның өз әкесінің аты – Тұрлыбай Елден ерек өнерімен көзге түскен Біржанды атасы Қожағұл өз тәрбиесіне алған. Біржанның: «Баласы Қожағұлдың Біржан салмын» – деу себебі сондықтан. Біржанның ерекше қабілеті туралы академик А.Жұбанов: «Біржан жасынан өзгеше мінезді, әуесқой, әңгімеге құмар, сезімтал болатын...», – деген. Біржанның шығармашылығындағы ерекше сәт – ұлы ақын Абай ауылына баруы М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында тамаша суреттелген. Сазгер Біржан Абайдың «Мен көрдім ұзын қайың құлағанын» атты өлеңіне ән шығарған. Біржан өлеңдері, әндері тақырып жағынан әр алуан. «Ләйлім шырақ», «Көлбай-Жанбай», «Көкек», «Бурылтай», «Ақтентек», «Ғашығым», «Айтбай» өлеңдерінде махаббатты, сүйіспеншілікті, сұлулықты әспеттеген. Біржан сал Қожағұлұлының «Жанбота», «Біржан сал», «Теміртас» ән-өлеңдері – әніне сөзі сай, өмір шындығын өнер көкжиегіне көтерген, ақынның азаматтық болмыс-бітімін көрсететін, поэтикалық қуаты мол туындылар, әсіресе, «Жанбота» Біржанның азаматтық позициясын анықтайтын, қоғамдық-әлеуметтік көзқарасын танытатын шығармасы болып есептелген. Біржан өзінің «Сырғақты» өлеңінде:

Бозбала, саған айтар өсиетім,

Жақын жүр әлпештеген ардақтыға.

Жауқазын желбіреген жастық шақта,

Өмірдің мағынасын түсіне біл, –

деп, өзінің көргені мен көңілге түйгенін жастарға ақыл, өсиет түрінде айтқан.

«Жастарға» деген өлеңінде ақынның ағартушылық көзқарасы танылады, жастарды игі істерге, жақсы қасиеттерге үндейді. Осы идеясын «Жақсы мен жаман» өлеңінде:

Біреудің аспанда жүр дәрежесі,

Біреудің көкте қолы, жерде басы.

Жақсының жаманменен айырмасы –

Ойласаң, жер мен көктей екі арасы – деп жалғастыра түскен.

Біржан шығармашылығынан ерекше орын алатыны – ақын Сарамен айтысы. «Біржан мен Сара» айтысы – көркемдігі жағынан айтыстардың ішіндегі ең таңдаулысы. Біржан мен Сараның айтысы негізінде композитор М.Төлебаев «Біржан-Сара» операсын жазған. Жасы ұлғайған шағында денсаулығы нашарлаған Біржанды ағайын-туыстары

«қартайдың» дегенді сылтауратып, алысқа шығармаған. Еркін өскен ел

еркесін «жынданды» деп кінәлап киіз үйдің керегесіне таңып тастауы ақынның ашу-ызасын келтірген. Өмірінің соңғы кезіндегі осындай ауыр шағын Біржан

сал «Теміртас» өлеңінде:

Теміртас, Асыл, Ақық қарақтарым,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 36 беті

Үкідей мен сендерді балақтадым.

Денеме кендір арқын жаман батты,

Есіктен келе ме деп алақтадым, –

деп зарлана суреттеген. Атақ-даңқы алты алашқа жайылған, өлең мен әннен меруерт тізген әнші, ақын, сазгер Біржан сал 1897 жылы жан азабына төзе алмай 64 жасында ауыр науқастан қайтыс болған. Біржан сал Қожағұлұлының шығармашылығын зерттеген ғалым Е.Ысмайылов: «Біржан лирикасы – халық өлеңдерімен тамырлас», – деп бағалаған.

Біржан сал Қожағұлұлының: «Біржан сал», «Жамбас сипар», «Жайма-шуақ», «Жонып алды», «Айтбай», «Ләйлім шырақ», «Көлбай-Жанбай», «Жанбота», «Алтын балдақ», «Телқоңыр», «Көкек», «Адасқақ», «Бурылтай», «Ақсеркеш», «Ақтентек», «Талай заман», «Теміртас», «Ләйлім» деген ән-өлеңдері бар.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс

– студенттердің топта (командада) жұмыс дағдыларын дамытуға және көптүсті шешімдерді қабылдап, қарапайым жауапты алуға ықпалын беретін оқыту әдісі.

«Әркім уақытты әрқалай пайдаланады» тақырыбында ой-толғау қозғап, жауабын шығарады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
 - 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
 - 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
 - 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
 - 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
 - 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
 - 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
 - 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
 - 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
 - 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010
- Үйге тапсырма беру:** 5 мин.

5.7. Бақылау:

Сұрақтар мен тапсырмалар:

- 1.ХІХ ғасыр мен ХХ ғасыр басындағы әдебиетті шығармаларының тақырыбы мен мақсат-мүддесі жағынан қандай топтарға бөлуге болады?
- 2.Сал-серілер поэзиясының өкілдері кімдер?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 37 беті

3. Сал, сері сөздеріне түсінік беріндер.

4. Әнші-сазгер ақындар туралы жазылған кімдердің көркем шығармаларын білесіндер?

5. Біржан сал кім?

6. Әнші Біржанның Ақын Абаймен шығармашылық байланысы жөнінде не айтасыздар?

№13 сабақ

5.1. Тақырып: Ақан Қорамсаұлы. «Жайықтың ақ түлкісі», «Ақ көйлек», «Асыл мен жасық», «Жаксы мен жаман», «Құлагер», «Маңмаңгер», «Ләйлім шырақ», «Сырымбет», «Балқадиша» әндері.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға ақынның адамгершілік ізгілік мәселесін көтерген, достық, махаббат еркіндігін аңсаған лирикаларын талдау, лирикалық қаһарман бейнесін ашу; Ақан сері өлеңдерін талдау, барысында сұлулыққа, әсемділікке лайық бейнелі сөз кестелерін табу оқушыны шығармашылыққа ізденіске баулу.

5.3. Оқу міндеттері: туған жерін қадірлеу, халқына қызмет ету, ел тірлігі, ел бірлігі, ұрпақ келешегі, адам жанының рухани тазалығы жайлы ойларын жүйелей отырып, адамгершілік пен адамдық қасиетке тәрбиелеу, кәсіптік бағдар беру, шығарманы талдай білуге, идеясын ашу, қорытынды ой түю, есте сақтау қабілетін, оқу дағдысын қалыптастыру, жүйелі, шешен сөйлеуге дағдыландыру;

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ақан сері Қорамсаұлы. «Жайықтың ақ түлкісі», «Ақ көйлек», «Асыл мен жасық», «Жаксы мен жаман», «Ләйлім шырақ», «Маңмаңгер», «Балқадиша» әндері.

2. Ақан-қазақтың ақын тобының көрнекті өкілі.

3. Ақанның өмірі туралы деректер. Ақан- ақын, әнші, сазгер. Ақанның өмір, заман туралы толғаулары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Ақан шығармашылығы – рухани тазалықтың, әсемділіктің үлгісі.

Ақан – сезімі нәзік, толғампаз ақын.

Ақынның махаббат лирикасындағы поэтикалық сөз бедері.

Ойтолғау **Ақан сері** – сегіз қырлы, бір сырлы, ұлы талант иесі. Ақынның шығармашылық өнері – тазалықтың, әсемділіктің көрінісі. Ол жай ғана ақын емес, әнші-ақын, өзі шығарған өлеңін өзі әнге салып, домбырада ойнап, өзі орындаған. Бұндай өнер иелері қазақ әдебиеті мен мәдениеті тарихында біздің ұлттық өнеріміздің мақтанышы болған, сондықтан (Біржан, Ақан, Мұхит, Ыбырай, Жаяу Мұса, Естай т.б.) бұлар ақындық пен композиторлық жалын бастаушылары еді.

Ақан жас кезінен ұғымтал, өте сирек болып өседі. Жасынан-ақ ән-жырға әуес болып 16-17 жасында-ақ қолына домбырасын алып, ән салып, өлең шығара бастайды. Ақанның махаббат туралы өлеңдері – лирикаға толы, сезімтал, шыншыл өлеңдер. Ол жастық, бозбалалық сезімді қызықтады, адал достықты, махаббатты ардақтады. Оның махаббат туралы лирикалық өлеңдеріндегі кейіпкерлері махаббатты шын құрметтеген қазақтың сұлулары мен арулары еді. Ақынның әсем, сазды әндері “Сырымбет”, “Үш тоты”, “Мақпал”, “Балқадиша”, қай-қайсысы болса да сұлулықты сүйген, соған табынған жанның өмірдегі бейнесі еді. Әйелі төмен етектегі санаған заманда оларды осынша дәріптегенің Ақанның махаббат туралы өлеңдерін

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 38 беті

талдау арқылы көз жеткіземіз. Ақан сері 1843 жылдың қыркүйек айында дүниеге келген. Міне, осындай ел қайғысы мен өз қайғысы қосыла келіп. **Ақан** жанын жегідей жеп, жүрегі сыздатады. Өз қайғысы дейтініміз – алған жарларының бірінен кейін бірі қайтыс болуы, сүйікті аты Құлагердің мерт болуы, Базаралы деген тазысы, Көкжендет деген қаршығасы, Қараторы атты қыран бүркітімен айырылуы. Осылар ақынның дертке ұшырауына, өмірден түңілуіне әкеп соғады. Өмірдің соңында елден оқшауланып, елсіз тауда жалғыз күнелтеді. Ақан жанын түсінбеген қараңғы ел оны “Жынданды” есептейді. Осылайша Ақанда Біржан сал секілді өмірінің аяғында трагедиялы ауыр хал кешіп, 1913 жылы дүниеден өтеді. Ақанның жас шағындағы өлеңдерінің басым көпшілігі адам жанының нәзік сезімдеріне, көңіл-күй иірімдерінің әсері мен әдемілігіне құралған. Ә дегенде ауызға ілінетін – сүйіспеншілік, ғашықтық ынтызарлыққа толы өлеңдері. Ақанның атын алысқа естіртіп, даңқын әулеткен сәйгүлігі Құлагер еді.

Құлагер құнанында керім еді,
Нағашым сұрағанда беріп еді.
Ат қоса Ерейменге барғанымда,
Бір сыншы көзі шыққыр көріп еді, -

деп өзі айтқандай, Қарауыл еліндегі Шөкетай деген кісіден сатып алған Құлагері – осы ат. Жүйрік атты тандап жүріп сатып алу бар да, оны мәпелеп бағу, баптап, бәйгеге қосу тағы бар. Бұл жерде Ақанның екі қасиеті көрінеді. Біріншісі – тұлпарды сыртқы тұрпатына қарап дөп басып тани алатын сыншылығы да, екіншісі – баптап баға білетін атбелгілігі. Ақан Құлагердің маң-маң басқан жүрісіне көңіл толып, “Маңмаңгер” деген ән шығарады.

Маңмаңгер, кекілің келте, жалың майда,
Жүйрік жоқ сене озған құнан, тайда.
Жүрісің желмаядай, жануарым,
Көрейін қызығынды осындайда...-

деп, тұлпарының тұлғасын ерекше бір сүйіспеншілікпен жырлайды. Ақан құлагерін мадақтап әнге қосып елге жайса, Құлагер де өрен жүйріктігімен Ақанның атын жалпақ елге жаяды. Керей Сағынайдың асына Ақан Құлагерді алып барады. Елде Күренбай деген атсейіс (ат сыншысы) бар екен, сол Ақанның бас бәйгені алатындығын бірден таниды. Мұны естіген Батыраш, Қотыраш деген бай балалары іштарлық жасап, топ аттың алдынан жасырынып шығып, шоқпармен ұрып құлатады. Қырға шығып қарап тұрған Ақан өз атының аяқ астынан жоқ болып кеткенін жамандыққа жорып іздеп шығады:

Жел соқса қамыс басы майда деймін,
Ат қостым, ат айдауышы, айда деймін.
Алдыңдағы ат баран болмай қылаң болды,
Жығылмаса Құлагер қайда деймін?!

Шындығында, Құлагер мерт болып, құлаған жерінде жантәсілім етіпті. Соны көріп азаланған Ақан атақты “**Құлагер**” әнін дәл осы жерде шығарады.

Ор болып қалушы еді шапқан жерін,
Шаттанып тұрушы еді қасқан елің.
Атығай, Қарауылға олда салған,
Бота тірсек, қыз сағақ, сандалкерім.
Бай, бай, бай бөрім-ай,
Бай, бай, керім-ай, уай,-

деп, өксікке толы өкінішін әнге қосып жоқтау айтады. Бұл оқиға ақын жүрегіне айықпас жара салады.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері : шағын топпен жұмыс

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 39 беті

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдешұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: талдау

Шығармашылық жұмыс «Ақан өнері бүгінде жалғасты ма? Деген тақырыпқа эссе жаз.

№ 14 сабақ

5.1. Тақырып: Әсет Найманбаев. «Қор болмас зерек адам ақылы бар», «Үлкен Ардақ», «Кешеубай». «Перизат», «Адамның жасы жөнінде», «Тоты», «Арғынмын, атым Әсет - арындаған» өлеңдері. «Салиха - Сәмен» дастаны.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға акын Әсет Найманбаевтың өмірі мен шығармашылығы туралы білімдерін кеңейту. Әдебиетке әкелген жаңалықтары мен қоғамдық –әлеуметтік мәселелерге көзқарасын ,тұрмысын бейнелеуіндегі акын – әншінің әдебиет тарихындағы орны, өлеңдерінің ерекшелігін орнын таныту. Оқушылардың поэзияға деген сүйіспеншілігін арттыра отырып, теориялық талдау жасай білуге , ізденушілік қабілеттерін туғызу.

5.3. Оқу мақсаттары: туған жерін қадірлеу, халқына қызмет ету, ел тірлігі, ел бірлігі, ұрпақ келешегі, адам жанының рухани тазалығы жайлы ойларын жүйелей отырып,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 40 беті

адамгершілік пен адамдық қасиетке тәрбиелеу, кәсіптік бағдар беру, шығарманы талдай білуге, идеясын ашу, қорытынды ой түю, есте сақтау қабілетін, оқу дағдысын қалыптастыру, жүйелі, шешен сөйлеуге дағдыландыру

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1.Әсет Найманбайұлы. «Қор болмас зерек адам ақылы бар», «Үлкен Ардақ», «Кешубай»,

2.«Арғынмын, атым Асет-арындаған» өлеңдері, «Салиха -Самен».

3.Асет Найманбайұлының өмірі мен шығармашылығы туралы деректер. Ақын әншінің әдебиет тарихындағы орны.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Әсет Найманбаев – ұлы ақын Абайдың бағытын ұстанған, әлеуметтік ойын, демократтық-ағартушылық көзқарасын әнмен, өлеңмен таратқан, Абайдың алдын көргенталантты шәкірттерінің бірі. Әсет ақын 1867 жылы Шығыс Қазақстан өңіріндегі Мақаншы ауданының Бақты ауылында дүниеге келген. Әсеттің әкесі Найманбай мен шешесі Кермеқасұлдарының болашағын ойлап, оны жеті-сегіз жасқа келгенде Бақтыдағы Зейнолла имамның медресесіне берген. Жасынан зерек Әсет он үш-он төрт жасынан бастап қиссалар жаттап айтқан. Бүкіл қазақ даласын шарпыған 1916 жыл дүрбелеңі Әсет тағдырына да ықпал еткен. Туып-өскен Шығыс Қазақстан өңіріндегі Қытай еліне қарайтын Шығыс Түркістан жеріне үдере көшкенде Әсет те сол дүрмекпен бірге кеткен. Әні мен жырын жанына серік еткен Әсет ел аралап жүріп 1922 жылы Құлжа қаласында кенеттен қайтыс болған. Әсеттің поэзиялық шығармалары, ақындық мұрасы үш топқа бөлінеді: 1) өлеңдері; 2) айтыстары; 3) қисса-дастандары. Әсет Найманбаев өлеңдерін төмендегідей топтап көрсетуге болады.

Арнау өлеңдер

«Маманға»

«Күшік болысқа»

«Қанағатқа»

«Қызыр төреге»

«Жасболат болысқа»

«Елшібай байға»

Әсеттің алғашқы шығарған әндері – «Еркем-ай», «Қаракөз».

Әсет Найманбаевтың «Әсет» әніндегі:

Арғынмын, атым Әсет арындаған,

Арындап ән сала ма дарымаған.

Аспанның аясында ән шалқытқан,

Бұлбұлмын даусы көкте дамылдаған.

Ән салсаң, Әсеттей сал әсемдетіп,

Қоздырып делебені дәсерлетіп.

Сөз – жаңбыр, даусым – дауыл, әнім – ескек,

Ойнақтап басылайын аз желдетіп, –

деген жолдар ақынның төлқұжаты іспеттес.

Қазақ музыкатану ғылымының көшбасшысы, академик-сазгер А.Жұбанов: «Інжу-маржан әні – Әсет шығармашылығының шыңы», – деп бағалаған.

Әсет Найманбаев ұлы Абайдан кейін орыстың ақыны А.С.Пушкиннің «Евгений Онегин» романын аударып, оны өзі қисса етіп жырлаған. Әсеттің «Салиха – Сәмен», «Ағаш ат», «Перизат», «Үш жетім қыз», «Нұғыман – Назым», «Кешубай» деген дастандары бар.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 41 беті

Әсеттің гуманистік идеясын танытатын шығармасы – «Француз» қиссасы. Әсет Найманбаевтың қисса-дастандарының негізгі идеясы – әділеттілікті насихаттау. Әсет шығармашылығының негізгі саласы – айтыстары. Әсет Ырысжанмен, Бақтыбай ақынмен айтысқан. Әсет пен Ырысжанның жұмбақ айтысы «Біржан – Сара» айтысынан кейінгі ірі шығарма болып табылады.

Әсеттің шығармалар жинағы белгілі әдебиетші ғалымдар С.Ордалиев пен Б.Адамбаевтың құрастыруымен алғаш рет 1968 жылы, екінші рет белгілі жазушы Б.Нұржекемен ғалым Б.Абылқасымовтың құрастыруымен 1988 жылы басылып шыққан.

Әсет – көпқырлы жер иесі. Ең әуелі, ол – “аспандағы аққумен жертілдестірген” асқақ үнді әнші. Екіншіден, құбылтуы қиын ырғақты, кең тынысты асқақ әндерді, сондай-ақ сағынышқа толы жүректің қылын шертер, сырлы сазды, әсем әуенді әндер тудырған сазгер. Үшіншіден, сөз өнеріндегі артында қалдырған мол мұрасы көркемдік қуаты, тілдік өрнегі жағынан әншілігі мен сазгерлігінен бірде кем емес ақын.

Әсет – суырыпсалма, төкпе ақын, төкпе ақын. Бұл тұрғыдан қарағанда, Орынбай, Шөже, Жанак, Сүйінбай, Кемпірбай, Жамбыл тәрізді импровизаторлық өнер алыптарының тобында. Бірнеше рет айтысқа түсіп, тындаған жұртты тамсандырған, ел құрметіне бөленген ақын.

Әсеттің асқақ әндері мен алуан тақырыпты өлендері, қисса-дастандары халықтық өнерімізді дамытуға, сонымен қатар халқымыздың мәдениетін көтеруге өз үлесін қосқаны және қоса беретіні күмәнсіз.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері : пікір -талас

Пікір-талас – оқытушы тарапынан ұсынылған негізгі мәселелер төңірегінде пікір-таласқа қатысушылар жақтаушы не даттаушы болып екіге бөлініп, өзінің көзқарасын нақты мәліметтерді, дәйектемелерді көрсете отырып дәлелдейді. Өзінің қарсыласын жеңе алатындай дәлелдер келтіріп, сөз шеберлігін, қызуқандылық танытады. Пікір-таласты оқытушы бақылап, бағыт береді.

Сырты сұлу адамның, болса ішінің мәні жоқ,

Ұқсамай ма жеміске, сырты әдемі, дәмі жоқ... өлең жолдарын талдау.

Әсет – негізінен айтыс ақыны. Ол Ырысжаннан басқа Әріп, Бақтыбай, Кәрібай, Қали, Сәмет ақындарымен және Мәлике қызбен айтысқан. Әсеттің "Салиха-Сәмен", "Ағаш ат", "Перизат", "Үш жетім қыз", "Нұрғыман-Нағым", "Мәлік-Дарай", "Жұмсап", "Кешубай" атты қисса дастандары бар. Ол А.С.Пушкинның "Евгений Онегин" романын аударып (еркін аударған) оны өзі қисса етіп жырлаған. Әсет мұраларының ішінде халыққа кеңірек тарағаны оның әндері. Ол Біржан сал, Ақан серіден дәуірлеген Арқа әнінің дәстүрін жалғастырып, дамыта түсті. Жас кезіндегі әндерінде ("Кіші Ардақ", "Үлкен Ардақ", "Қаракөз", "Мақпал") психологиялық тереңдікпен адамның жан дүниесін қозғайтын нәзік лирикалы Ақан әндерінің әсері байқалады. Бұл оның қалыптасу, өзіне тән тармақтарының музыкалық-синтаксистік ерекшеліктері Әсет әндеріне де тән. "Инжу-Маржан" әні (кейде "Әсеттің әні" деп те аталады) өз стилін айқындай түскен туынды. Сондай-ақ "Ырғақты", "Аққарагер", "Қаракөз", "Майда қоңыр", "Жалған-ай", "Сырмақ үйкер" т.б. әндерінің авторы. Әсет өз шығармаларында өмірге деген құштарлығын, туған елі мен жеріне деген айнымас махаббатын жырлады. Ақын өлендері мен әндеріне көшпелі тұрмыс пен қазақ жұртының тарихы және этнографиясының қайталанбас бояулары тән. Әсеттің ақындық қуатында ойдың образдылығы, шұрайлы теңеулер, жарқын шендестірулер айқын танылады. Ол Сарыарқаның ұлы перзенттері Біржан сал Қожағұлұлы мен Ақан сері Қорамсаұлының ақындық өнер дәстүрін жалғастырып, әрі қарай дамытты. Сонымен бірге өз өлкесі әндерінің Жетісуда, Тарбағатайда және Алтайда кеңінен тарауына мұрындық болды.

1916 жылы ұлт-азаттық көтеріліс кезінде жазалаушы отрядтардан дүрліге қашқан елмен бірге Әсет Қытайға өтіп кетеді. Октябрь революциясы жөніндегі хабарды ол қуана

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 42 беті

қарсы алады, жат жерде жүріп Отанын аңсайды. Әсет 1923 жылы Құлжа қаласында қайтыс болды.

1910 жылы Қ. Халиди Әсет Найманбайұлынан бірнеше салт өлеңдерін жазып алып, жариялаған. Кеңес дәуірінде Әсет Найманбайұлының өлеңін алғаш С.Сейфуллин(1925) бастырған. 1936 жылы Б.Ысқақовтың ақынның өмірі мен шығармашылығы туралы арнайы мақаласы тұңғыш рет жарияланып, Әсет Найманбайұлының шығармаларының тұңғыш жинағы 1968 жылы Б.Адамбаевтың құрастыруымен басылды. Бұл жинаққа ақынның 34 өлеңі (әнін қоса), 4 айтыс-қағысы, 4 дастан-қиссасы жарияланса, 1988 жылы Нұржекеевтің құрастырған «Әсет» атты жинағына 29 ән мәтіні, 71 өлеңі, 10 айтыс-қағысы, 8 қисса-дастаны енгізілген.

«Салиха - Сәмен» поэмасы Ақылбай, Мағауия поэмаларының үлгісінде жазылған лирикалы – романтикалық поэма. Салиха мен Сәмен де бас бостандығы үшін, махаббат жолында құрбан болған жандар. Поэмада Алтай тауын мекендеген монғолдың Ясукей деген ханының асқан сұлу қызы Салиха сипатталады. Ханның қолындағы батыры Сәмен мен Салиха көңіл қосады:

Хан сезіп, халық білсе мұндай сырды,
Ажалдан қыз бен жігіт қалмайды аман.

Екеуін еркіменен қоспайтұғын,

Қатыгез хан қаһары өзіне аян, -дейді ақын. Салиха мен Сәмен ешкімнен жәрдем күтпейді. Олар бір қиын құзды тауып алып, сол жерге бекініп, жан сауғалауға бел байлайды. Хан қызының жоғалуы елді дүрліктіреді. Хан «қызымды азғырғандарды дарға асып, қыздың басын кесем», - деп жарлық етіп, еліне іздеп табуды бұйырады. Ақыры қалың қол Салиха мен Сәменді тауып алады. Сәмен қалың қолға қарсы шығып, қансырап, естен танып құлап қалады. Қызды хан қолына табыс етеді. Хан қолы Сәменді өлді деп тастап кеткен. Сәмен есін жияды. Ол тауда үш ай жасырынып жатып, Көкше дейтін әулиені іздеп Тянь–Шань тауына тартады. Әулие оған жәрдем көрсетудің орнына атын тартып алып, өзін жаяу қалдырады. Сәмен Салиханы іздеп зар тұтып Ұланға қайта оралады. Ақын енді Салиха жайын баяндайды. Ол қапа мен қайғыға душар болып, гүлдей солады. Салиханың көңілі дүниеден Сәменсіз тиянақ таппай, «жолыңа жаным құрбан болсын» деп уәдесін бұзбай:

... Зар жылап осылайша қылды налыс,
Ай мен күн дөт айтуға тұрсың алыс.
Куә бол тәңірі алдында сен екеуің,
Ғаламсың көпке бірдей тура қалыс.

... Соны айтып салды қанжар жүрегіне
Жан шығып тез жетуге тілегіне...

Сөйтіп қаза болған жарының басына Сәмен де келіп, сол қанжарды қолына алып:

Жас жаным Салихамен болсын бірге,

Маржандай қызыл қаным жерге тамып.

Қара жер, мейірімді анам, аш қойныңды,

Саяңа келіп тұрмын Сәмен ғарып, - деп ол да өзін - өзі өлтіреді.«Салиха - Сәмен» поэмасының мазмұны осы.Поэманың идеялық мазмұны хандық дәуірде адамның жеке басының ерікті болуына еш мүмкіндік жоқ екенін көрсетеді.Мұндағы жағымды екі кейіпкер – Салиха мен Сәмен нағыз романтикалық геройлар. Екеуінің де ерлік мінезі мен ерлік ісі, махаббат жолындағы қайсар күресі, айтқан серттен айнымай шығысып, бір қанжармен тағдырын шешу – осының бәрі өршіл романтизмнің белгілері.Салиха мен Сәмен өлгенде жеңіліп, бас иіп өлмейді. Ғашықтық уәделеріне жеткеніне разы болып, тәкаппарлықпен өледі. Бұл екі кейіпкер де бір сезімге берік берілген. Ол сезім – махаббат. Поэманың оқиға түйіні, тартыс желісі сол махаббат жолындағы күреске

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 43 беті

құрылған. Ақын поэмасында махаббатты ешбір күш жеңіп бағындыра алмайды деген қорытындыға келеді. Сәмен өлерде:

Қош айтам тау мен тас, дария көлге,
Жат бауыр өсіп - өнген біздің елге.

Сайрандап көк аспан мен тұрған жұлдыз,

Сәуле бер біздің жатқан сары белге, -деп жұлдыз сәулесінің ғашықтар қабіріне түсіп тұруын тілейді. Салиха да, Сәмен де өлерде жеке адамға кінә қойып, қарғыс айтпайды. Өйткені, бүкіл әлеуметтік өмір, хандық дәуір, тар заман бұлардың өліміне кінәлі. Әсет Найманбайұлы поэманың романтикалық сарынына сай оқиғаның ширап өрбуін асқақтаған суреттермен, табиғаттың айбынды тұлғасының құшағында береді. Әсет ақын поэмасының тіл көркемдігі, сөз образдары жағынан да Абай үлгісі, Абай өнегесі айқын көрініп тұрады. Салиханы суреттегенде:

Тамағы ақ торғындай үлбіреген,

Сүйріктей он саусақтың бір саласы, -деген сипаттау Абайдың:

Жұп – жұмыр ақ торғындай мойыны бар,

Үлбіреген тамағын күн шалмайды, - деген суретін еске түсіргендей.

Темірдей қара жартас сұрғылт түсті,

Қабағын қаһар көзін қарс түйіп, -деген суреттер Ақылбайдың «Дағыстан»

поэмасындағы, не Лермонтовтағы Кавказ тауының бейнесін көз алдыңызға әкеледі.

Мұңлы тау аспанменен бой теңескен,

Тұрғандай бейне мүлгіп басын иіп, - деген сияқты метафоралар, «Ақырған аждаһадай таскынды өзен» деген жолдар Әсет Найманбайұлының бұл поэмасында анық мәдениетті, жазба ақынның салтын сақтағанын көрсетеді. Сонымен, «Салиха - Сәмен» лирикалы – романтикалық көркем поэмалардың бірі, Әсет ақын поэзиясының құнды мұрасы. Әсет Найманбайұлының «Ер Шеризат» қиссасы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының «Гүлшат – Шеризат» қиссасымен мазмұндас. Екеуі де қиссаның сюжетін араб, парсы нұсқаларынан алған. Оны қиссаның соңындағы:

Бұл қисса тамам болды мұныменен,

Өлең ғып мәселенің түріменен.

Шығарып парсы сөзден өлең қылдым

Қазақтың әңгімелі тіліменен, - деген жолдар растайды.

Әсет ақын дастанның бас жағын кеңейтіпкіреп алып, балаға зарығу мотивіне көбірек көңіл бөледі. Дастанның бастапқы кезінде Кәркенші патшаның бала қайғысымен ел аралап, әулиелерге түнегенін, түсінде Қызырдың аян беріп ондағы болатын жайларды күн ілгері білдіргеніне ұзақ тоқталады. Дастан он бір буынды қара өлең ұйқасымен жазылған, тілі көркем, оқуға жеңіл, оқиғасы ертегі негізінде құрылған тартымды.

Әсеттің күрделі шығармасының бірі – «Салиха-Сәмен» атты романтикалық поэмасы.

Әсеттің бұл поэмасында Алтай тауын мекендеген Ясукай деген ханның сұлу қызы Салиха мен сол ханның қол астындағы Сәмен деген өжет жігіттің бас бостандықтары үшін махаббат жолында қайырымсыз, хандардың орнатқан әділсіз заңына әдет-ғұрпына қарсы тұрып, армандарына жете алмай, қатал заңның құрбандығы болғандығы жайлы сөз етеді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі әдебиеттер:

1. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 44 беті

- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7.Бақылау: ауызша сұрақ жауап сұрақтар тізімі.

- 1.Әсет қандай тұлға?
2. Ақын қай жерде дүниеге келген?
- 3.Әсеттің ән–өлендерінің қандай ерекшелігі бар?
- 4.Махаббат лирикасына жататын қандай ән–өлендерінің білесіндер?
5. Өзге әнші – ақындардан Әсет тағдырындағы ерекшелік неде?

№ 15 сабақ

5.1. Тақырып: Ахмет Байтұрсынов «Қырық мысал», «Маса» жинағы. «Әдебиет танытқыш» зерттеу еңбегі.

Сағат саны: 3 сағ.

135мин

5.2. Мақсаты: оқушыларға ақын, әдебиет зерттеуші ғалым, түркітанушы, публицист, педагог, аудармашы, қоғам қайраткері Ахмет Байтұрсынұлының шығармашылығымен, қоғамда, әдебиетте атқарған қызметтерімен таныстыру. Ахаң ашқан қазақ мектебі, Ахаң түрлеген ана тілі, Ахаң салған әдебиеттегі елшілдік ұраны - «Қырық мысал», «Маса», «Қазақ» газетінің қан жылаған қазақ баласына істеген еңбегі, өнер-білім, саясат жолындағы қажымаған қайраты, біз ұмытсақ та, тарих ұмытпайтын істер болатын.

5.3. Оқу міндеттері: туған жерін қадірлеу, халқына қызмет ету, ел тірлігі, ел бірлігі, ұрпақ келешегі, адам жанының рухани тазалығы жайлы ойларын жүйелей отырып, адамгершілік пен адамдық қасиетке тәрбиелеу, кәсіптік бағдар беру, шығарманы талдай білуге, идеясын ашу, қорытынды ой түю, есте сақтау қабілетін, оқу дағдысын қалыптастыру, жүйелі, шешен сөйлеуге дағдыландыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-233
Әдістемелік өңдеу	128 беттің 45 беті

1. Ахмет Байтұрсынұлы. «Қырық мысал», «Маса», жинақтары, «Әдебиет танытқыш» зерттеу еңбегі.
2. Ахмет Байтұрсынұлы- қазақ әдебиеті, мәдениеті тарихындағы ірі тұлға, аса көрнекті ғалым, қоғам қайраткері, ақын, аудармашы.
3. «Маса» жинағындағы өлеңдердің мазмұны мен мәні. Аудармалары. «Қырық мысал», «Әдебиет танытқыш» -қазақ тілінде әдебиет теориясы ғылыми теориясын ғылыми негізде жүйелеген алғашқы еңбек екендігі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин

Қырық мысал

Аққу, Шортан һәм шаян

Жүк алды Шаян, Шортан, Аққу бір күн,
Жегіліп тартты үшеуі дүркін-дүркін.
Тартады Аққу көкке, Шаян кейін,
Жұлқиды суға қарай Шортан шіркін.
Бұлардың машақаты аз болмады,
Жұмысты орнына кеп мәз болады.
Тартса да бар күштерін аямай-ақ,
Асылы, жүк орнынан қозғалмады.
Оншама ол жүк артық ауыр емес,
Құр сырттан «пәлен» деу де тәуір емес.
Жүк бірақ әлі күнге орнында тұр,
Бірыңғ ай тартпаған соң бәрі тегіс.
Жігіттер, мұнан ғибрат алмай болмас,
Әуелі бірлік керек, болсаң жолдас.
Біріңнің айтқаныңа бірің көнбей,
Істеген ынтымақсыз ісің оңбас.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ «МАСА» ЖИНАҒЫ

Ахмет Байтұрсыновтың өлеңдер топтамасы «Маса» деген атпен Орынборда 1911 жылы басылған. Жинаққа қойған атына ол едәуір ой, салмақты жүк артқан деуге болады.

Ызыңдап, ұшқан мынау біздің маса,
Сап-сары, аяқтары ұзын маса.
Өзіңе біткен түсі өзгерілмес,
Дегенмен, қара яки қызыл маса.
Үстінде ұйықтағанның айнала ұшып,
Қаққы жеп қанаттары бұзылғанша.
Ұйқысын аз да болса бөлмес пе екен,
Қоймастан құлағына ызыңдаса?

Осы жолдардан «ызыңдап, ұшқан мынау біздің маса» — сергектікті, қозғалыс күйді, серпіліс пен ізденісті сәулелейтін астарлы бейне екені көрінеді. Ол «үстінде ұйықтағанның айнала ұшып», қоғамның енжар, жалқау, ұйқыдағы күйден оянуына қызмет етеді. Осы ағартушылық ойды ақын басқа да шығармаларында әрі қарай дамыта түседі.

«Масаның» негізгі идеялық қазығы — жұртшылықты оқуға, өнер-білімге, рухани көтерілуге шақыру, адамгершілікті, мәдениетті уағыздау, еңбек етуге үндеу. «Әдебиет танытқыш» — Ахмет Байтұрсыновтың эстетикалық-философиялық танымын, әдебиетшілік көзқарасын, сыншылық келбетін толық танытатын жүйелі зерттеу, қазақ филологиясының орны ерекше зор, айтылған ойларының тереңдігі мен дәлдігі арқасында

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 46 беті

болашақта да қызмет ететін, ешқашан маңызын жоймайтын қымбат, асыл еңбек. Ұлттық әдебиеттану ғылымы қазір қолданып жүрген негізгі терминдер, категориялар, ұғымдардың қазақша өте дәл, ықшам, оңтайлы баламаларының басым көпшілігі тұңғыш рет осы зерттеуде жасалғанын ашып айтатын уақыт жетті. Бұл ретте, Ахмет Байтұрсынов — тіл терминдерін жасауда қандай кемеңгер, данышпан болса, әдебиеттану, өнертану, фольклортану терминдерін жасауда да сондай кемеңгер, данышпан. Ғасырлар тоғысындағы қоғамдық-экономиканың қалыптасуы, жаңа үкіметтің орнығуы, халықты жаппай сауаттандыру үшін оқу-ағарту шаралары жедел жүзеге асырылған кезең. А.Байтұрсынұлының әдеби-эстетикалық тұжырымдары мен әдебиеттегі жүйелеуге қосқан үлесі туралы әдебиеттанушы-ғалымдар: «XX-шы ғасырдың басын-да әдебиеттану салада нақты іс атқарған, өзгелерге үлгі көрсеткен А.Байтұрсынұлы болды» дейді. Оның «Әдебиет танытқыш» атты еңбегі-ұлттық әдебиеттанудың әлемдік ғылымдағы зерттеулерге-деңгейлес, әдеби ұғым түсініктердің тұңғыш рет ұлттық ұғымға лайықталған, арнайы «пән сөздері» жарияланған ғылыми зерттеу екенін айтады. Академик З.Қабдолов 1988-ші жылы ғалым есімі, ақталғаннан кейін, А.Байтұрсынұлының әдеби мұрасы хақында «Әдебиет танытқыш» — тұңғыш қазақы трактат, әдебиет теориясының басы» екенін, кітаптың қадірі мен қасиеті, тарихи мәні мен маңызы кешегі кеңес кезінде бұрмаланғанымен, әлем ғалымдары арасын-да ғылыми тұрғыдан мойындалған ғылыми зерттеу еңбек екендігін ашып жазды, бүгінгі таныммен талдап таратты. Академик Р.Нұрғали «Күлтегін» баспасынан жарық көрген өзінің «Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры» атты зерттеу-еңбегінде «Әдебиет танытқыштың» қазір Алматыда сақталған кітаптарының соңғы беттері жыртылғандықтан, еңбектің тексті түгел берілмей отыр. Зейін салған кісі, аңғарса керек, А.Байтұрсынов былай дейді: «ұстасу шығармалар қайраткердің түріне қарай үшке бөлінеді: 1) әлектеніс; 2) азаптаныс; 3) әуреленіс. Осылардың біріншісі — әлектеніс пен үшіншісі әуреленіс тал-данады, ал екіншісі — азаптаныс жоқ. Сондықтан сақталған кітап бойынша болашақта «Әдебиет танытқыштың» толық текстің табу міндеті тұр, тағы бір мәселе әр түрлі жанрлық формаларды талдап болғаннан кейін А.Байтұрсынов әр жерде бұларды нұсқалықтың пәленше нөмірлерінен қара деп ескертеді. Ендеше „Әдебиет танытқыш“ оқулық, оның хрестоматиясы — нұсқалығы да болған ғой. Ғасыр саңлағы: Ахмет Байтұрсынұлының шығармашылық ғұмырбаяны Қысқасы, Ахмет Байтұрсыновтың ұлы еңбегі „Әдебиет танытқыш“ төңірегінде әлі-декеп зерттеулер жүргізу керек» деген толғақты ойын әдебиеттанушы ғалымдарға арнайды. Шындығында, қазақ әдебиеттану ғылымына негіз болған бұл зерттеу еңбектің келешекте арнайы кешенді түрде зерттейтін өзекті тақырып. Еңбектегі әдеби терминдер бұл күні әдбен халықаралық терминдерге бой алдырған әдебиеттану ғылымының сөздік қорын қазақыландыруға септігі тиер еді. Академик Р.Нұрғалиұлы: «„Әдебиет танытқыш“ әдебиеттанудың әлемдік терминологиялық стандарт-деңгейіне көтеріліп, шет сөзді араластырмай, қонымды, ықшамды, бір-бірімен сабақтас, ұйқас, ұялас ұғымдардың тұтас ұлттық қазақы жүйесін жасап берді. Орыс ғалымы А.Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышын» жеке дара алып қарастырмаса да, анықтамалығында «әдебиет теориясын» жазғанын айтты. Жалпы, «көркем өнер, оның ішінде әдебиеттің барлық болмысы мен бітімін, көркем шығарманың сыры мен сипатын, әдеби дамудың мағынасы мен мәнін анықтау жолында ұлттық әдеби-теориялық ой-пікірді ғылыми бір жүйеге түсірген, әдебиет теориясына ұлттық сипат дарытуда терминдердің қазақша мағынасын тапқан автордың жан-қиярлық еңбегінің жемісі» деп тұжырым жасаған. Әдебиет әлеміндегі әфсаналары ұлт басылымы «Қазақтың» тұңғыш санын шығарғанда, осы газеттің бас редакторы А.Байтұрсынұлы былай деген екен: «...Өзіміздің елімізді сақтау үшін бізге мәдениетке, оқуға, ұмтылу керек. Ол үшін ең алдымен әдебиет тілін өркендету керек. Өз алдына

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 47 беті

ел болуға, өзінің тілі, әдебиеті бар ел ғана жарай алатындығын біз ұмытпауға тиіспіз. Бұл мәселеде біздің халымыз оңды емес. Осы күні орыс школы мен татар мектептерінде оқып шыққандар қазақ тілінен алыстап барады. Бұл, әрине, жаман әдет. Егер тілге осы көзбен қарасак, табиғат заңына бағынбай, біздің ата-бабаларымыз мың жасамаса, ол уақытта тілмен-де, сол тілге ие болған қазақ ұлтымен-де мәңгі қоштасқанымыз деп білу керек. Егер оны істегіміз келмесе, осы бастан тіл, әдебиет жұмысын қолға алып, өркендететін уақытымыз жетті» .

5. Пәнді оқытудың соңғы нәтижелеріне жету үшін оқытудың негізгі түрлері/әдістері/технологиялары: пікір-талас

Пікір-талас – оқытушы тарапынан ұсынылған негізгі мәселелер төңірегінде пікір-таласқа қатысушылар жақтаушы не даттаушы болып екіге бөлініп, өзінің көзқарасын нақты мәліметтерді, дәйектемелерді көрсете отырып дәлелдейді. Өзінің қарсыласын жеңе алатындай дәлелдер келтіріп, сөз шеберлігін, қызуқандылық танытады. Пікір-таласты оқытушы бақылап, бағыт береді.

«Қазіргі таңда биік белестерге талаптанған жетеді» деген тақырыпта пікір-талас ойнатылады. Соңында ортақ резолюция қабылданады.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

7. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: тестілеу

Бақылау сұрақтары:

- 1.А. Байтұрсыновқа М.Әуезов қандай баға берді?
- 2.А. Байтұрсыновтың «Қырық мысал» атты кітабы қазақтың ұлттық сана-сезімінің оянуына қалай әсер етті?
- 3.А. Байтұрсынов аудармаларының Абай аудармаларынан айырмашылығы қандай?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 48 беті

- 4.А. Байтұрсыновтың мақалаларында қандай мәселелер қозғалған?
- 5.А. Байтұрсыновтың фольклорлық мұраларды жинаудағы енбегі?
6. «Маса» кітабіндегі басты сарындарды атандар?

№ 16 сабақ

5.1. Тақырып: Міржақып Дулатов «Шәкірт», «Таза бұлақ», «Оян қазақ» өлеңдері.
«Бақытсыз Жамал» романы.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға М. Дулатовтың «Шәкірт», «Таза бұлақ», «Оян, қазақ» жинағы туралы; өлеңдерінің тақырыптары мен мазмұнын әңгімелеу; идеялық ерекшеліктерін таныту; ақын лирикасын талдай, түсіне білуге үйрету.

5.3. Оқу міндеттері: қазақтың ақын- жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу, оқушылардың әдеби –теориялық білімдерін , сөйлеу тілдерін, зейін, көру, есту қабілеттерін дамыту. Өз ойларын көркем - әдеби тілде жеткізе білуге дағдыландыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Міржақып Дулатұлы. «Шәкірт», «Таза бұлақ», «Оян қазақ» өлеңдері, «Бақытсыз Жамал» романы

2. Өмірі мен қоғамдық қызметі. «Оян қазақ» жинағына кірген өлеңдеріндегі азаттық идеясы. «Бақытсыз Жамал»- қазақ әдебиетіндегі тұңғыш роман. Шығарманың жанрлық ерекшелігі. 3. Романда суреттелген әлеуметтік теңсіздік мәселелері және қазақ әйелдерінің тағдыры. Жамал бейнесінің реалистік сипаты, автордың образ сомдау және адам психологиясын суреттеу шеберлігі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Міржақып Дулатов 1885 жылы 25 қарашада қазіргі Қостанай облысының Жанкелдин ауданына қарасты "Қызбел" ауылында дүниеге келеді. Әкесі Дулат өзіне жетерлік дәулеті, ескіше сауаты бар адам болады. Балаларын жастайынан оқуға береді. Алғашқыда бала Міржақып ауыл молдасынан оқып, хат таниды. Молдадан екі жыл оқығаннан кейін, 1897-1902 жылдары, ауыл мектебінде орысша оқытатын Мұқан мұғалімнен дәріс алады. Бұл мектеп Міржақыптың білімін толықтырумен қатар, азамат ретінде қалыптасуына да аса зор ықпал жасайды, Мұқан мұғалім ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсарин іргетасын қалаған оқу орнының, дәлірек айтқанда, Торғай қаласындағы уездік орыс-қазақ мектебінің тулегі болатын. Өз шәкірттеріне де ол осы рухта тәлім-тәрбие, терең білім береді.

Екі жасында анасынан, он екі жасында әкесінен айырылып, жетім қалған Міржақып бұдан кейін Асқар деген ағасының тәрбиесінде болады. 1902 жылы, уездік мектепті бітірген соң, еңбекке араласады. Біраз жыл ауыл мектептерінде бала оқытады.

Бұл кезең патша өкіметінің отаршылдықты қазақ даласында күрт күшейтіп, қалың елге тізесін қатты батырып тұрған шағы болатын. Бұл жағдай сол кездегі қазақтың көзі ашық, оқыған, зиялы азаматтарына қозғау салды. Наразылық туды. Күресудің жолдары қарастырылып жатты. Оның негізгі жолы ретінде оқуға, білім алуға ұмтылыс күшейді. Бірте-бірте халық саяси құбылысқа айналып, ел ішінде отаршыл саясатқа қарсы ұлт-азаттық идеялары туындады. Патшалық Ресей де бірінші буржуазиялық-демократиялық дүмпудің қарсаңында болатын.

Міне, осындай күрделі кезеңде, 1904 жылы Міржақып Омбы қаласына келеді. Осында ұлт зиялыларының ұстазы Ахмет Байтұрсыновпен кездеседі. Бұдан кейінгі уақытта бірі

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 49 беті

— ұстаз, бірі — ізбасары ретінде жұптарын жазбайды. 1905 жылы Міржақып А. Байтұрсыновпен бірге Қарқаралыдағы саяси-бұқаралық жұмыстарға қатысады. 1905 жылы патша өкіметіне қазақ халқының атынан петиция жазушылардың қатарында болады.

1906 жылы Петербургке барып қайтады. Бұл сапарынан ол саяси күрескер ғана емес, шабытты ақын болып оралады. 1907 жылы Петербургте шыққан "Серке" газетіне "Жастарға" деген өлеңін, бүркеншік атпен "Біздің мақсатымыз" деген мақала жариялайды. Мақалада Міржақып қазақ халқының басындағы қиын жағдайдың анық себептерін саралап, отарлық саясатты әшкерелейді. Патша өкіметі мақала авторын тұтқындамақ болғанмен, бүркеншік аттың иесін таба алмайды. 1909 жылы Петербургте М. Дулатовтың "Оян, қазақ!" атты өлеңдер жинағы жарық көреді. Бұл кітап та патша әкімшілігінің қуғындауына ұшырайды.

1913 жылы ол Ахмет Байтұрсыновпен бірге "Қазақ" газетін шығарып, басылымның бұдан кейінгі жұмысына белсене араласады. 1920 жылы Ташкентке келіп, сондағы "Ақ жол" газетінде қызмет атқарады. 1922 жылы жазықсыз қамауға алынады. Түрмеден шыққан соң, 1922-1926 жылы Орынбордағы ағарту институтында оқытушы болады. 1928 жылдың аяғында бір топ қазақ зиялыларымен бірге қамауға алынады да, он жылға сотталып, 1935 жылы тұтқында қайтыс болады. XX әдебиетінде бостандық, азаттық, теңдік тақырыптарын оқу, өнер, білім, өркениет мәселелерімен байланысты қозғаған. Міржақыптың даңқын қазақ арасы ғана емес, Ресейдегі түркі әлеміне тұтас жайған «Оян, қазақ!» кітабы 1909 жылы Уфада шығып, 1911 жылы Орынборда екінші рет басылды. Бұл – қазақ әдебиетінің тарихындағы ең көп қудаланған шығарманың бірі. Азаттық мүддесі жалындағы күреске халықты шақыру, ояту, еңсе көтеру ісіне Міржақып өз уақытының мүмкіндігіне қарай баспасөзді жақсы пайдалана білген. «Қазақ», «Серке», «Айқап» және татар, орыс тіліндегі басылымдарға да жиі шығып тұрды. Елді ояту, саясатқа тарту мүддесіндегі саяси жұмыс болатын. Ол Алаштың табынды күрескері болды. Міржақыптың «Серке» газетінің 1907 жылы 2 басылған «Біздің мақсатымыз» атты мақаласы кешірім жасауға болмайтын саяси үгіт деп саналып бұл газет конфискуленсін деген шешім қабылданды.

Көзінді аш, оян, қазақ, көтер басты,

Өткізбей қараңғыда бекер жасты.

Жер кетті, дін нашарлап, хал харам боп,

Қазағым, енді жату жарамас-ты.

Осы төрт жолда ақынның күрескерлік, азаматтық тұлғасы анық танылғандай. М. Дулатов - ұлтына еңбек етудің үлгісін танытқан, ұлт азттығына бар саналы ғұмырын арнаған, осы бағытта талай тағдыр талқысына түсіп, соның бәрін туған елі үшін мойымай көтерген азамат ақын.

XX ғасырдың басында болған қазан төңкерісіне дейін қазақ қыздарының тағдыры, қалың малға сатылып, сүймеген адамына ұзатылуы, қазақ қыздарының теңсіздігі – XX ғасыр қазақ әдебиетінің басты тақырыбы болды. «Бақытсыз Жамал» романы – қазақ әдебиеті тарихындағы тұңғыш роман. Бұл – ұлттық әдебиетте роман деген атпен басылған тұңғыш кітап. "Бақытсыз Жамал" романының оқиғасына арқау болған мәселе де ескі әдет- ғұрыптың қыспағына түскен қазақ қызының тағдыры. Сүйгеніне қосылып, бақытты өмір сүруді армандаған бойжеткеннің трагедиялық жолы. Шығарма сол кезеңдегі қазақ даласының шынайы тыныс-тіршілігін көрсететін эпизодтан басталады. Жайлауға жаңа көшіп қонған ауыл. Саумалкөл маңына жағалай тігілген киіз үйлер. Бие байлап, қымыз сапырған жайма-шуақ ауыл адамдары. Қыстай араласа алмай, сағынысқан жұрт енді бірін-бірі қонаққа шақырып маз. Роман - үлкен көлемдегі және прозалық үлгіде жазылған эпикалық туынды. Өмірде болған, не болуға тиіс күрделі құбылыстар мен келелі оқиғаларды, алуан-алуан адам тағдыры мен заман шындығын

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 50 беті

көлемді, ұзақ мерзімді оқиғаларды арқау етіп, адам өмірін ағымдағы сан алуан құбылыстармен тұтастыққа, мейлінше жан-жақты көрсетеді.

Романның өлеңмен жазылған сөз басында:

Жамалдың жайын жаздық бұл кітапта,

Бақытсыз бір қыз екен осы шақта.

Біреуге хас нәрсе емес, һәм болған іс,

Жайылған бұл бір ғұрып һәр қазақта.

Айырсын оқушылар мағынасын,

Жай ғана хикая деп қарамасын.

Көрген кім шарифаттан деген сөзді:

«Қор етіп әйел халқын аямасын» – деген жолдардан автордың көздеген мақсаты аңғарылады.

Роман екі сюжетте көрініс табады. Бірінші – Жамал мен Ғалидың кездескен сәттерін, сырласып, бір-біріне берік сенісіп, бір-бірін тең тұтып, бағалап, сүйіп қосылмақ болған жандар екенін, өздерінің бақыты үшін күреске бел байлап жолға шыққан тұстарын М.Дулатұлы жылы сезіммен тебірене жазғандығы. Екіншісі – Ғалидың кенеттен ауруынан бастап, ғашығынан айырыларынын сезінген Жамалдың көзінен қанды жастар төгіліп, ас ішпей, кірпік қақпай зор қасіретке кірісуі суреттелген. Романның бас кейіпкері – Жамал, оның айналасын қоршаған қосалқы кейіпкерлер яғни әкесі – Сәрсенбай, шешесі – Шолпан, айттырған күйеуі – «Жұман таз», дала шонжары – Байжан және сүйген жігіті – Ғали. Міржақып шығармашылығын зерттеуші ғалым М. Әбсеметовтың деректері бойынша романға негізінен Көкшетау даласында болған оқиға өзек болған. «1908 жылы Міржақып ізіне түскен патша тыңшыларынан бой тасалау үшін, Торғайды тастап, Көкшетауға келеді. Көкшетауда Саумалкөл деген жерде ауыл мектебінде мұғалім болып істеп жүргенінде, ол Жамал атты қазақ қызының тауқыметті тағдырына куә болады. «Бақытсыз Жамал» романындағы сол аяулы бейне осылайша шындық өмірден алынған еді. Роман оқиғасы қазіргі Көкшетау облысындағы Айыртау ауданында орналасқан Саумалкөл – Сұлу көл төңірегінде өтеді. Бұл табиғаты тамылжыған, алабын ақ қайың көмкерген, айнадай жарқыраған көлдері көз тұндырған қазақ даласының бір күйкалы да көрікті жері. Романның бас кейіпкері дәл осы маңайда дүниеге келген. Жамалдың руы – Атығай, Ғалидың руы – Керей. Ақмола уезі, Ақкөл болысында туып өскен, Жұманның руы – Қаруыл, қазіргі Көкшетау облысы, Арықбұлақ ауданы, Ақанборлық деген жерден». 1909 жылы М.Дулатов Қызылжарға келіп, Жұмағали Тілеулиннің үйін паналайды. Кейіннен Сасықкөлде Мағжан Жұмабаевқа орыс тілі мен әдебиетінен сабақ береді. Жазып жүрген «Бақытсыз Жамал» романының нүктесін сол жерде қояды. 1910 жылы Қазанда басылған роман шығысымен-ақ елге тез таралып кетеді.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау

Жұптасып жұмыс жасау – студенттердің топта (командада) жұмыс дағдыларын дамытуға және көптұсты шешімдерді қабылдап, қарапайым жауапты алуға ықпалын беретін оқыту әдісі.

І топтың тапсырмасы: «Адам сәні» тақырыбына эпитет пен метафораларды пайдалана отырып, шығарма жазу.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 51 беті

II топтың тапсырмасы: «Адам сәні» тақырыбы бойынша көпшілік алдына сөйлеуге дайындалу. Дайындық барысында істеген жұмыстарыңның реті мен пайдаланған материалдарың туралы жазбаша есеп беру.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
3. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
4. Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
5. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1. С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: бағыт беру.

Сұрақтар тізімі:

1. Міржақып Дулатовтың өмірі туралы айтыңдар.
2. «Оян қазақ» кітабына енген өлеңдерін атаңдар.
3. «Бақытсыз Жамал» романы қай жылы, қай жерде жарық көрді?
4. «Бақытсыз Жамал» романына қандай оқиғалар арқау болған?
5. М.Дулатов туралы эссе жазыңдар.
6. «Бақытсыз Жамал» неліктен қазақтың тұңғыш романы саналады?
7. Жамал бейнесі арқылы жазушы нені көрсетуді көздейді?
8. XX ғасырдың басында болған қазан төңкерісіне дейін қазақ қыздарының тағдыры қандай болды?
9. Қалың мал деген сөздің мағынасын қалай түсінесіз?

№ 17 сабақ

5.1. Тақырып: 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліске байланысты туған әдебиет, ұлт-азаттық көтеріліс және оның қазақ тарихындағы орны. Омар Шипин «Аманкелді батыр» дастаны.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға Білген сайын келеді біле бергім, Біле беру емес пе тілегі елдің”- демекші, туған жердің тарихын, соның ішінде 1916 жылғы ұлт-азаттық

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 52 беті

көтерілісінің себептері, сипаты, қозғаушы күштерімен таныстыру. Оқушылардың осы сабаққа деген белсенділігін, қызығушылығын арттырып, ойлау, сөйлеу, танымдық, іздемпаздық қасиетін арттыру.

5.3. Оқу мақсаттары: қазақтың ақын- жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге, өзгеге қамқор бола білуге тәрбиелеу. шығармаға жан –жақты талдау жасау арқылы оқушылардың сөздік қорын байыту, дамыту, дүниетанымдарын кеңейту, қорытынды жасай білу, өз ойларын еркін, дұрыс жеткізе білуге дамыту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліске байланысты туған әдебиет, ұлт-азаттық көтеріліс және оның қазақ тарихындағы орны.

2. «Көтеріліске байланысты туған әдебиеттің демократтық дәстүрлермен байланысы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

1916 жылғы көтеріліс бүкіл халықтың патша үкіметі мен жергілікті үстем тап өкілдеріне қарсы күрескен ұлт-азаттық көтерілісі болды. Мұндай көтерілістер басқа да Орта Азия елдерінде (Өзбекстан, Түркменстан, Қырғызстан, т.б.) өріс алды. Көтерілістің тарихи-әлеуметтік негіздері мен шығу себептері әр алуан еді. Оның бірі - патша үкіметінің отаршылдық қысымының күшейіп, соғыс жылдарында еңбекші бұқараны ашықтан-ашық аяусыз талау саясаты болса, екіншісі - патшашылдықтың қазақ даласындағы сүйенер тірегі - қазақ байларының қалың бұқараны айуандықпен қанауы, оған көрсетіп келген қорлық-зорлығы еді. 1916 жылғы көтеріліс - қазақ халқының тарихында аса маңызды қызмет атқарған көтеріліс болды. Ол қазақ байларының бет пердесін жұлды, буржуазиялық-ұлтшылдардың опасыздығын әшкерелеп, халықтың саяси сана-сезімін көтерді, қазақ даласында тап күресін күшейтті. 1916 жылғы көтеріліс аса бай халық әдебиетін туғызды. Оларды бұқарашыл бағыттағы халық ақындары, ел ішіндегі өнер серілері шығарды. Жалынды поэзия жасауға тырысқан ақындар өнерін халық мүддесіне жұмсады. Бұл әдебиеттің көтерген туы, өзекті сарыны - ұлт-азаттығы, бостандық, еркін өмір. 1916 жылғы көтеріліске байланысты туған әдебиеттің біздер үшін де маңызы үлкен. Өйткені патша үкіметі тұсындағы халықтың ауыр тұрмысын, мүшкіл халін суреттейді, бұдан біз халқымыздың басынан кешкен қиын талай күндерді, теңдіксіз тепкіде өткен өмірді көреміз. Асыл, ерлік дәстүрінен үлгі-өнеге аламыз, бұл әдебиет - халқымыздың ақын, жыршылары шығарған мазмұны жағынан терең, түрі жағынан әр алуан, сөздері өткір, тілі таза, ерекше қайсарлық үні басым, идеялық сарыны жағынан өршіл әдебиет. 1916 жылғы әдебиеттегі қай шығарманы алсақ та, көбінесе патшаның 25 маусымдағы ма йдан жұмысына жігіт алу туралы жарлығына қарсы наразылық, ашу-ызамен қатар, халықтың жалпы қайғылы халі, бұлқынысқа толы кезеңі жырланады. Халық ақындары өз жырларында патша үкіметінің соғысқа құмар саясатын айыптайды. Халық бұқарасының пікірін қолдай және көркем бейнелей отырып, халық ақындары патшаның қазақ жігіттерін майданның қара жұмысына алуын оларды өлімге айдау, қыру деп білді. Патша саясатының озбырлығын түсінген, одан қысым көрген ел жігіт бергеннен өлген артық деп ұғып, ақындардың да осы идеяны жар сала жырлаған "Зілді бұйрық", "Патша әмірі тарылды", "Құты қашты патшаның" өлеңдері, "Амангелдінің Торғайды алуы", "Бекболат" поэмалары дүниеге келді. Бұл жылдары туған жырлардың бір алуаны майданға алынған жігіттердің өмірін суреттеумен байланысты болып келеді.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 53 беті

Бұлардың бірқатарында майданға алынған жігіттердің кешкен халі мен ел-жұртынан айырылардағы зарлы кейпі көрінеді. Бұл жырлар туған жерден алыста жүрген адамдардың сағыныш сезімін, тұйықтан шығар жол таба алмай күйзелген күйін танытады. "Асқардың үй ішімен қоштасуы", "Еріксіз кетіп елімнен" деген жырлар сол кезеңнің айғағы. Бұл кезең демократтық-ағартушылық бағыттағы әдебиет ағымын жаңа дәуірдің әдебиетіне ұштастырар баспалдақ болды.

Шипин Омар - Қазақ КСР-інің халық ақыны, КСРО Жазушылар одағының мүшесі, 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысына белсене қатысушы, көтеріліс жаршысы, Амангелді Имановтың сенімді серіктерінің бірі. Ол 1879 жылы қазіргі Қостанай облысы Қостанай ауданында туған. Омар Шипин отыз жасында (1909 жылы) Амангелді Имановпен танысады. Бұл туралы ақын кейін өзінің бір өлеңінде «Отызда Имановты іздеп таптым» деп еске алады. 1916 жылы патшаның бұратана халықтарды майданның қара жұмысына алу туралы жарлығына қарсы көтерілген сарбаздардың қатарына қосылады. Омардың ақындығына, зейіндігіне, сауаттылығына, ризашылық білдірген Амангелді Иманов оны Қайдауыл болысындағы ауылдардың біріне бала оқытуға орналастырады.

«Амангелді батыр» дастаны Торғайдағы көтеріліс туралы және оның қолбасшысы Амангелді жайлы болды.

1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісі бағыттағы туындылардың ішінде көлемі жағынан да, көркемділігі тұрғысынан да, көрнектілерінің бірі – Омар Шипиннің «Амангелді батыр» дастаны. Ақынның басты мақсаты Амангелді Имановты және ол бастаған көтерілісші сарбаздардың ерлігін жырлау болған. Ақын о баста «Амангелдің айбаты», «Губернатор келгенде» және Амангелдің әр ұрысы туралы жеке-жеке өлең, толғаулар шығарған. Кейін сол өлең толғауларды құрастырып, жалғастырып дастан етіп жазған.

1942 жылы «Амангелді» деген атпен жеке кітап басылып шыққан. Ал 1961 жылы «Амангелді батыр» деген атаумен «Таңдамалы шығармалар» жинағына енгізілген. Дастанда Амангелдінің батырлық жолы мен көтеріліс кезіндегі ерлік іс-әрекеттері жан-жақты суреттелген.

Ақын Амангелді жайлы дастанын батырлар жыры үлгісінде жаңаша толғайды. Халықтың асыл сөздермен сусындаған ақын Амангелді батырдың тұлғасын былай деп жырлайды:

Батырдың туғанна түрі бөлек,
Шүйделі бас, формы дөп-дөңгелек,
Сүйріктей судан шыққан екі қолы,
Буынның саусағында белгісі жоқ.
Тұтасқан екі қастың аралығы,
Бесіктей бұлшық еті, жұмыр білек.

Ақын Амангелді батырдың шүйделі басын, сүйріктей екі қолын, бесіктей бұлшық еті мен жұмыр білегін бір затты екінші затпен салыстыра, көркемдік тұрғыда тамаша теңей білген. Өлең жолдарында тармақтардың үйлесуі арқылы қара өлең ұйқасымен жазылған. Сонымен қатар ақын бұл өлеңін дастанға қосымша реңк беру үшін, түрлі теңеулерді қалыпты жағдайдан тым ерекше ұлғайтып, әсірелеп те көрсетіп отырған. Өйткені, осындай шығарманың көркемдігін арттырып, оқитын оқырманға тигізер әсері мол-ақ. Бұл сөзімізге тағы да мысал келтіре кетсек:

Қолға қару алынбай,
Белге қылыш тағынбай,
Ат үстінде жай таппай,
Жауға қарсы оқ атпай,

Шешілмейді бұл майдан – дейді. Бұл өлең жолдарынан қазақ жері деп аталатын байтақ даланың ұлы төскейін жалмауға кіріскен, мал-мүлкін талан-таражға салып бодан қылуға

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 54 беті

ұмтылған орыстың солақай саясаты Омардың жан-дүниесіне ерекше әсер еткендігін көреміз және асқақ жырларынан нағыз майданда нендей жағдайлардың болатындығын пайымдай аламыз.

Ақынның 1916 жылғы 6 қарашада жазылған «Торғай соғысы» өлеңінде патша әмірінің жарлығымен қазақ даласынан 19-31 жас аралығындағы ерлерді алуға келген солдаттармен Амангелді бастаған топтың қақтығысы, яғни, батырдың Торғай қаласына шабуылы суреттеледі.

...Батырдың қала шапқаны

Ноябрьдің алтысы.

Дүйсенбінің күні еді.

Ызасына шыдамай,

Қашаннан батыр жүр еді.

Соңынан еріп көп әскер,

Ақсұңқар құстай түледі.

...Жалтақтап тұрған хандарға,

Ақырып батыр айқайлап,

Қалаға жалғыз кіреді.

Солдатына патшаның

Аш бөрідей тиеді.

Бұл өлең жыраулар поэзиясы үлгісінде, батырлық рухта жазылған. Амангелді батырдың екпінін ақын «ақсұңқар құсқа», «ашбөріге» теңейді.

Жалпы айтқанда, Омар Шипин Амангелді батырдың барлық ерлігін шынайы мүсіндеп 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісті поэзияға айналдыра білген.

Омар ақын «Оналтыншы жыл» атты өлеңінде:

Арыстандай ақырып

Он алтыншы жыл келді.

Қаһарына шыдамай,

Қазақ елі сенделді.

Ел қосылып елменен,

Ерсіл-қарсыл шұбырды.

Патшадан шыққан бұл жарлық

Қазаққа қанды күн болды – деп, жаугершілік заманның басталғанын, мылтық-қылышын баптап жүретін ер азаматқа сынды кезеңнің келгенін суреттей келе топтан суырылып шығып Ер Исатай секілді егеулі найзасын қолға алған Амангелді батырдың жауға қарсы аттанғанын шынайы баяндайды.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру.

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Білім алушылар өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15мин.

5.6. Әдебиет.

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 55 беті

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.

7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000

8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.

9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.

10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау. Ауызша сұрақтар.

Мәтін бойынша мына сұрақтарға жауап беріңіз.

1. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың негізгі себебі?
2. 1916 жылғы көтерілістің сипаты мен шығу себептері.
3. 1916 жылғы көтерілістің басталуына қанда оқиға түрткі болды?
4. Көтеріліске байланысты туған әдебиеттің негізгі мазмұны мен тақырыптары.

№ 18 сабақ

5.1.Тақырып: Иса Дәукебаев «Бекболат» поэмасы. №1 Аралық бақылау жұмысы

Сағат саны: 2 сағ. 90 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың отаршылдыққа, империализмге қарсы сипатын түсіндіріп, қозғалыстың ең ірі орталықтарындағы барысын, басшыларын, жеңілу себептерін және тарихи маңызын ұғындыру.

5.3. Оқу мақсаттары: ұлт-азаттық көтеріліс туралы қосымша ізденіс жұмыстары арқылы жүйелеп бекіту және тарихы мәліметтерді пайдалана отырып меңгерту; сабаққа деген белсенділігін, қызығушылығын арттырып, ойлау, сөйлеу, ізденімпаздық қасиеттерін арттыру. Қазақ халқының әдебиеті мен тарихын оқып білуге үйрету.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Иса Дәукебаев өмірбаяны мен шығармашылығы.
2. «Бекболат» поэмасы – 1916 жылғы көтеріліс туғызған әдебиеттің ішіндегі ең көрнектілерінің бірі.
3. Поэманың оқиғасы бай, құрылысы қызықты: оқиғаның даму сатылары барған сайын шиеленісіп, қайғылы, қатерлі жағдайлар мен ерлік қатарласа суреттелініп отырады

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Иса Дәукебаевтің «Бекболат» поэмасы 1916 жылғы көтеріліске байланысты туған эпикалық туынды. Дастанда негізінен жеңіліс тапқаннан кейінгі оқиға сөз болады. Көтеріліс басшысы - Бекболат батырдың қолға түсіп, дарға асылуы, оның қайтпас қайсарлығы мен жау алдында тізе бүкпеген ерлігі жырланады. Дастанның басты кейіпкері – Бекболат Әшекеев. Ол Жайылмас болысына қарасты 4-ауылдың қазағы, 1843 жылы туған. 1916 жылғы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 56 беті

көтеріліске оның інісі Сарманбет Әшекеев, баласы Әбділда Бекболатовтарда белесене қатысып басшылық еткен. Бекболат Әшекеев түрмеге поэмада айтылатын 70 кісімен бірге түскен. Оның інісі "Бунттың басшысы есебінде" Вырный қаласының отряд сотында кезектен тыс қаралып, оған 1916 жылғы 7 қыркүйек күні дарға ату жазасына кескен үкім шығарған. Тарихи деректерге қарағанда Бекболат басқарған көтерілісшілер тобы подполковник Базилевский мен Малышев бастаған жазалаушылар отрядпен 2 рет кездесіп арада қырғын шайқас болған. Жігіттер қалың жылқыны жауға қарсы айдап салып, отрядтың аз ғана солдаттарын қоршап алып жоқ қылуға әрекеттенген. Бекболат бір топ жолдастарымен Қарғалы болысының көтерілісшіне қосылмақшы болып кейін шегінеді. Осындай қолайлы кезеңді қолданданған қарсыластары Күнтубаев пен Сүлейменов өздеріне тілектес жүз қаралы жігітпен Бекболаттың соңына түседі. Ақыры опасыздық жасап, алдап батырды жолдастарымен түгел қолға түсіреді де 16 тамыз күні Бекболатты Шамалғандағы Балғабек Төлегеновтың үйіне «Келісім үшін шақырылған» жазалаушы отрядқа тапсырылады. «Бекболат» поэмасы «1916 жыл» атты жинақта тұңғыш рет жарияланып, содан бері қарай түрліше оқулықтар мен хрестоматияларда басылып келеді. 1936 жылғы нұсқасымен 1960 жылғы «Дастандар» атты жинаққа кірген. Бекболат поэмасының композициясын ақын күнделік іспетті етіп құрып, оның белгілі бір заңдылықпен өрбітеді. Автордың идеялық нысаны-әділеттілік пен азаттық үшін күрескен қалың бұқараның көтеріліс, жеңіліс тапқаннан кейінгі аянышты халімен көтерген ауыр азабымен, сол күрестің туын ұстап халыққа басшы болған Бекболаттың ерлікпен қаза табуын баса жырлау екені осы тараудың өзінен-ақ көрініп тұр. Қазақ даласын дүбірлеткен 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне байланысты өмірге келген халық поэзиясына жан-жақты талдау жасаған ғалым-әдебиетшілерді «Бекболат» поэмасы өзінің көркемдік шешімін тапқан жоғары идеясымен, тартымды сюжет, композициялық тіл ерекшеліктерінің тұтастығымен дараланып көзге түсуімен өте ұғымды көрініп, қазақ әдебиетінде алатын орны өте зор, деп жазады. Алайда Бекболат поэмасына байланысты бір мәселе бар. Бұл - «Дастан авторы кім?» деген сұрақ төңірегінде әңгіме. Зерттеушілердің көбі Иса Дәукебаев авторлығына күмән келтіреді. Өйткені Жетісу өңірінде жалпы қазақ сахнасына Иса Дәукебаев ат еш жерде кездеспейді.

5. 5. Білім берудің және оқытудың әдістері: ауызша баяндау, талдау **Аралық бақылау жұмысы:**

1. XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдебиеті.
2. Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығы
3. «Қырық мысал» жинағы
4. Дулат Бабатайұлы өмірі мен шығармашылығы.
5. «Абай жолы» романындағы Абай мен балалары арасындағы қарым қатынас.
6. «Бақытсыз Жамал» романы
7. Мұрат Мөңкеұлы. «Үш қиян», «Сарыарқа», «Шөлгез». «Қазтуған», «Қарасай-Қазі» дастаны.
8. Шоқан Уәлиханов. «Ыстықкөл күнделігі», «Жоңғар очерктері», «Қазақ халық поэзиясының түрлері».
9. Ыбырай Алтынсарин. «Залым төреге», «Азған елдің хандары», «Азған елдің билері», «Жаз», «Өзен» өлеңдері. «Атымтай Жомарт», «Мейірімді бала» әңгімелері.
10. Абай Құнанбаев. «Адасқанның алды жөн, арты соқпақ», «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат». «Сегіз аяқ», «Мәз болады болысың» өлеңдері. «Масғұт» дастаны. Қара сөздері: «Бірінші сөз», «Алтыншы сөз», «Он сегізінші сөз».
11. Шәкірім Құдайбердіұлы. «Жастарға», «Дүние мен өмір», «Ақындарға», «Кәрілік туралы». Еңлік-Кебек» дастаны.
12. Шәңгерей Бөкеев. «Бұл дүние пәнилығын етеді екен», «Қайран жерім», «Ғылым», «Қосаяқ», «Құйрық атып құлия» өлеңдері. «Қашқын» поэмасы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 57 беті

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. «Хал - ахуал», «Шайтанның саудасы», «Сарыарқа кіндігі», «Тірлікте көп жасағандықтан, көрген бір тамашамыз». «Гүлшат-Шеризат» дастаны.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау. Пікір-талас

«Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас! » тақырыбында сөз қозғап, шетелге кетіп жатқан білімді жастардың әрекеті дұрыс –бұрыстығы туралы пікір таластыру.

№ 19 сабақ

5.1.Тақырып: Жамбыл Жабаев «Зілді бұйрық».

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға ақынның өмірі мен шығармашылығы туралы түсінік беру.

Өлеңдерінің мазмұны мен идеясын ашу, көркем ойлау, жүйелі сөйлеу дағдыларын қалыптастыру

5.3. Оқу міндеттері: туған жерін қадірлеу, халқына қызмет ету, ел тірлігі, ел бірлігі, ұрпақ келешегі, адам жанының рухани тазалығы жайлы ойларын жүйелей отырып, адамгершілік пен адамдық қасиетке тәрбиелеу, кәсіптік бағдар беру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 58 беті

1. Жамбыл Жабаевтың өмірі мен шығармашылығы туралы мағлұмат.
2. «Зілді бұйрық». «Ленинградтық өренім» өлеңінің шығу тарихы.
3. Жамбылдың жыршылдық өнері.
4. Айтыстары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Туған жері – Жамбыл облысындағы Жамбыл тауының етегі. Топырақ бұйырған жері – Алматы облысының Ұзынағаш елді мекені. Шыққан тегі – Ұлы жүз Шапырашты тайпасының ішіндегі Екей руы. Осындай өнер бесігінде тербеліп өскен Жамбылдың ақындық дарыны жас кезінен ақ таныла бастаған. Ол бозбала шағының өзінде ақ өскен ортасын ән мен жырға кенелтіп, тіптен көршілес қырғыз еліне де даңқы жайылып үлгерген.

Осы кезде өрттей жалындап, жұрт аузына іліккен жас Жамбыл Жетісудың дүлдүл ақыны Сүйінбайға жолығып, оның арқалы өнеріне құныға ден қойып батасын алады. Жамбыл енді ақындық суырып-салмалық өнеріне қоса «Көрғұлы», «Шаһмардан» сияқты жыр-дастандарды апталап-айлап жырлап, ақындық жыраулық өнерін соны қырымен таныта бастайды.

Жамбыл енді ақындық суырыпсалмалық өнеріне қоса «Көрғұлы», «Шаһмардан» сияқты жыр-дастандарды апталап-айлап жырлап, ақындық жыраулық өнерін соны қырымен таныта бастайды. Жамбыл өзінің «Шағым», «Жылқышы», «Шәбденге», «Сәт сайланарда», «Өстепкеде», «Патша әмәре тарылды», «Зілді бұйрық» сияқты өлеңдерінде елдің әлеуметтік саяси өмірін ақындық шыншылдықпен азаматтық жауапкершілікпен бедерлейді.

«Жамбыл жырлары теңіз түбінде шашылып жатқан маржан секілді. Оны жинап алып халқының қолына беру – біздің әрқайсымыздың азаматтық борышымыз» - деген еді Сәкен Сейфуллин. 1945 жылы 22 маусымда Жамбыл дүние салды.

1946 жылы ақпанда Қазақстан жұртшылығы даңқты ақынның жүз жылдығын салтанатпен атап өтті. Мерейтойына қарай ақынның таңдамалы шығармаларының академиялық жинағы орыс және қазақ тілінде басылып шықты. Жамбыл Жабаев Ленин орденімен, Еңбек Қызыл Ту және «Құрмет белгісі» ордендерімен марапатталған.

Жамбыл Жабаевтың «Зілді бұйрық» өлеңін талдау Өлең тұтастай оқиға желісіне құрылған және тарихи деректермен берілген, осыған қарап нақты тарихи оқиғаның берілгендігін аңғару қиын емес. Бұл 1916 жылғы сар даланы сабылтқан сұрапыл жарлық болатын. Өлең мазмұнынан халықтың толқынысты хал-жағдайын, күпті көңіл-күйін нақты көруге болады. Жамбыл Жабаевтың өзі де бұл тарихи оқиғаның саналы куәгері болғандықтан, қалтқысыз жеткізе білген.

«Отыз бір – он тоғызды алад» деген

Суық хабар халықты бұлқындырды.

Жылады сорлы халық малын айтып,

«Кеткен соң қолдан шығып келмес қайтып», -

Дейді де, еңірейді, егіледі

Қайғының күндіз-түні күйін тартып. – Міне, қарапайым халықтың күйі осы. Халық нақақтан баз кешуде. Ал басы бір, намысы нар азамат ерлер бір тудың астына ат байлай бастады. Алайда, атпалдай азаматтарды әскерге былай бір алып кетсе, арынды ерлерді тұтқынға салып, дарға асып жатты. Бұл қайғылы да қасіретті көрініс Жамбыл жыраудың жанын жаралап, боздақ күйін базыната берді. Жыраудың ендігі күйі – халықтың басына үйірілген қара бұлтты жырмен сейілту. Боздақтарынан айырылған халықтың есеңгіреген ымырт шағы шығармада жақсы көрсетілген. Тарихи тұтастықты теңдей ұстай отырып халық мақсат-мұратын жырлай білген дала жырауының жыр шумақтары үлкен бір тарихи жырды алып келе алды. Өлең көлемі тарихи жырдың көлем пішіміне еш келмесе

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 59 беті

де сипатталған сюжет пен жеткізілген оқиға сарыны тарихи жырдың күшін танытып тұр.

Жөнелді абақтығы сору қайнап.

Барады боздақтардың көзі жайнап.

Қамалды абақтыға қырғыз, қазақ

Білмеді не боларын сырттағы ел

Қамалғандарды тірідей тартты азап.

Жырда шытырман оқиғалар да біртіндеп беріліп отырады. Халықтың жасаған әскери қимылдары мен басшы батырлардың ту көтерген ұрыстарынан дерек беріліп, сипатталып отырады. Шығарманың бұл ерекшелігі – оқиға мен жыраудың жеткізгісі келген идеясының сіңісіп кеткендігінен болса керек. Жырау толғап отырған жырдың идеялық қуаты жыр шумақтарының соңында кесіліп түседі: ...

Аттандық ұлығының қонысына

Елді сорған борсықтай болысына.

Көп ерлер қаза тапты жауға аттанып

Көксеген азаттықтың соғысында.

Азамат ердердің ардалы ісін жырына қосып, қос қолдап жырлай білген жыраудың мұраты да ерлердің ісін дәріптеу болатын. Қиямет заманда халқының мұң-қайғысы мен намыс арманы үшін жанын қиған Бекболаттай, Ботпайдай ерлердің батырлық болмысын келер ұрпаққа үлгі ету керек болды. Осылайша, қаһармандық жыр туа келді. Азаттықты аңсаған халықтың қаһармандық қасиетін танытқан осынау Жамбылдың жыры ұрпақ үшін жоғалмас қазына болмақ.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Тапсырма 1. Жамбылдың жаңа өмірді жырлауы.

Шығармаларындағы халықтар достығы тақырыбы.

Әлеуметтік тақырыбы туралы әңгімелеңіздер.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 60 беті

- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010
Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау:

1. Ақын өмірі мен қызметі.
2. Шығармаларындағы халықтар достығы тақырыбы.
3. Дастандары.

№ 20 сабақ

5.1. Тақырып: Кеңестік дәуірдегі қазақ әдебиетіне жалпы шолу. Жүсіпбек Аймауытов «Ақбілек» романы. «Шернияз» пьесасы.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға кеңестік дәуірдегі қазақ әдебиеті туралы таныстыру, оның ішінде 1930-1960 жылдардағы әдебиет жайлы XX ғасырдағы әлеуметтік жағдай туралы мәлімет беру; тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3. Оқу мақсаттары: қазақ әдебиетін біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу, электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру; мәтінді қиналмай әңгімелеуге, ауызекі сөйлеуге дағдыландыру, ой-өрісін кеңейту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. 1920-1950 жылдардағы қазақ әдебиеті. Кеңестік дәуірдегі қазақ әдебиетіне жалпы шолу. Жүсіпбек Аймауытов. «Ақбілек» романы, «Шернияз» пьесасы.
2. «Өмір жолы, шығармашылық мұрасы, қоғамдық-әлеуметтік қызметі. Жүсіпбек Аймауытов-дарынды жазушы, драматург, ғалым, аудармашы, көсемсөз шебері. «Ақбілек» романы.
3. Романның тақырыбы – XX ғасыр басындағы саяси-әлеуметтік жағдай және өмір шындығы. Адамдар тағдырындағы өзгерістерді берудегі жазушының суреткерлік шеберлігі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Әдебиетіміздегі XX ғасырдағы әлеуметтік қозғалыстар, саяси төңкерістер қолма-қол әсер етті. Көптеген идеялық ағымдары бар, жанрлары жан-жақты тармақтала бастаған әдебиеттің өкілдері, түрлі саяси бағдардағы перзенттері ұлы өзгерісті әртүрлі қабылдады.

Қазақ әдебиеті алғашқы кезеңде төңкерісшіл поэзиядан, жаңа әдебиет дәстүрлерінен көп сабақ алды, классикалық дәстүр мен фольклор тағылымы қатар жүрді. С.Сейфуллин, Б.Майлин, І.Жансүгіров, С.Мұқанов өлендері қазақ кедейлерін күреске шақырды, төңкерісті жырлады.

1920 жылы Қазақ Автономиялық республикасының құрылуы ұлттық мәдениеттің, өнердің, әдебиеттің қанат жайып өркендеуіне көп жағдай туғызды. Қаулап шыға бастаған «Еңбекші қазақ», «Қызыл Қазақстан», «Жаңа әдебиет», «Қазақ мұңы», «Мұғалім» газет-журналдар халықтың көкіреккөзін оятты, ойына ой қосты, білім берді, әлеуметтік мәселелерді түсіндірді, сауатсыздықты жойды, әдеби күштерді топтастырды.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 61 беті

Қазақ тілінде шығатын газет-журналдар, кітаптар саны күрт өсті. Мәдениет ошақтары ұйымдастырылып, ана тілінде оқытатын мектептердің жағдайы жақсарды. Мерзімді баспасөзде халық ой-арманын бейнелейтін шығармалар жарияланды.

Революцияға үндеу, бостандықты насихаттау, жаңа өмір құруға белсене араласып, ескі салт-санаға балта шабу, қазақ әйелдерінің теңдігі, олардың қоғамдық істерге батыл араласуы, әлеуметтік тартыс-сол кездегі қазақ әдебиеті көтерген негізгі тақырыптар, идеялық мұраттар.

20-жылдардың екінші жартысында қазақ әдебиетіне жас, дарынды қаламгерлердің үлкен толқыны қосылып, өнер кадрлары өсе түсті. Әдебиеттің әр жанрында И. Байзақов, Ж. Сыздықов, А. Тоқмағамбетов, Ғ. Мүсірепов, Ғ. Мұстафин, Т. Жароков, Ә. Тәжібаев, Ғ. Орманов және т.б. талантты жастар көрініп, сәтті, туындыларымен қуантты.

20-жылдарындағы қазақ әдебиеті сан алуан тақырыптарды қамтуымен қатар көркемдік-эстетикалық, жанрлық-стильдік ізденістерге барды. Алғашқы романдар, драмалар, трагедиялар, сын кітаптары жазылды. Поэзияда жаңа жанрлық формалар туды. Әділет нормалары бұзыла бастаған осы тұста бірқыдыру қоғам қайраткерлері, талантты жазушылар жапа шеккенін, қудалағанын айту керек. 1929 жылы басталған қуғын-сүргін А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, М. Әуезов, Қ. Кемеңгеров, Х. Досмұхамедов сынды жазушыларды абақтыға тықты. Әдеби, рухани дамуға орасан зор кесел келді.

Қазақ кеңес әдебиетінің көрнекті өкілдері С. Сейфуллин, Б. Майлин, І. Жансүгіров, М. Әуезов, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов, Ғ. Мұстафин т.б. туған әдебиетті жаңа туындыларымен байытты. Әдебиеттің сол кездегі жас өкілдері Ж. Сыздықов, А. Тоқмағамбетов, Ә. Тұрманжанов, Т. Жароков, М. Дәулетбаев, Қ. Әбдіқадыров, Ә. Тәжібаев, Ғ. Орманов, сияқты ақын-жазушылар да өз үлестерін қосты. Осы кезеңде қазақ әдебиеті Д. Әбілев, Ә. Әбішев, Ғ. Сланов, С. Ерубасов, Қ. Аманжолов, Ж. Саин, Ә. Сәрсенбаев, Қ. Сатыбалдин, Қ. Бекхожин, М. Хакімжанова, А. Жұмағалиев, С. Омаров секілді жаңа есімдермен толыға түсті.

Жүсіпбек Аймауытов 1889 жылы Семей губерниясы, Павлодар уезі, Қызылтау болысының №1 ауылында кедей шаруаның отбасындасында дүниеге келді.

Ғұмыры алты-жеті қарадан артық мал бітіп көрмеген әкесі Аймауыт балаларын (Ақат, Жүсіпбек, Жақыпбек) қаршадайынан еңбекке баулиды. Ауылдағы етікші, ағашшы, сыршыларға жіберіп, қол өнеріне үйретеді. Жалпы бұл отбасы қолы іс білмейтін адам болмаған. Әкесі үй іші жабдығынан сынған-бүлінген нәрсені өзі бүтіндеп тастайды екен. Шешесі бүкіл бір ауылдың киімін тігетін іскер болған. Алаша тоқу, сырмақ оюлау өнері де осы босағадан табылатын. Табиғат жарықтық бір берсе, үйіп-төгеді ғой. Жүсіпбектің шешесі Бәтима, апайлары жанынан өлең шығарып, ауыл арасы айтысқа да түседі екен.

Жүсіпбек жастайынан зерек өскен. Әуелі ауыл молдасынан хат танып, 1907 жылы Баянауыл мектебіне түседі.

Бұдан соң Павлодардағы екі класты орыс-қазақ училищесін (төрт жылдық) бітіреді. Қыс оқып, жаз шыға елден күн көріс тауып, етік тігіп дегендей, тыным таппайды. Сол еті тірлігін арқасында 1914 жылы Семейдің мұғалімдер әзірлейтін семинариясына түсіп, оны 1919 жылы тәмәмдайды.

Осы жылдары ол орыс және дүние жүзі әдебиеті классикасымен танысуын бастайды. «Смағұлға жауап» деген анкета есебіндегі материалда Аймауытов өзіне шетел жазушыларынан: Монассан, Мольер. Виктор Гюго, Шекспир. Джек Лондон, Рабиндранат Тагор, Стефан Цвейг, орыс суреткерлерінен: Гоголь, Пушкин. Толстой, Максим Горький, Короленко, Чехов қатты ұнағанын айтқан.

Қазақ әдебиетінде реалистік роман принциптерін алғаш менгерген қаламгерлердің бірі – Ж.Аймауытов. Ол стиль, композиция тәрізді көркемдік құралдарға ерекше көңіл

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 62 беті

бөлді. Әсіресе халық тілінің сан алуан байлығын еркін қолдана отырып, Европа, орыс әдебиетіндегі бейне жасау, мінездерді даралау, сезім ой толғауларын көрсету дәстүрлерін еркін пайдаланады. Ж.Аймауытовтың талант мүмкіндіктері қабілет ерекшеліктері айқын көрінген.

«Ақбілек» романы.

Ақбілек романындағы барлық оқиғалар тікелей өмірден алынған. Ақбілек романы - қазақ ауылындағы дүрбелең жылдар шындығын, олардың дәстүрі мен тұрмысын, жекелеген адамдардың іс-әрекеттері мен қарым-қатынастарын, әсіресе негізгі тұлға - Ақбілектің қызығынан қиындығы мол өмір жолдары жайында мұң мен шер де, сыр да толғайтын туынды. Бір ғана қазақ қызының күрделі тағдыры негізінде әлеуметтік төңкерістер тұсындағы қазақ ауылының өзгеру процесін суреттеген алғашқы қазақ романдарының бірі. Сонымен бірге халқымыздың өткен өмір көріністерін, адамдар арасындағы көзқарастар қақтығысын, ел мен жер, келешек күндерге деген наным, сенімдері серпінді, шабытты, көркем кестеленеді. Кейіпкерлер келбеті, іс-қимылдары да нанымды жеткізіледі. Қазақ төңкерісінен кейінгі қазақ ауылының өмір-тірліктері, ақ гвардияшылар әрекеті кеңінен көрініс береді. Романда көтерілген басты мәселе - қазақ қызының тағдыры, әйел теңсіздігі. «Ақбілек» романы - бір ғана қазақ қызының күрделі тағдыры негізінде әлеуметтік төңкерістер тұсындағы қазақ ауылының өзгеру процесін суреттеген алғашқы қазақ романдарының бірі. Шығарманың бас кейіпкері Ақбілек өшіккен адамдардың кесірінен ақ әскерлердің тұтқынына түсіп, неше қилы қорлық көреді. Өз елінде де алуан қиындықтарға жолығады. Кейін төңкеріс аяқталған соң қалаға кетіп, оқу оқып, өз бақытын табады. Ақбілектің басынан өтетін осы оқиғалар арқылы жазушы сол бір қиын-қыстау кезеңдегі қазақ ауылдарындағы өмір шындығын, адамдардың түрлі тағдырын кеңінен бейнелейді.

Шығарманың басты кейіпкерлері

Ақбілек - құрбыларының алды, теңдікке ұмтылған, азаттықты аңсаған, зорлыққа мойымаған, өмірінен тағылым-ғибрат алған, жан-жүрегі таза, махаббат, мейірімі мол, өжет қыр қызы. Ақбілек содырлардың ортасына түсіп, қарамұртқа ермек болды. Соған қарамастан өмірге деген құштарлық сезімінен айырмады.

Бекболат - қара торы, орта бойлы, қошқар тұмсық, түлкі мұрт, шүңірек көз жігіт. Жасы жиырма жетіде. Басында барқытпен тыстаған қара елтірі жекей тымақ, үстінде орысшалау пенжек, шалбар. Сұр шапан, сар сафиянға қара ала жапқан күміс белбеу, аяғында көнелеу қисық табаны бар. Белбеуіндегі жарғақ далбағайы, шашақты сары қынды мүйіз сапты өткір кездігі, алдыңғы қапталдағы дабыл байлайтын ұзын қайыс шеттегі- оның өнерсіз жігіт еместігіме айғақ болады.

Мұқаш - таңқы мұрын, бадырақ көз, шұнақ құлақтау, жарбақтау, кірпі шаш, қырыс мандай, қара сұр жігіт. Жасы 35-те. Болыстыққа сайланбай қалған.

Офицер - романның басты тұлғасын жәбірлеп, арын аяққа таптаған жиіркенішті жан ғана емес, империялық саясаттың ғасырлар бойы халқымызды билеп, басып-жаншып келген көрінісі ретінде де есте қалады.

Ұрқия - Ақбілектің жанашыр жеңгесі. Ақбілектің қалаға келіп, көзін ашуына бірден бір себепкер. Сонымен бірге баласы Ескендірді өсіруіне де көп көмектеседі.

Балташ - Ақбілектің жанын түсінген жігіт. Ақбілектің басынан өткен тағдырға қарамай, оған ғашық болады. Балташтың бұл қасиетін бағалап, Ақбілек оған күйеуге шығады.

Жүсіпбектің ең үздік пьесасының бірі – «Шернияз» драмасы. Бұл шығармада, негізінен, алғашқы ұлттық зиялы өкілдерінің екі ұдай жолға түсуі, екі қиырға тартуы, екі түрлі сенім-наным қақтығысы бейнеленеді. «Шернияз» пьесасы жылы жазылған.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 63 беті

Пьесаны автор:

«Шернияздай шері бар,
Шерлі қалған елі бар,
Көзінде аққан селі бар,
Аузында қалған желі бар,
Ел ниязы – Шернияз...»

деп, өртей лаулап келе жатқанда ажалоғына тап болып, арманына жете алмай жастай кеткен Арқаның аяулы ақыны Сұлтанмахмұт Торайғырұлының аруағына арнаймын», - деген.

Шернияз бейнесі арқылы автор өз дәуірінің алдыңғы қатарлы азаматын, заманның қат-қабат оқиғалары мен шытырман шындығын суреттейді. Ел ішіндегі алауыздық, рулық тартыс Шерниязды түңілтеді. Шернияз басынан кешкен бұл хал дәуірдің маңызды броблемаларының бірі еді. Қазақ ауылының қайшылықтары Шерниязды азапты күйге түсіреді.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері :шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

«Бермесен, бермей-ақ қой баспананды,

Сонда да тастамаймын астанамды.

Өлеңнің отын жағып жылытамын,

Өзімді, әйелімді,

жас баламды», — деп жырлаған

Қасым Аманжоловтың өлең жолдарын талдау.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдімтемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.

7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000

8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 64 беті

9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.

10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: презентация

Сұрақтар мен тапсырмалар:

- 1.Қазақстан әдебиетшілерінің құрылтайы қашан өтті?
2. Халық поэзиясының көрнекті өкілі Ж.Жабаевқа презентация дайындау.
1. Жүсіпбек Аймауытовтың өмірі жайлы әңгімелендер.
2. «Қартқожа» романында жаңа заман күрескерінің бейнесі қалай берілген?
3. Жүсіпбек Аймауытовтың драма жанрына қосқан үлесіне тоқталыңдар.
4. Қаламгердің аудармашылық шеберлігі туралы не білесіңдер?
5. «Шернияз» пьесасы қашан жазылған және кімге арналған?

№ 21 сабақ

5.1. Тақырып: Мағжан Жұмабаев «Туған жерім - Сасықкөл», «Жұлдызды жүзік, айды алқа қып берейін», «Шолпы», «Сырдағы Алашқа» өлеңдері, «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы» поэмалары.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: М.Жұмабаевтың өмірі мен шығармашылығымен таныстыру, «Сүйемін» өлеңін

мәнерлетіп оқытып, мазмұнына үңілдіру, өлеңді талдау.

5.3. Оқу мақсаттары: Әр оқушының ой- қиялына ерік бере отырып, өзінше ой түюге баулу,шығармашылыққа, мәнерлеп оқуға дағдыландыру, ойлау әрекеттерін қозғалысқа түсіру, ойлау дағдыларын дамыту. Оқушының дүниетанымын, сөздік қорын, мәнерлеп оқи білуін дамыту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1.Өмірінен мәлімет
2. М.Жұмабаевтың тұңғыш жинағы.
- 3.Мағжан өлеңдеріндегі тақырыптық, идеялық, стильдік ерекшеліктері.
4. Мағжан поэмаларындағы фольклорлық мотив, тарихи сипат философиялық түйін,образдар жүйесі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Кеңес өкіметінің жетпіс жылдық билігі тұсында қазақ әдебиетінің тарихынан жазықсыз сызылып тасталған тұлғалардың бірі – Мағжан Жұмабаев. Талантты ақынның есімі де, маржан жырлары да бұл кезеңде идеологиялық қудалауға ұшырады. Азат өмірді, халқының тәуелсіз ел болған қалпын көруге ұмтылған, сол жолда білегіндегі күшімен де, жүрегіндегі жырымен де күресіп өткен қайраткер ақынның тағдыры аса күрделі белестерді бастан кешірді.

Мағжан Жұмабаев 1893 жылы Солтүстік Қазақстан облысының бүгінде өз есімімен аталатын ауылында орташа ғана дәулеті бар отбасында дүниеге келеді. Әуелі ауыл молдасынан, содан соң ауылдағы мұғалімнен оқып, сауатын ашады. 1905-1910 жылдары Қызылжар (Петропавл) қаласындағы медреседе оқиды. Медреседе бірқатар шығыс тілдерінен дәріс алады, шығыс ақындарының жырларымен танысады. Өзі де әдебиетпен шұғылданады. 1910 жылдың күзінде Уфаға келіп, осындағы Ғалия медресесіне түсіп білімін молайтады. 1913-1917 жылдары Омбыдағы мұғалімдер семинариясында оқиды. Омбыдан елге қайтып келіп, айналасында болып жатқан қоғамдық жұмыстарға

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 65 беті

араласады. 1917 жылдың көктемінде Ақмола облыстық халық ағарту бөліміне қызметке кіреді. Алаш партиясының жұмысына араласады. Ақмола губерниялық "Бостандық туы" газетінде жұмыс істейді. 1922 жылы Ташкентке келіп, сондағы "Ақ жол" газетінің редакциясына кіреді. 1923-1926 жылдары Мәскеудегі әдебиет-көркемөнер институтында оқиды. 1927 жылы елге оралып, оқытушылықпен айналысады. Бірақ көп ұзамай Мәскеуде оқып жүргенде "Алқа" ұйымын ұйымдастырғаны үшін тұтқындалып, он жылға сотталады. 1936 жылы тұтқыннан босап, еңбек жолына қайта оралысымен, 1937 жылдың аяғында ұсталып, 1938 жылы "халық жауы" деген жаламен ату жазасына кесіледі.

Шығармашылық мұрасы. Мағжанның шығармашылық жолы Қызылжар қаласында оқып жүргенде басталады. Бойында әдебиетке деген құштарлықтың ұшқыны бар жас Мағжанның жүрегіне 1909 жылы Петербург қаласында жарық көрген Абайдың тұңғыш өлеңдер жинағы орасан зор әсерін тигізеді. Абайдың жыры талапкер ақын жүрегіндегі ұшқынға алау береді. Алғашқы жырларын жазады. Татар жазушысы Ғалымжан Ибрагимовтің көмегімен 1912 жылы Қазан қаласында Мағжанның "Шолпан" деп аталатын тұңғыш өлеңдер жинағы жарық көреді. 1922 жылы Қазанда ақынның таңдамалы өлеңдер жинағы кітап болып шығады. Мағжан – лирикалық өлеңдермен қатар бірнеше көркем поэмалар жазған ақын. Атап айтқанда, "Қойлыбайдың қобызы", "Батыр Баян", "Қорқыт", т.б. поэмалары ақын талантының ерекше қырын танытады. Әдеби шығармаларымен бірге Мағжанның қаламынан туған ғылыми еңбектер, оқу құралдары да кезінде халқының қызметіне жарап, елеулі мәнге ие болды. Жастарды оқу, білімге шақырған қаламгер педагогика саласында бірқатар еңбек жазды. 1923 жылы Ташкентте "Педагогика" атты кітап шығарды. Сонымен бірге 1928 жылы Мәскеуде төменгі сынып шәкірттеріне арналған "Сауатты бол" атты оқулығы жарық көреді. 1938 жылы жазықсыз жазаның құрбаны болғаннан кейін Мағжан шығармашылығын оқуға, жариялауға тыйым салынды. Тек еліміз тәуелсіздік алар тұстағы арнайы үкімет шешімі арқылы ғана ақынның есімі мен шығармашылық мұрасы толық ақталды. 1989 жылы ақын шығармаларының бір томдығы, 1995 жылы үш томдық жинағы жарық көрді.

Мағжан Жұмабаевтың «Күміс нұрлы ай», «Жұлдызды жүзік, айды алқа қып берейін», «Сырдағы Алашқа» өлеңдеріне талдау. Мағжан жырларының өзге ақындардан ерекшелігі – нәзіктігі. Мұхтар Әуезов «Мағжан - культурасы зор ақын» деп бекер айтпаса керек. Әр сөздің нәрін танып, келесі сөзбен байланыстыруы сөз мәдениетін қадірлейтінін көрсетеді. Оқырманына лириканың нәзік гүлін ұсынып, жырдан бал татырады. Сүйгеніне жұлдыздан жүзік, айдан алқа жасап сыйлайтын ақынның қиялында шек жоқ. Сөз болайын деп отырған заттың не құбылыстың қандай екенін көрсету үшін түрлі құбылыстармен салыстырып теңейді.

Келші, көзім, күн бетіңді көрейін,

Сүйші, сәулем, тұншығып мен өлейін.

Жет, жұлдызым, жылжып қана жібектей,

Жұлдызды — жүзік, Айды алқа ғып берейін.

Сөзің — сиқыр, есті тұман басқандай,

Ессіз жүрек дария болып тасқандай.

Күлкің, Күнім, күндей күміс табакқа

Мінсіз сұлу меруертті шашқандай.

Жырларыммен кестелейін орамал,

Бүлдіргендей бөбектайым бетің бал.

Балға талай шыбын қонуға ұмтылар,

Ұмтылғанда орамалмен қағып қал.

Сүйгенін жұлдызға, бетін күнге, сөзін сиқырға, шашын толқынға, бетін балға балаған ақынның ойы ерекше. Ғашығының күлкісі «күндей күміс табакқа меруерт шашқандай» мінсіз сұлу екенін, беті бүлдірген секілді екенін теңеумен береді. Өлеңде

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 66 беті

сағыныш бар. Оны «Жет, жұлдызым» деуінен танимыз. Сағыныштан алып ұшқан жүрегі дария секілді тасиды, сүйгенінің толқын шашы ақынның ұлы зарына кеп соғады. Оған арнаған жырын жүрегіндегі қанына қаламын батырып жазып береді. Оған жырдан кесте тоқып береді. Еркетайы жанында болса, сәулелерден шоқ жасап береді. Көз жасынан меруерт тізіп сыйлайды. Өлеңнің тұтастығы сақталған, егер, өлеңді керісінше, соңынан басына дейін оқысақ, өлеңнің мағынасы да, құрылысы да сақталады. Бұл – ақынның шеберлігі.

Сырдағы Алашқа

Атаң отқа табынған,
Өзің бірге бағынған.
Тәңірің - оттан боп үміт,
Атаң отқа табынған.
Жан ба еді ол жауға жалынған?!
Сыр бола ма жыр мен от?
От дегенің - аспан ғой,
Аспан жерді басқан ғой...
Төменге алып төнген ол.
Бір дегенің - жер ғой ол,
Жер дегенің - көр ғой ол,
Көрді сүйген, өлген ол.
Атаң отқа май салған,
Жан ба еді жыннан тайсалған?
Жаһұт жапқан ажыдан.
Жанын жасып, кірлеген
Отпен аспанға өрлеген
Алады екен аластап...
Салық салған Сырдағы ел,
Көрге мүлгіп болма қол,
Атаң сүйген отты сүй!
Шаппағанға шаң жұқпас,
Шаппағанға қан жұқпас.
Күйдірем десең, өзің күй.
Отқа табын, тәңір – от ,
Оттан басқа тәңірі жоқ.
Сөзім - Сырдағы алашқа:
Жаның жасып, кірлеген,
Отпен аспанға өрлеген
Жаныңды, алаш, аласта...

Бұл өлеңнің ұйқастары, буындары жыраулық сарынға ұқсайды. «Сырдағы Алашқа» деп, барлық қазақ ұлтына жар салады. Отты киелі деп санаған ата-бабамыздың нанымын ұстана отырып, жасып, кірліген жанын отпен «Аласта!» дейді. Қазақтың қайсар рухын «Жан ба еді ол жауға жалынған?!», «Жан ба еді жыннан тайсалған?» деп көрсетеді. Сол кездегі қазақ ұлтының басына түскен небір қиын жағдайлардан арылуы үшін жанын отпен аластап, «ада болындар» деген ой тастайды. Сырттай бір оқысаңыз, өлеңде агрессия бар, налу бар, ашу бар. Жырмен өрнектелген үндеу де жоқ емес. Мағжанның романтикалық жырларынан бұл өлеңнің бітімі бөлек. Өйткені, өлеңде пафос бар. Мына өлеңнен Мағжанның азаматтық лирикасын тани аласыздар.

«Қорқыт» поэмасы «Қорқыт» поэмасы бұрынғы өмір мен өлім тақырыбына жазылғанымен, ақын идеясы ол емес. Поэмада Қорқыттың өлімнен қашып, соңында әр өмірдің соңы өліммен аяқталатынын түсініп, қобызын сарнатып өткені айтылады. «Қазақ

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 67 беті

аңыздарындағы терең философиялық маңызы бар сюжеттің бірі – Қорқыттың өліммен күресуі, оған көп заман жолықпай дауа іздеуі. Қорқыт тіршіліктің тұрақсыз өзгергіш түріне күйзелген. Өліммен күресу сюжеті әсіресе қазақ пен Алтай елінің аңызында өте жоғары сарынмен айтылады»

Өмірде жүрген жерін қанды ор ғып,
Шеше алмай жан жұмбағын шерлі Қорқыт.

Жұбанды қолындағы қобызымен,

Көрге де қобызымен кірді Қорқыт. Поэмада Қорқыт бейнесі осылай түйінделеді.

Қиялымен қазақ халқын бостандығынан айырмай, тарихын, мәдениетін, тілін, дінін ұмыттырмайтын, жақсылыққа кенелтетін, «өлтірмейтін» қоғам іздейді, Қорқыттың «мәңгілік ғұмыр іздеуін» шығармасына нысана етіп алуы Мағжан философиясының асқақтығын көрсетеді

“Қойлыбайдың қобызы” поэмасы мистикалық аңыз әңгіме негізінде жазылған. Аңыз бойынша Қойлыбай атты бақсы бір жиында атжарысқа өзінің қобызын қосады. Қобызы бәйгеден бірінші келіп, ел-жұртты таң-тамаша қылады. Поэмадан халықтың бақсы-балгерлерге деген қарым-қатынасын байқауға болады. Ежелде қазақтар бұндай ерек жандарды ерекше құрметтеп артынан ғажайып аңыз әңгімелерді өрбітіп отырған. Бұл поэма арқылы Мағжан Жұмабаев бақсы-балгерлердің сол қоғамдағы рөлін көрсеткісі келген болуы мүмкін. Халық әрқашан мистикаға сеніп, осы бағытта түрлі аңыз әңгімелер таратып отырған. Бұл аңыздарға халық өздерінің арманын, мақсат-мұратын енгізіп, сол мұраны ұрпақтан ұрпаққа таратып отырды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Студенттер кіші топтарға бөлінеді. «Мен қалай өз мақсатыма жетемін?» тақырыбы бойынша көпшілік алдында сөйлеуге дайындалындар. Оларға талдау жасаңдар. Мәтіннің жетістігі мен кемшілігін дәлелдендер.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут
Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 68 беті

- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010
Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7.Бақылау: Сұрақтар мен тапсырмалар

1. Мағжанның өмірі мен шығармаларына талдау жасандар.
2. Мағжанның табиғат көріністерін берудегі өзіндік ерекшелігіне тоқталып, осы тақырыптағы лирикаларын атандар.
3. Ақынның «Қойлыбайдың қобызы» поэмасы қандай сарынмен жазылған?
4. Ақынның махаббат лирикасына тоқталыңдар.
5. М. Жұмабаев туралы өздерің қосымша не білесіңдер?
6. «Батыр Баян» поэмасы қандай арналармен дамиды?
7. Өздеріңе ұнаған бірнеше өлеңін жатқа айтып беріңдер.

№ 22 сабақ

5.1.Тақырып: Сәкен Сейфуллин өлеңдері: «Жайлауға көшу» «Сыр сандық »
«Көкшетау», «Аққудың айырылуы» поэмалары.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға ақынның өмірі, шығармашылығынан жалпы мәлімет бере отырып, өлеңнің тақырыбын, идеясын ашу. Туған жерінің елжанды азаматы болуға, отансүйгіштікке тәрбиелеу.

5.3. Оқу мақсаттары: Алған білімдерін жадында сақтау, ойлау қабілетін дамыту, тіл шеберлігін, білімге құштарлығын, дүниетанымдық көзқарасын арттыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1.Өмірі мен шығармашылығы
2. Алғашқы өлеңдер жинағы.
3. С.Сейфуллин төңкерісшіл жазушы, ақын.
- 4.Драматургиялық шығармалары. Поэмалары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Сәкен қазақ топырағында туған дарындар арасында өзінің өнерімен де, тұлғасымен де ерекшеленіп тұратын қайраткер. Бір адам басына соншама дарынды үйіп-төгіп бере салған құдайдың құдіретіне шүбәсіз бас иесің. Ақын, жазушы, композитор, саясаткер... Таң қалмасқа шараң жоқ. Сейфуллин ең алдымен - ақын. Өзіне тән өлең өрнегін қалыптастырып, поэзиядағы өз орнын ойып тұрып алған – қазақ. Жазушылыққа барғаны сол, XX ғасыр басындағы көп зиялыларымыз өз-өздеріне құрбандық жасаған. Олар ақын болып келіп, қазақ әдебиетіндегі кенжелеп отырған жанр прозаны дамытамыз деп, халқы үшін, халқының болашағы үшін қара сөзге барды. Сәкеннің "Жайлауға көшу" өлеңін оқып отырып ауылға сағыныштың оянады. Қазақтың көші көз алдыға келіп, сол кезде тумағаны үшін бір өкіндіріп өтіп, көз алдыға сөзбен салынған сурет әкеліп қоя салғандай күй кешесің. Өлеңнің:

Өз-өзімен әлек болар кеп жастар,

Көшке мінген асаулары туласып.

Көш артында қыз-келіншек іркіліп,

Бір жүруге біріне-бірі қарасып, – деген жолдарынан жастықтың жалынын аңғарып, көш

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 69 беті

кезіндегі қызықтарға қарық боласың. Шығыс қыздарына тән наздылықты әсем жеткізген. Қыздардың бетіне тіке қарамай, жәй ғана сылтау тауып алғандай, қатар жүру үшін аттарының бастарын іркіп отырғаны, бұл – нағыз қазақ қызына ғана тән қасиет. Осындай көш үстінде талай қыз жігіттерге ұрлана қарап, талай жігіт ұнатқан ғашығына жүрегін жайып салған. Осы өлеңді оқып отырып, қазақ танымында көш тек бір жерден екінші жерге қоныс аудару ғана емес, бір мейрам екеніне көзің жете түседі.

«Көкшетау» поэмасы.

Арқаның кербез сұлу Көкшетауы
Дамылсыз сұлу бетін жуған жауын.
Жан-жақтан ертелі кеш бұлттар келіп,
Жүреді біліп кетіп есен-сауын.
Сексен көл Көкшетаудың саясында.
Әрқайсы алтын кесе аясында,
Ауасы дертке дауа, жұпар иісі—
Көкірек қанша жұтса, тоясың ба?
Ырғалған көкке бойлап қарағайы,
Қасында көк желекті аппақ қайың.
Жібектей желмен шарпып төңіректі
Балқытып мыс қылады иіс майы.

Сәкен Сейфуллин – қазақ поэзиясындағы көрнекті лирик ақын. Сәкен лирикасы әр алуан тақырыпты қамтиды. Ол өз шығармаларында туған өлкенің бай табиғатын, махаббат сезімін, адамның көңіл күй әсерлерін айнытпай суреттейді. Ақын шығармаларында сан алуан тақырып: балғын балалық шағы, жалынды жастығы, тамсандырған туған өлке сұлулығы шабыттана жырланады. Сәкен шығармаларының ішінде көркемдігімен, мазмұндық ерекшелігімен халық арасына ең көп тараған шығармаларының бір «Көкшетау» поэмасы. Қазақ даласының таңғажайып сұлу өлкесі – Көкшетау Сәкен Сейфуллин поэзиясында жан- жақты, айшықты жырланды. Ойшыл, сыршыл ақын өз шығармасында табиғат сұлулығын келістіре жырлай білді. «Көкшетау» поэмасы – ақынның туған жерге деген махаббатының, ақындық шабыты мен суреткерлік шеберлігінің айғағы. Халық ертеден-ақ өмірге келген сәттен бастап қуанышы мен қайғысының, шаттығы мен ашу-ренішінің куәсі болып келе жатқан туған жер табиғатын әнге қосып шырқап, жырға қосып мадақтаған. Мұндай жырларда жерді жырлау жалаң күйде алынбайды, халық тарихындағы елеулі бір көріністермен байланыстырылады. Табиғат – поэзия көзі. Көкшетау өңірі де талай ақынды толғандырып, талай ақынның шабытына арқау болып, талай ақынның небір нәзік сезімін оятып, шабытын шалқытқан қазақ даласының көрікті жері. Көкшетау өңірі туралы қалам тербеменген ақын, жазушы сирек десе де болады. Көкшетауға байланысты халық арасында небір аңыз-әңгімелер айтылады. Көкше өңірі – қазақ даласындағы небір айтулы оқиғалар өткен тарихи өлке. С.Сейфуллиннің «Көкшетау» поэмасы да осындай ел аузындағы аңыздар желісіне құрылған. Ақын жер сұлуы Көкшетауды өз елінің тарихымен және оның ізгілік жолындағы күрестерімен сабақтастырады. Халықтың тарихи өмірін бейнелеу – басты тақырыптың бірі. Бұл әдебиетте маңызды тақырып болып саналады. Өз елінің тарихын білмеу, оған немқұрайдылықпен қарау – бұл кешірілмейтін іс, ол адам отанының адал перзенті бола алмайды. Поэма тақырыбы – қазақ халқының XVIII ғасырдың орта кезеңінде басынан өткізген тағдыры, жаугершілік заман шындығы, идеясы – ел мен елдің жауласуының, шапқыншылық пен қантөгістің себептері. Сәкен поэмада көрші отырған екі елдің – қазақ пен қалмақтың көптеген жылдар бойы жауласып келуінің себебі хандық құрылыспен,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 70 беті

оны басқарып отырған бай-манаптардың мүддесімен байланысты екенін көрсетеді. Олар халықтың қараңғылығын пайдаланып бейбіт елді бір-біріне айдап салып отырған. XVIII ғасырдың орта кезеңі еліміздің тарихындағы ең бір қасіретті жылдар болды. Жоңғар хандары қазақ еліне дүркін-дүркін шабуыл жасаумен болды. Қазақ халқына құрып кету қаупі төнді, Ел басына ауыр күн туды. Сәкен поэмасына арқау болған да осындай жаугершіліктің бір көрінісі. Поэмада сол кезеңдегі Абылай хан бастаған кезекті бір шапқыншылық туралы сөз етіледі

Поэманың негізгі бөлімдері (халық аңыздарын пайдаланған)

«**Көкшетау**». Ақын Көкшетаудың көкке бойлаған қарағайын, көк желекті аппақ қайыңын, басынан мұнар кетпес шыңына қонған көк қаршығаны, алтын кесе – сексен, дертке дауа, жұпар иісті ауасын жырлайды.

«**Жеке батыр**» - атанған таудың аңызын үш шумақ өлеңмен қысқа қайырады. Биік жоталы, таудай басына дулыға киген, сақалы төсін жапқан, қыр мұрынды, жасы қырыққа таяу келген батыр шалқасынан көлбеп жатыр.

«**Бурабай**» – тасқа айналған Бура, көлдің Бурабай аталуы – бұл тым ескіден келе жатқан көне мифологиялық аңыз. Көлдің, жердің, таудың, киелі иесі, жазықсыз жануарды атып, қылмыс жасаған, табиғат киесінің кесіріне ұшыраған Қасым төре туралы баяндалады.

«**Оқжетпес**» – аңыз бойынша қалмақ қызының 2-шарты таудың басындағы найза ұшына байланған орамалға батырлардың садағының оғы жетпегендігінен «Оқжетпес» деп аталғандығы айтылады.

«**Жұмбақ тас**» – Қалмақ қызы төнген жартасқа шығып тұрып соңғы шарт - жұмбақ өлең етіп, өз басынан өткен оқиғаларын бірнеше тараудан тұратын ұзақ, қызықты хикая қып айтады. Қыз жұмбағының соңында «Тау, Бүркіт, Сұңқар, Лашын, үш Жапалақ – айтыңыз, қайсысының ерлігі артық?» деп сұрақ қоя аяқтайды. Егер біреу жұмбақты шешкен жағдайда қыз өзін суға тастамақшы болады. Қыздың тұрып жұмбақ жасырған тасы «Жұмбақ тас» деп аталған.

«**Кенесары үңгірі**» сипаттарын, табиғи сұлулығын бейнелейді.

«**Әнші-ақындар**» бөлімінде Көкшетау атырабынан шыққан әйгілі ақындар, әншілер, серілер, палуандардың портрет галереясын жасайды. Олар жеке-жеке аяқталған, көркем портрет, тарихи жыр, батырлық баллада секілді. Үкілі Ыбырай, Балуан Шолақ, Қажымұқан, Біржан сал, Ақан сері – бұлардың әрқайсысының өнерлілігі, өмірдегі ерекшеліктерін, романтикалық, кей тұстағы трагедиялық тағдырларын ақын дәл детальдар, метафора, сюжет арқылы даралап, образды түрде бейнелеп берген.

Идея және образ. Поэманың ең негізгі бөлімі: қазақ-қалмақ қарым-қатынасының бір оқиғасына арналған.

а) Ұрыста қолға түскен тұтқын қыз бейнесінің суреттелуі. Өлім тұзағы мойнына тасталып, енді бір батырдың тақымында кеткелі тұрған тұтқын қыздың шарты:

- бірінші – шың басындағы жаулықты атып түсіру;
- екінші – төрт жігітті арқалап жартасқа жүгіріп шығу;
- үшінші - өлеңмен айтылған жұмбақты шешу.

ә) Абылай мен оның батырлары туралы.

«**Аққудың айырылуы**» Ақынның бұл поэмасы қазақ сөз өнеріндегі өзіндік көркемдік ерекшелігі бар поэмалардың бірі. Мәңгілік махаббатты жырлайтын поэма табиғаттағы сұлулықты, табиғаттың төл презенттері болған аққуларды қорғау, адалдықты жырлау, жауыздыққа қарсы тұруды ту еткен. Аққу - киелі құс. Аққу құс - сұлулықтың, тазалықтың куәсі. Аққу құс - шын ғашықтықтың, адал махаббаттың белгісі. Поэмада аққудың махаббаты арқылы адал махаббат мен пәк сезім жырланады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 71 беті

Табиғаттың сұлулығымен қауышқан қос ғашықтың көңілді, алаңсыз, бақытты күндері ұзаққа бармайды. Оны «Сұр мерген» аңшы келіп атып алады. Поэмада жауыздықтың символы ретінде аңшының қатігездігі суреттелсе, сол жауыздыққа шендестіріле аққудың махаббатқа адалдығы суреттеледі.

Поэмадағы басты идея:

Табиғатты қорғау керек;
Сұлулықты бағалай білу керек;
Өмірде қатыгездіктің болуы;
Аққу құс - мәңгілік махаббат иесі;
Екі аққудың аянышты тағдыры. Поэмадағы оқиға автордың өмірден шаршап, таза табиғат, мөлдір көл жағасына келіп демалып, көркем көрініске тамсана қарап, демалып жатуынан басталады. Сосын қос аққудың кездесуі мен олардың бақытты өмірі жайлы жырланады. Ғашық жұптың махаббат биі де ақын қаламынан тыс қалмайды. Осындай бақытты сәтте сұрмерген жұп аққудың бірін атады. Жұбынан айырылған аққу шарқ ұрып мергенге "мені де ат" дегендей ыңай білдіреді. Сосын мергеннің алдына, жерге өзін ұрып мерт болған аққу осы әрекеті арқылы оқырманға адал махаббаттың күшін, сезімнің күшін білдіргісі келеді.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: жұптасып жұмыс жасау

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Тапсырма: «Жыр сұңқары - сәкен» атты шығарма жазындар

Сәкеннің «Көкшетау» поэмасының ерекшелігі неде деп ойлайсыздар?

«Аққудың айырылуы»

Дебат

- Ана әрекеті дұрыс па?
- Көл неліктен «Жетім көл» атанған?
- Тәуіп дегеніміз кім? Тәуіптің айтқан емі қазіргі медицинаға жата ма?
- Қазақ халқы тағы нені киелі санаған? (бүркіт, үкі, киік, киелі сандар киік, киелі сандар 3-7)
- «Аққуға кезенерде ырым жасап, тым құрыса саусағынды қанаттың ба?» деген жолдарды қалай түсінесін?

5 минуттық эссе жазу.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі: 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 72 беті

- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: презентация

Сұрақтар мен тапсырмалары:

1. С.Сейфуллин өмірбаяны туралы айтып беріңдер.
2. С.Сейфуллин саяси- қоғамдық қызметтеріне тоқталыңдар.
3. С.Сейфуллин қазақ фольклоры мен әдебиетіне қандай үлес қосты?
4. С.Сейфуллиннің өлеңдерінің идеялық- көркемдік ерекшеліктеріне тоқталыңдар.
5. Ақынның «Сыр сандық» өлеңін жатқа айтып беріңдер.
6. «Көкшетау» поэмасындағы ақын халық аңыздарын қалай пайдаланған?
7. Поэманың басты кейіпкерлеріне мінездеме беріңдер.

№ 23 сабақ

5.1. Тақырып: Бейімбет Майлин. «Шұғаның белгісі», «Қара шелек» әңгімелері.
Сағат саны: 3 сағ. 135мин.

5.2. Мақсаты: Қазақстанның көрнекті ақыны Бейімбет Майлинның өмірі мен шығармашылығы туралы білімдерін тереңдету.

5.3. Оқу мақсаттары:«Шұғаның белгісі» повесі мазмұнына сай мәнерлеп оқу дағдыларын дамыту. Бейімбет Майлиннің шығармашылығына қызығушылық туғызуға баулу

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Өмірі мен қызметі.
- 2.Поэмалары. Поэзиясы.
3. «Шұғаның белгісі» повесі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин

XX ғасырдағы қазақ әдебиетінің аса көрнекті өкілдерінің бірегейі – Бейімбет Майлин. Ол поэзия, проза, драматургия жанрларында өнімді еңбек етіп, өз дәуірінің шындығын, қазақ елінің, әсіресе ауыл адамының санасындағы өзгерулер мен жаңаруларды, халықтың бастан кешірген күрделі оқиғаларын, әлеуметтік өмірдің

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 73 беті

шытырман қайшылықтарын көрсетті. Кеңестік заманның алғашқы жиырма жыл ішіндегі қоғамдық құбылыстардың еңбекші адамға тигізген әсерін, қазақ халқының ғасырлар бойында қалыптасқан тұрмыстық, салттық болмысының, шаруашылық, кәсіптік негізінің жойылып, оның орнына жаңа құрылымдардың табиғи орын теуіп болмаған кезеңінің сыры мен мұңын шебер суреттеді. Жиырмасыншы ғасырдағы қазақ әдебиетінің іргелі жанрларын қалыптастыруға айтарлықтай үлес қосып, биік белеске шығарысқан аса көрнекті суреткер жазушы, ақын әрі драматург Бейімбет Майлин — өндіре жазып, сөз өнерінің алтын қорына жататын туындылар берген бірегей дарын. Замандастары: «Маңдайына түскен шашын сұқ саусағына орай ширата отырып, жазудан бас алмайтын еді», — деседі. Сондықтан да кемел қаламгердің қыршын жаста — қырықтың төртіне жетер-жетпесте — дүние салғанына қарамай, атағы да зор, артына қалдырған әдеби мұрасы да аса бай. Бейімбеттің көлемді де, көркем тұңғыш туындысы, қазақ прозасының тартымды үлгілерінің бірі- «Шұғаның белгісі». «Шұғаның белгісі» - қазақ прозасының шоқтығы биік туындыларының бірі. Бейімбет Майлин – "қазақ әңгіме жанрының атасы" деуге болады. «Повестегі бас кейіпкер – Шұғаның бейнесі әртүрлі іс-әрекеттің даму барысында айқындалады. Кейіпкер арқылы тағдырына ата-анасын да емес, бауырларын да емес, өзін қоршаған әлеуметті де емес, тек қана ата салтын кінәлап, шарасыздыққа, өлімге барып тірелген қыз тағдырының өкініші, арманы көрсетіледі. Суреткер қайғылы Шұғаға бейтарап қарамайды, оған аяушылық сезім білдіреді. Қиянат көрген, өмірден түңілген қаһарманына жаны ашиды. Повесте ескі қазақ қоғамындағы ең өткір мәселе-әйел теңсіздігі сөз болған. Шығармада бірін- бірі сүйген екі жастың- Шұға мен Әбдірахманның арманына жете алмаған трагедиялық жай айтылады. Шұғаның әкесі қызын кедей жігіті Әбдірахманға бергісі келмей, түрлі жаламен Әбдірахманды жер аудартады. Осындай зорлыққа душар болған Шұға қайғыдан, күйіктен қайтыс болады. Жазушының негізгі мақсаты- жастардың бас бостандығына ерік бермей, қасіретке ұшыратқан ескі дәстүрлерді сынау. Жастардың бас азаттығын көксеу, бұған кедергі келтіретін әдеттерді батыл таңбалау XX ғасыр басындағы демократиялық қазақ әдебиетіндегі басты сарындардың бірі еді.

Б. Майлин өз шығармашылығында халық өмірінің түрлі торабын қамтыған. Оның шығармалары жазушылық өнер үшін халықпен күшті байланыста болудың, ел өмірін бес саусағындай біліп отырудың қаншалықты маңызды шарт екенін айқын танытады. Суреткерлік ең үлкен паразы – заман шындығының жаршысы бола білуі, халық тіршілігін анық, толық бейнелеуі Б. Майлиннің өшпес еңбегі. Ауыл адамдарының жаңа тұрмысқа көшуінің қиын процесін ол терең білгірлікпен біртіндеп, сатылап әңгімелейді. «Қара шелек» деген әңгімеде колхозға ұйымдасудың бір көрінісі табиғи елестетілген. Мұнда қарапайым ауыл әйелдерінің бірі Айшаның «Коллектив боламыз» деген жиналыста ойламаған жерден белсенділік көрсетіп, ауыл адамдарының атынан сөйлесуі, «майка» (байкот) болған екі байдың жиналыстан шығарылуын талап етуі, ақырында өз артель бастығы юлып сайлануы баяндалады. Жиналыс кезінде өжеттік көрсеткен Айша кенет өзін артель бастығы етіп сайланғанда қатты толқиды. Қолдағы малын ортаға салуға іштей қимағанымен, ол жұрттың ауқымынан, заманның ағымынан сырт кете алмайды... Сөйте тұра, малын колхозға беруге ризалығы жеткен Айша қара шелегін бүлдіріп қойғаны үшін көрші әйелге қол жұмсайды. Автор Айшаның санасындағы жекеменшікшіл психологияның қайшылығын көрсетпек болған. Оқиғалар мен мінездерді өмірдің өз ағынынан ойып ала білген суреткер, әлгіндей бір көрініс төңірегінде-ақ ұжымдастыру жүзеге оңай аспағанын, бұл жолда талай-талай шырғалай мен сарсаң, күдік пен толқу болғанын байқата алған.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: презентация

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 74 беті

Презентация студенттерге слайдтар, қағазда үлестірілетін материалдар, компьютер экранда анимациялық көріністерді бейнелеуге, дайындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар тақырыптарды еркін меңгеруге көмектеседі.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30мин.

Шығармаға байланысты сұрақтарға өз ойларыңызды қосыңыздар?

1) Шығарма неліктен «Шұғаның белгісі» деп аталып тұр?

Ертеде бұл жер Қамыстыкөл деп аталған. Осы оқиғаға байланысты бұл жерді Шұғаның белгісі деп атап кеткен.

2) Хикаят дегеніміз не?

Көлемі жағынан әңгімеден үлкен, романға жақын баяндау түрінде қара сөзбен жазылған оқиғалы көркем шығарманың түрін хикаят деп атайды.

3) Хикаятта суреттелген табиғат көрінісін қалай атаймыз?

Пейзаж

4) Шығармада Шұғаның бейнесі қалай суреттелген ?

Ақ құба, талдырмаш, көзі қап-қара, үріп ауызға салғандай, ажары қандай болса, ақылы да сондай, жеңілдік дегеннің не екенін білген емес.

5) Шұға мен Әбдрахман бір-бірін алғаш рет қашан, қандай жағдайда... көреді?

Алтыбақанда (қазақтың ұлттық ойыны)

6) «Жап-жас жігіт екен ғой»-деген Шұға сөзінен қандай ой тұжырымдауға болады?

Шұғаның Әбдрахманды ұнатып қалғанын аңғаруға болады.

7) Шұға мен Әбдрахман арманына неге жете алмады?

Олардың қосылуына Шұғаның әкесі Есімбек қарсы болды? Шұға қайғыдан ауырып қайтыс болды.

8) Екі жас өз бақыттары үшін күресті ме?

Иә, күресті.

9) Есімбекті қандай әке қатарына жатқызар едіңіз?

Қатал әке.

10) Шұға неліктен тәуір болғысы, жазылғысы келмеді?

Өйткені ол Абдрахмансыз өмір сүргісі келмеді.

11) Сіз өз бойыңызға Шұға мен Әбдірахманның қандай қасиеттерін алар едіңіз?

Махаббатқа берік, ақылды, бірін-бірі шын жақсы көруі ,

12) Қазіргі қазақ қыздарының тағдыры Шұғамен салыстырмалы түрде қандай деп ойлайсыз?

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10минут

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5. 6. Әдебиет:

1. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4. Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1. С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 75 беті

- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 рмин.

5.7. Бақылау: ауызша сұрақ-жауап

1. Б.Майлин неліктен «Ауыл өмірінің жыршысы» аталды?
2. Байлардың мал- мүлкін кәмпескелеу науқаны қазақ халқының ғасырлар бойында орныққан өмір қалпының ойранын шығарғаны жазушы әігімелерінде қалай көрінген?
3. Ұжымдастырудың тұрпайы тәсілмен жүргізілгені «Ұлбосын» шығармасында қалай бейнеленген?
4. Қазан төңкерісінен бұрын еріксіздікке шырмалған қазақ қызының тағдыры туралы айтып беріндер.
5. Шұға мен Әбдірахман бейнесіне талдау жасаңдар.
6. «Шұғаның белгісі » тағы қандай кейіпкерлер бар? Толық тоқталып өтіңдер.
7. Жазушының жалпы шығармашылығын. Өмірбаянын айтып беріндер.

№ 24 сабақ

5.1.Тақырып: Ілияс Жансүгіров. «Ағынды менің Ақсуым», «Жетісу суреттері» өлеңдері. «Құлагер» романы.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға І.Жансүгіров өмірі мен шығармашылығына қысқаша мәлімет беру, өлеңдерінің мазмұнын менгерту. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3. Оқу мақсаттары: қазақтың ақын - жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу.Өлеңді жаттай отырып есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Ақынның өмірі мен шығармашылығы.
2. Лирикасы. Поэмалары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин

Ілияс Жансүгіров 1894 жылы Талдықорған облысы, Ақсу ауданында туған. Анасынан ерте қалған Ілияс әкесі Жансүгірдің тәрбиесінде өседі. Жансүгір хат танитын көкірегі ояу, әңгімеші, домбырашы, ұста, көшелі кісі болған. Алғашқыда әкесінен хат таныған, одан соң молда алдын көрген Ілияс кейін Қарағаш деген жердегі татар үлгісіндегі мектептен оқып, әртүрлі пәндерден дәріс алады.

1920 жылы Алматыдан мұғалімдер курсың бітіреді. Кейін Ташкенттегі Қазақ ағарту институтының жанындағы қысқа мерзімді курста оқиды, бірақ денсаулығының нашарлауына байланысты ауылына қайтады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 76 беті

Ілияс поэзиясындағы мөлдір арнаның бірі – табиғат лирикасы. Туған жерін, елінің тау-тасын, өзен-көлін беріле сүйген патриот ақын қоршаған ортаның ғажап сұлулығынан өз шабытына нәр алып, сан алуан бояулары буңырқанған ғажап суреттер салды. Бұлардың ішіндегі нақты географиялық адресі танылатын «**Ағынды менің Ақсуым**» өлеңі. Онда табиғаттың бір сәттегі көрінісін бейнелейтін құбылысты көз алдына әкелетін түрлі үлгілер бар. Натюрморт, этюд, эксиз сипатындағы туындылардағы ойлар, символдық бейнелер, философиялық идеяларға жетелейді, көпмағыналы сарын-әуездері тудырады.

«**Құлагер поэмасы**». Ілияс Жансүгіровтің жазушылық кемелденуінің сапалы бір белгісі қазақ халқының өмірін, өткен оқиғаларды бейнелегенде даму, өзгеріс үдерістеріне тарихи тұрғыдан қарап, әлеуметтік-қоғамдық мәселелерді жеке адамдардың тағдыры, нақты, реалистік көркем образдар арқылы бейнелеуінен көрінеді. Осындай туындының бірі – «Құлагер» (1936) поэмасы.

Ақын «Құлагер» поэмасының «Толғану» деп аталатын беташар тарауында өзінің әлеуметтік-қоғамдық ұстанымын, көркемдік идеяларын ашық жариялап, оқырманмен емен-жарқын сырласады. Қаламгердің қоғамдағы орнын терең түсінген Ілияс оны әлеуметтік тілі, ойы, сезімі деп білді:

Халқымның қуанышты бұлбұлымын,
Жұртымның жүйрігінің дүлдүлімін.
Көтеріп көптің көңілін күнде шауып,
Жүлде алар жұма сайын туды күнім.

Қашаннан тарихы терең халықтың өткен замандағы көрген қорлық, зорлықтарын айтудағы мақсат бүгінгі ұрпақтың кегін қозғау екенін ақын эстетикалық нысана етіп ұстайды. «Туған жер» тарауындағы лирикалық кейіпкер тебіренісін ақынның өз сыры, өз монологі деп қарау керек: тауда туып, таста өскен, мұз төсеніп, қар кешкен, Аршалыда қозы жайып, бұлттың қасында ойнаған тау баласы расында да бұдан бұрын талай рет Гималай, Кавказ, Хантәңірі, Алтай, Алай сынды асқар тауларды, көкпен таласқан күз-күз шыңдарды жырлаған болатын. Жырламаған ғажап бір тау бар екен. Ол – Көкшетау. Ақын салған сурет мынадай:

Көк орман, көркем тоғай маужыраған,
Сұлудың көзіндей көл жаужыраған.
Малта тас, маржан ақық, меруерт тас,
Төгіліп көл жиекке саудыраған.

Көк кілем балаусасы балбыраған,
Ақ жібек жапырағы жалбыраған.
Ақ қанат аспандағы сонда жауып,
Бал бұлақ таудан, тастан орғылаған...

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Тапсырма: Ақын поэзиясындағы тіл байлығы мен көркемдік ерекшеліктерге мысал келтіре отырып айтып беріңдер.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет:

Негізгі:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 77 беті

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдешұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау: ауызша сұрақ жауап.

Сұрақтар мен тапсырмалары:

- 1.І.Жансүгіровтің өмірі мен шығармашылығын айтып беріңдер.
2. Табиғат суретін жасауда ақын қандай дәстүрлі көркемдік тәсілдер қолданылды?
3. Ақынның « Ағынды менің Ақсуым» өлеңіне тән ерекшелік неде?
4. «Жетісу суреттері» өлеңі неше тараудан тұрады?
5. «Құлагер» поэмасына арқау болған тарихи тұлға мен тарихи оқиға туралы не білесіңдер?

№ 25 сабақ

5.1. Тақырып: Мұхтар Әуезов өмірі мен шығармашылығы. «Абай жолы» роман-эпопеясынан үзінді. «Еңлік - Кебек», «Қарагөз» драмалары.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: оқушыларға Мұхтар Әуезовтің өмірі мен шығармашылығы туралы білімдерін кеңейту.

5.3. Оқу мақсаттары: Мұхтар шығармаларының тақырыбын аша отырып, оқушыларды адам бойындағы жат мінездерден аулақ болуға тәрбиелеу.

Электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру; ұзақ дастандарды түсініп оқып, әңгімелеп беруге, дастаннан үзінді жаттауға, ауызекі сөйлеуге дағдыландыру, ой-өрісін кеңейту.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1.Мұхтар Әуезов өмірі мен шығармашылығы.
2. «Абай жолы» роман-эпопеясынан үзінді.
- 3.«Еңлік - Кебек», «Қарагөз» драмалары.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIA «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 78 беті

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Қазақ халқының әдеби-мәдени даму тарихында жазушы, драмашы, публицист, зерттеуші, аудармашы әрі қоғам қайраткері Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің алатын орны ерекше. М. Әуезов – ауыз әдебиеті мен классикалық әдебиеттің, Батыс пен Шығыс көркемсөз мұрасының озық дәстүрін жете меңгеріп, қазіргі дәуірдегі қазақ әдебиетінің реалистік сапасын арттыруға, әдеби тілді байытуға ересен еңбек сіңірген ұлы жазушы. Шығармашылық сапары Қазан төңкерісімен тұстас келген суреткер жиырмасыншы жылдардың бас кезінде жазылған «Қорғансыздың күні» әңгімесінен «Абай жолы» роман-эпопеясына, «Еңлік-Кебек» трагедиясынан «Қарақыпшақ Қобыландыға», отызыншы жылдардағы әңгімесі – «Білекке білектен» «Өскен өркен» романына, эпос, әдебиет тарихы туралы мақалаларынан КСРО халықтары әдебиетіндегі дәстүр мен жаңашылдық, ұлттық және интернационалистік сипат мәселелеріне арналған терең теориялық зерттеулеріне дейін ұзақ та жемісті жол кешті. Оның бүкіл қазақ әдебиетінің күмбезіндей «Абай жолы» роман-эпопеясы әлемдік даңққа ие болды.

Өмірі мен шығармашылығы. Мұхтар Әуезов 1897 жылы 28 қыркүйекте бұрынғы Семей облысының Абай ауданындағы Бөрілі деген жерде туды. Мұхтардың атасы Әуез ескіше сауаты бар, араб, парсы, ортазиялық түркі әдебиетімен таныс кісі болған. Мұхтар бала кезінде атасының үйретуімен арабша хат таниды. Мұхтардың әкесі Омарханда, атасы Әуез де Абай ауылымен іргелес отыратын, құдандалы, дос-жар адамдар еді. Абай ауылымен аралас-құраластық, ұлы ақынның шәкірттерімен және балаларымен бір ортада өсу жас Мұхтардың рухани жетілуіне игі әсер еткен. Ол хат танығаннан кейін атасының ықпалымен ауыз әдебиетінің үлгілерін, Абай өлеңдерін жазып алып, жаттап үйренеді. Классикалық түркі әдебиетінің жекелеген нұсқаларымен таныстығы да осы кезеңде басталған. Бұл жағдай алғыр ойлы, зерек Мұхтардың сөз өнеріне деген құмарлығын оятады.

«Алғашқы кезеңдегі шығармалары». М. Әуезов жиырмасыншы жылдардың бас кезі мен орта шенінде көптеген әңгімелер («Қорғансыздың күні», «Жетім», «Жуандық», «Ескілік көлеңкесінде», «Кім кінәлі», «Барымта» т.б.) жазып, оларда ескі қазақ аулының әлеуметтік шындығын реалистік дәстүрде бейнелейді, қоғам өмірінің, халық тіршілігінің терең қатпарларын, ішкі қайшылықтарын білгірлікпен суреттейді. Өмірдің ақиқат ағысын, типтік құбылыстарын зерттеу жазушыға қазақ қоғамының көкейкесті мәселелерін көтеруге мүмкіндік берді. **Қорғансыздың күні** - М.Әуезовтің 1921 жылы «Қызыл Қазақстан» журналының 3-4 сандарында «Арғын» деген бүркеншік атпен жарияланған алғашқы көркем шығармасы. 1922 жылы Орынборда «Қорғансыздың күні» деген атпен жеке кітап болып шықты. Мұхтар Әуезов осы әңгімені жазғанда өзінің ішкі жан дүниесіндегі қиналған кезін баяндап берген.

«Қорғансыздың күні» оқырманның көз алдына байырғы қазақ ауылындағы кедейлер өмірінің бір көрінісін тамыр-тереңінен қопарып әкеліп, бейшара, қорғансыз жандардың тұрмыс-тіршілігіндегі жан түршігерлік азап пен ауыртпалықты аса шыншылдықпен әсерлі баяндайды. Жазушы өмір шындығын, заман сипатын, адамның тіршілік-тынысымен байланыстыра, сабақтастыра шебер әңгімелеп жеткізеді. Оқиға басталғаннан-ақ оқырманды қорқынышты бір үрей сезімі билейді. Тағдыр тауқыметін арқалаған жүдеу үйдегі соқыр әйел, кәрі әже, жас қыздың зарлап калуы кімді болса да тебіrentпей қоймайды. Тек Ақан сияқты қатыгез, жауыз болыс қана міз бақпай, өзінің айуандық бет-пердесін біртіндеп ашады, қара ниет ауыл әкімінің тағылық қылықтары әшкереленеді. Жас қызды зәбірлеп, зорлық көрсетуі Ақанның азғындығын, адамгершіліктен жұрдай екенін дәлелдейді. Сондай-ақ оқырман Ақан, Қалтай сияқтылардан ешқандай жақсылық күтуге болмайтынын түсініп, ұғынады. Қорлыққа жаны төзбеген, жауыздықтың құрбаны болған Ғазизаның әкесінің моласына

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 79 беті

барып, үсіп өлуі себебін жазушы өте анық та дәл шебер суреттейді. Қыздың адам айтқысыз озбырлық, қорлыққа шыдамай, боранға ұрынып, үсіп өлгені айтылған.

Шығарманың басты кейіпкерлері

Ғазиза-13 жастағы жіңішке сұңғақ бойлы, аз ғана сепкілі бар, дөңгелек ақсұр жүзді, сыпайы, сүйкімді қыз.

Ақан-жасы 30 шамасындағы болыс. Орта бойлы, дөңгелек денелі, қысқа мұртты, шоқша сақалды кісі.

Қалтай-Ақанның атшабары. Аса

пысық, сөзге ұста, қалжыңқой ер жігіт.

Мұқаш-Ғазизаның туған інісі.

Жақып-Ғазизаның әкесі.

Мәрдән-Тобықтының жуан аулының кісісі.

Жетім әңгімесі.

М.Әуезов балалар әдебиетінің ғылыми тұрғыда зерттелуіне көңіл бөлумен қатар, өзі де балаларға арнап бірнеше шығарма («Қорғансыздың күні», «Жетім», «Көксерек» әңгімелері, «Қараш-қараш оқиғасы» повесі) жазды. «Жетім» әңгімесіндегі басты кейіпкер – жас бала Қасым. Шығармада он жастағы жас баланың қиын тағдыры, аянышты халі берілген. Бұл шығармасында қаламгер бала ұғымын, сезімін беруде өзінше ізденіс танытқан.

Қасымның ересектігі шығармада қалай көрінеді?

Әжесі өткен соң «жақынымын» деп, жаны ашыған ие болып шығып, Иса деген ағайыны Қасымды қолына алды. Қасымның әке – шешесінен отыз шақты қой, он шақты қара қалып еді.

Исаға қасымның малын берерде жұрт: «Жетімнің малына қиянат қылма! Өзін адам ғыл, күт, асыра, жылатпа!» деп тапсырған болатын. Бірақ Иса Қасымға қатты қысым көрсетті.

Мені мұндай сорлы ғылғандай не жазып едім? ... Неңді жеп едім?! Жазығым – қуарып қалған жетімдігім бе? – деп, жерде жатқан үлкен тасты ала салып төніп келіп қалған Исаны тізесінен періп кеп жіберіп, далаға қарай қаша жөнеліп еді. Иса аузына келгенін айтып боктап, аяғы мертiгіп «бақ» етіп отырып қалды. Қасым сол бетімен тас лақтырып қуған балаларына жеткізбей, үлкен тауға қарай жөнеліп кеткен.

«Абай жолы» роман-эпопеясы. М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы – қазақ әдебиетінің аса көрнекті шығармасы. Романның идеялық – көркемдік биік жетістігін жер жүзінің прогресшіл әдебиет, өнер қайраткерлері жоғары бағалады. Орыс кеңес жазушысы К. Федин: «Ұлт туралы толық та тұтас түсінікті бізге жазушының өнері береді... Мұхтар Әуезов өзінің «Абайымен» менің қазақ халқы туралы түсінігімді толықтырды, мен енді ғана хош иісті самал ескен даланың ауасын жұтып, қазақ боп кеткен тәріздімін...» - деп жазды. Француз жазушысы Л. Аргонның: «Эпикалық «Абай романы»... ХХ ғасырдағы ең мәнді романдардың бірі» деген сөздері демократиялық бағыттағы шетел жазушыларының ортақ лебізі еді.

Романның шығармашылық тарихы. Әдебиеттің әрбір татымды туындысы суреткердің тақырыпты жан-жақты меңгеруі, көп ізденуі, ұзақ еңбектенуі нәтижесінде жасалады. Сондай-ақ М. Әуезовте ұлы ақын Абай өмірі мен шығармашылығын кең де кемел зерттеп, мол көркемдік ізденіс сатыларын бастан өткізген еді.

М. Әуезовтің Абай шығармаларын жаттап сауат ашуы, ол шығармалар туған орта мен шындықты бала жасынан көріп, біліп өсуі болашақ романға негіз салған алғашқы әсер деуге болады. Жазушы ұлы ақынның көп өлеңдерінің қандай себептен туып, кімдерге арналғанынан да жастай таныс еді. Ал «Абай жолында» суреттелген оқиғалар мен кейіпкерлер іс-әрекеті де көбінше жазушының құлағына ерте сіңген әңгімелер желісіне құрылды. Мәселен, романның бірінші кітабында көрсетілген Қодар мен Қамқаның тарихы да, романның өзге тарауларындағы сүйекті оқиғалардың қай-қайсысы да өмірде болған, ел ішінде айтылып келген әңгіме-аңыз дерегіне негізделген.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 80 беті

Абай тұлғасы. Эпопеядағы орталық тұлға, типтік характер – Абай. Ол – бүкіл бір халықтың рухани адамшылық келбетін елестете алатын бейне. Абай сөзі мен ісі нақты, әрбір әрекетіне нандыратын тұлға, заман мен халық қамын терең толғайтын үлкен ойшыл, ұлы ақын сипатында көрінеді. Абайдың көркем бейнесін жасауға ақынның өз өлеңдерінің көп көмегі тиген. Суреткер ұлы ақынның шығармаларын туғызған жағдай мен себептер табиғатына терең бойлау арқылы оның өмір жолына қанығады. Абай халық қиялында қаншалықты биік сатыда тұрса, роман оның көркем бейнесін соншалық жоғары деңгейде көрсетеді.

«Абай жолы» роман-эпопеясы жазу тәжірибесін баяндаған мақаласында жазушы ескі дәстүрдің қырағы қорғаушысы Құнанбайды, жаңалық пен жақсылықтың, әділдік пен адамшылықтың күрескері Абайды орталық қаһармардар дейді. Дәуірлеп тұрған солқаһарлы Құнанбайлар мен Абай және оның серіктерінің арасындағы тартыс әке мен баланың арасындағы жай бір түсініспестік емес, кең мағынасындағы заманалық шайқас, ескі мен жаңаның күресі.

Абайдың адам ретінде қалыптасуын көрсететін бірінші кітаптың маңызы зор. Қодар өлімі тұсында жас Абайдың тітіркеніп тұршіғуін, зұлымдықтан шошып ауырғанын көрсету көркемдік шындық шартына лайық. Өмірі бүкіл бір **Құнанбай және басқа үстем тап өкілдері**. Романда Құнанбай бейнесі ғасырдағы қазақ қоғамына тән салт пен сананың қорғаны ретінде көрсетіледі. Ол – бір ауыл басшысы ғана емес, рулық-феодалдық көне дәуір қалыптастырған құндылықтардың да берік сақшысы, ірі тұлға. Қазақ әдебиетінің «Абай жолына» дйінгі дәрежесенде билеуші ақсүйек қауым адамдарын көбіне бірыңғай қаралап, бірден мансұқтап көрсету жиі орын алатын. Реалистік әдебиеттің сан қырлы суреттеу дәстүрін терең меңгерген М. Әуезов бұл мәселеге жаңаша келді. Ол қаһармандардың шын болмысын жағдай мен ортаға, мінезге сәйкес табиғи түрде ашты.

Халық өкілдерінің бейнесі. «Абай жолы» роман-эпопеясында еңбекші халық өкілдерінің жарқын бейнелері бар. Бұлардың іс-әрекетін, үміт-арманын, қоғамдағы орнын көрсету-романда жетекші сарындарының бірі. Қарапайым халықтың қайнаған ортасын таныстыру, мұңы мен сырын сездіру, жүрек түкпіріндегі тілек-талабын айту-эпопеясының бір жарқын сипаты. Халықтың шынайы өкілдері Дәркембай мен Базаралы тұлғалары неғұрлым толыққанды бейнелер қатарына жатады. Абайдың халықпен тығыз байланысы осы секілді адамдармен тілектес, пікірлес болуынан да айқын көрініс береді. Дәркембай – қолы қысқа кедей болса да, күштілерге намысын жібермейтін өткір тілді, өжет адам. Басына түскен қаншама тауқыметті ол қайсарлықпен көтереді. Сронымен қатар Дәркембай өзге кедейлерге де ұйытқы, ақылшы бола алатын қабілет танытады. Малсыздықтан жатақ болып күн кешкен ауыл адамдарының да естияр, бас көтерері-сол. Бірақ оның теңдік үшін күресерге қауқары шамалы. Ақылы дана, көңілі сара қарттың сөздерінен оның таптық мүдделестікті жақсы сезе бастағандығы көрінеді. «Күйі бірдің – күні бір. Туысым, аталасым емес, өзіммен мұңы бір, бейнеті бір жатақтар», - дейді ол. Жатақтардың хал-жайын білгісі келген Абайға Дәркембай өзінің ашы-ызасын білдіре, мысқыл араластыра шешен баяндайды:

Әйелдер бейнелері. Шығармада алуан түрлі әйелдер тұлғасын көрсету арқылы жазушы заман, қоғам шындығын беруді тереңдете түскен. Сол бейнелер қатарынан, алдымен, Абайдың әжесі Зере мен анасы Ұлжанды атап өту орынды. Бұлардың бойынан қазақ әйелдеріне тән ең жақсы қасиеттер молынан көрінеді. Зере де, Ұлжан тек бір отбасы көлемінің қамымен шектелген жандар емес, олар ағайын тыныштығын, жас жеткіншектердің адамшылық жолымен жүруін қалайды, өздерінің ақыл, парасатын, мейірімін осы мақсатқа жұмсайды. Ұлжанның ақылды ана, балаларына қамқор тәрбиеші екенін көрсетумен қатар оның басындағы ішкі жарадай сыздатқан мұңды да жазушы анық аңғартады. Құнанбайдың өзге әйелдерімен арадағы күнделікті қасіретін Ұлжан

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 81 беті

сыртқа шығармай, ақылмен жеңе біледі. Оның осындай тартымды мінезі, талғамды зейіні көп тұстарда жарқын ашылады.

Абайдың алғашқы махаббаты Тоғжанға тағдыр қоспаған өкініші романда мұңды саздай естіледі. Тоғжан мен Абай сүйіспеншілігін суреттеуге романда көп орын берілген. Абай сүйген адамымен қосыла алмау өксігін ұзақ уақыт ұмытпайды, оның жан жарасы тек Әйгерімді тапқаннан кейін ғана жазылады. Тоғжанның да, Әйгерімнің де тұлғалары шығармада әсерлі, шыншыл өрнектелген.

Романның әдеби-тарихи маңызды. «Абай жолы» роман-эпопеясы-қазақ әдебиетінің ғана емес, бүкіл кеңес әдебиетінің де дүниежүзілік даңққа бөленген ұлы туындыларының бірі. Шығарма елуден артық тілге аударылып, әлемнің барлық құрлықтарына тарады. Көптеген елдің адамдары бұл романнан қазақ халқының жартығасырлық өмірің толық суретін, әлеуметтік жайғдайын, мәдениетін, тұрмысын таныды.

дуанға жетіп тұрған Құнанбайға әлсіз Абайдың ол тұста көрсетер қайраты жоқ. Оның көзінен жас төгіп, қатты тебіренуі қатал зорлыққа қарсылығы еді. Қиянатқа сонша күйіне білген Абайдың есейгенде әділетшіл күрескер болып шығуы заңды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

1-тапсырма: Романда Абай тұлғасының толысу сатылары қалай суреттелген?

2-тапсырма: Жазушының жиырмасыншы жылдардағы әңгімелерінде ескі ауыл өмірін бейнелеуіне қандай себептер болды?

3-тапсырма: М.Әуезов шығармашылығы қазақ көркемдік мәдениетіне нендей жаңалықтар қосты?

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990

3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990

4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .

5.З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002

6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.

7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 82 беті

8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.

9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.

10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

5.7.Бақылау: шағын топта жұмыс

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

Жазушының шығармашылық тағдырына әсер еткен қандай елеулі оқиғаларды көрсетер едіңдер?

М.Әуезов шығармашылығы қазақ көркемдік мәдениетіне нендей жаңалықтар қосты?

«Еңлік -Кебек трагедиясының тарихын, көркемдігін, мазмұнын айтып беріңдер»

М.Әуезовтің Абай жөнінде тарихи роман жазуына түрткі болған жағдайлар қандай?

«Абай жолы» роман-эпопеясы неліктен XIX ғасырдағы қазақ өмірінің көркем энциклопедиясы деп бағаланды?

Романда Абай тұлғасының толысу сатылары қалай суреттелген?

Өмірдегі Құнанбайдың көп игі істері Құнанбай бойында жеткілікті қамтылмаған деген пікірлерге не айтар едіңдер?

М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясының әлемдік даңқы туралы айтып беріңдер?

№ 26 сабақ

5.1.Тақырып: Сәбит Мұқанов. «Сұлушаш» поэмасы. «Аққан жұлдыз» романынан үзінді.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2.Мақсаты: оқушыларға С.Мұқановтың өмірімен жазушының шығармашылығы.

«Сұлушаш» поэмасының мазмұнымен танысу, кейіпкерлер жүйесіне талдау жасау, тақырыбы мен идеясын ашу. Тақырып бойынша білімдерін жүйеге келтіріп пысықтау, тиянақтау. Пәнге қызығушылығын арттыру.

5.3.Оқу мақсаттары: қазақтың ақын - жазушыларын біліп, құрметтеуге, отансүйгіштікке, елін, жерін қадірлеуге тәрбиелеу.Электрондық оқулық арқылы ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін дамыту; ой түйіндеуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге жұмылдыру.

Ұйымдастыру

кезеңі:

5

мин.

Оқушылардың

сабаққа

қатысуын

тексеру.

Оқытушылардың

сабаққа

дайындығын

тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1.С.Мұқановтың өмірбаяны, шығармашылығы

2. Аққан жұлдыз романының көркемдік ,композициялық ерекшеліктері , кейіпкерлерді даралау , адам мінезін сомдау шеберлігі.

3. «Аққан жұлдыз» тарихи роман. Шоқан образы. Айғаныс мен Шыңғыс бейнелері.Тіл көркемдігі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Сәбит Мұқанов – қазақ әдебиетін көп жанрда көркейтуге көрнекті еңбек сіңірген жазушы. Оның шығармалдарында қазақ елінің бастан кешкен күрделі оқиғалары, алуан түрлі адам тағдырлары мен мінездері көрініс тапты. Кеңестік дәуірдің дүниетанымы мен өмір шындығы – жазушының көпқырлы туындыларының өзекті тақырыбы болды. Қаламгер шығармашылығының көркемдік тәсілі де әдебиетті идеологиялық құрал деп таныған замана талабына орайлас қалыптасты. Суреткер еңбектерінің табиғатын осы тұрғыдан қарағанда ғана озығы мен олқысын дұрыс көрсетуге болады.

Дәуір перзенті. С. Мұқанов 1900 жылғы 26 сәуірде Солтүстік қазақстан облысының Жамбыл ауданындағы Жаманшұбар деген жерде кедей отбасында дүниеге

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 83 беті

келеді. Ол балалық шағынан өмірдің ауыртпалығын бастан кешіреді: жеті жасында әкесі, одан кейін шешесі дүние салып, жетімдік тақсиретін тартады. Ауыл байларына жалшылыққа тұрады. Сәбит жеті жасында ауыл молдасынан оқып хат таниды, өз бетінше білімін жетілдіреді. 1918-1919 жылдары Омбы қаласында оқытушылар даярлайтын курста оқиды, ауылда бала оқытады. Қазан төңкерісінен кейін С. Мұқанов ауылды кеңестендіру істеріне араласып, кулактардың қастандығын басу үшін құрылған төтенше әскери бөлімнің жауынгері болып, Көкшетау ревкомында қызмет атқарады. 1922-1926 жылдарда Орынбор қаласындағы жұмысшы факультетінде (рабфак) оқиды. Мұнан соң «Еңбекші қазақ» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінде бөлім меңгерішісі, Қазақстан педагогикалық баспасында бас редактор болады. 1935 жылы Мәскеудегі қызыл профессорлар институтын бітіреді. Сол жылы «Қазақ әдебиеті» газетінің редакторы болып тағайындалады.

Сұлушаш поэмасы. Өзінің мазмұны және көркемдік кестесі жағынан «Сұлушаш» эпикалық дастандар сарынан үндес шығарма. Қысқаша мазмұны Тілеуберді деген байдың сұлу қызы Сұлушаш пен құл мен күннен туған Алтай атты жігіттің бір-біріне ғашықтығы, бұлардың ата-аналарының әулеттік бөлектігі салдарынан таудай кедергіге ұшырап, ақырында, екі жастың дегеніне жете алмай, қайғылы қазаға душар болып, өмірден арманда өткендіктеріне құрылған поэмада жастардың бас бостандығы мәселесі көтерілген. XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ әдебиетінде көп жырлаған бұл тақырып кеңестік дәуірдің алғашқы тұсында өзінің әлеуметтік мәнін сарқып болған жоқ еді. Ата-аналардың ырқынан өз бетінше бұлқынып шықпақшы болған ғашық жастардың ескі салттың торына ілініп, қасірет шеккенін баяндайтын көне сарынның тартыстқ негізі «Сұлушашта» нақтылана, өткірлене түскен. Байдың қызы Сұлушашқа кедей жігіті Алтайдың ғашықтығы жолындағы бөгет-бұлардың ата-аналарының арасындағы дүние-мүлік теңсіздігі, тұжырып айтқанда, таптық кереғарлық... Ақын коммунистердің байларға қарсы жүргізілген қатал саясатын қолдайды, сондықтан да бұрынғы күштілердің зорлығын, әлсіздердің көрген қорлығын әшкере етуді алдына мақсат етіп қояды. Мұны поэманың «Кілт» деп аталған кіріспе тарауынан да анық аңғаруға болады.

Жалғанда табынатын тәңірім – табым,

Табы жоқта тәңірі жоқ – күні жарым.

Табым десем, бұлақтай таудан аққан,

Өн бойымды шымырлап билейді ағын...

Түпсіз қара тұнықта суды кешсем,

Тап – қолыма медеу ғып ұстар шашым.

Менің табым еңбекші, еңбек ері,

Онсыз мен де көрген күн – бұлдыр сағым.

Ақын барлық өмір құбылысына таптық көзқарас тұрғысынан баға береді, байлардың астамдығын, малсыздың мүшкіл халін салыстыра көрсетіп, мұндай теңсіздікті әділетсіздік деп түсінеді. Сөйтіп, тар заманда ғашықтық мұратына жете алмаған Алтай мен Сұлушаштың зарналасын тебірене жырлайды. Сонымен қатар ақын өткендегі бір қайғылы тарихты қайта еске түсірумен шектелмей, поэма қаһармандары Сұлушаштардың, Алтайдың оның досы Қайсардың өз құқы мен еркі үшін күресе алатындығын да көрсетуді мақсат еткен.

Сұлушаш ғашықтық эпос қаһармандары Баянның, Назымның, Ақжүніс бейнесінің жалғасындай әсер қалдырады. Оны мінсіз сұлу, парасатты етіп суреттеу де эпосқа тән әсірелеудің сарыны болып көрінеді.

Он алтыға келгенде қыздың жасы,

Төгіліп тізесіне түсті шашы.

Қаламмен жалғыз сызық тартқандай боп,

Қиылды қап-қара боп қиғаш қасы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 84 беті

Қарақат көз, қыр мұрын, ұзын кірпік,
 Тістері меруерттің тізген тасы.
 Бетінен нұры бөріп, қаны тамған,
 Толқыған сұлу айдай кесер бас...

Сұлушаш асқан сұлу ғана емес, өзінің махаббат мұраты жолында қандай қиындыққа да қарсы бара алатын намысты, жігерлі жан болып суреттеледі. С. Мұқанов 1900 жылы Қызылжар жерінде дүниеге келген. Әдебиетіміздің ірі өкілі, қоғам қайраткері, ғалым, академик. Жастайынан жетім қалған Сәбит жоқшылық тақсиретін тартып, кісі есігінде жалшылықта болады. Табиғатынан талантты, ұғымтал Сәбит халық арасындағы қисса-дастандарды жаттап өседі. Ауыл молдасынан хат таниды. Ескі оқумен алысқа бара алмайтынын білген Сәбит 1922 жылы Орынбор рабфагына оқуға түсіп, білімі мен ақындық таланты ұштасып, оны 1926 жылы бітіріп шығады. 1926-1928 жылдары "Еңбекші қазақ" газетінде, баспа орындарында қызмет істейді. Мұнан кейін Ленинград университетінде оқып, кейін Мәскеудегі қызыл профессура институтын бітіреді. 1935 жылы "Қазақ әдебиеті" газетінің редакторы, 1937 жылы Қазақстан Жазушылар Одағының төрағасы қызметін атқарады. 1947- 1963 жылдары Жоғары Кеңестің депутаты болады. Ұзақ жылдар бойы қазақтың XIX ғасырдағы ойшыл-демократы, ағартушы ғалымы Ш. Уәлихановтың өмірі мен шығармаларын терең зерттеу нәтижесінде "Аққан жұлдыз" романының екі кітабын шығарады. Жазушының жоспарынша 4 том болуға тиіс бұл роман аяқталмай қалады. Атақты ғалым Ш. Уәлиханов туралы көптеген зерттеу, маңызды еңбектерге, фактілерге негізделіп, Шоқан болған жерлерге саяхаттар жасау нәтижесінде өмірге келген шығарма. Ол осы тақырыпта "Ш. Уәлиханов", "Қашқар қызы" деген пьесалар да жазды. Қашқар сапары туралы жазбалар осы тамаша адамның негізгі айтулы еңбегін құрайды. Сондықтан Сәбит Мұқанов - қазақ әдебиеттану ғылымына, фольклористикаға, этнографияға зор үлес қосқан ғалым. Ол 30-ға да толмастан өкпе ауруынан қайтыс болды. Батыс Сібір генерал-губернаторы Гасфорт Уәлихановтың айрықша қабілетті екенін байқап, оның ғылыммен айналысуына барынша жағдай жасады және ғылым әлеміне тамаша нәтиже әкелген Қашғар сапарына баруына жәрдемдесті. Уәлиханов Қашғардан оралған кезде Гасфорт сапардың есебін реттеуге өзі қатысып, кейіннен Уәлихановқа Петерборға барып келуіне жағдай жасады. Қашғар сапары туралы жазбалар осы тамаша адамның негізгі айтулы еңбегін құрайды. Шығармада Шоканның шыққан тегі, өскен ортасы, білім алу сапары, еңбек жолы, ағартушылық-демократтық көзқарасының қалыптасуы, орыстың озық ойлы ағартушыларымен қарым-қатынасы, қазақ қоғамындағы өзі өмір сүрген дәуірдегі кертартпа, ескі әдет-ғұрыпқа қарсы көзқарасы, ел билеу ісіндегі кемшіліктерді өзгертуге ұмтылысы, жаңа реформа жасаудағы талпынысы, жасаған саяхаттары нәтижесінде жинаған еңбектерін жүйелі жинақтап баспаға беруі, өлкетану, этнография, әдебиет, өнер саласын зерттеуі кең түрде қамтылып жазылған. Шоканның жеке өмірінде отбасы, ата-анасы, туыстары, сүйген қызы Айжанмен, қарапайым халықпен қарым-қатынасы тамаша суреттелген.

Ол 30-ға да толмастан өкпе ауруынан қайтыс болды. Батыс Сібір генерал-губернаторы Гасфорт Уәлихановтың айрықша қабілетті екенін байқап, оның ғылыммен айналысуына барынша жағдай жасады және ғылым әлеміне тамаша нәтиже әкелген Қашғар сапарына баруына жәрдемдесті. Уәлиханов Қашғардан оралған кезде Гасфорт сапардың есебін реттеуге өзі қатысып, кейіннен Уәлихановқа Петерборға барып келуіне жағдай жасады. Қашғар сапары туралы жазбалар осы тамаша адамның негізгі айтулы еңбегін құрайды. Ол 30-ға да толмастан өкпе ауруынан қайтыс болды. Батыс Сібір генерал-губернаторы Гасфорт Уәлихановтың айрықша қабілетті екенін байқап, оның ғылыммен айналысуына барынша жағдай жасады және ғылым әлеміне тамаша нәтиже әкелген Қашғар сапарына баруына жәрдемдесті. Уәлиханов Қашғардан оралған кезде Гасфорт сапардың есебін

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 85 беті

реттеуге өзі қатысып, кейіннен Уәлихановқа Петерборға барып келуіне жағдай жасады. Қашғар сапары туралы жазбалар осы тамаша адамның негізгі айтулы еңбегін құрайды. "Аққан жұлдыз" романында кейіпкерлерді даралау, адам мінезін сомдау шеберлігі шынайы бейнеленген. Романды жазу барысында Сәбит Мұқановтың үлкен ізденіс үстінде болғаны бірден байқалады. Шоқанның өмірін түгелдей зерттеп, кейінгі ұрпаққа өшпес мұра қалдыру асқан ерлік. Ол өз шығармасында ойын оңдай, сөздерін талдай біліп, "қазақ" деген дана халықтың жарық жұлдызы ағып түскенін аңғартқандай. Жалпы оның монография, зерттеулері қазақ халқының мәдениеті, тілі, өнері, материалдық тұрмысы, тағы басқа туралы жазылған сүбелі еңбек болып табылады.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері:шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

С.Мұқанов қазақ әдебиетіндегі роман жанрын дамытудағы еңбегі туралы айтып беріңдер

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау:

1.С.Мұқановтың өмірі мен шығармашылығына талдау жасаңдар.

«Дәуір жыршысы» атанған қаламгер туындыларында заманның қандай күрделі мәселелері көтерілді?

«Сұлушаш » поэмасының идеялық – көркемдік жаңалығы неде?

«Сұлушаш» поэмасында дәуір шындығы қалай суреттелген?

Поэмадағы Сұлушаш пен Алтай махаббатына кімдер кедергі болды?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 86 беті

С.Мұқанов шығармаларында кедейлер арасынан шығып, ел ісіне араласқандардың мінез құлқындағы өзгерістер қалай сипатталды?

С.Мұқановтың қазақ әдебиетіндегі роман жанрын дамытудағы еңбегі туралы айтып беріңдер?

«Ботагөз» романының мазмұнына тоқталыңдар.

№ 27 сабақ

5.1. Тақырып: Ғабит Мүсірепов . «Қазақ солдаты» романынан үзінді, «Ақан сері - Ақтоты» трагедиясы.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: Оқушыларға Ғабит Мүсірепов туралы мәлімет беру, алған білімдерін қорыту, жинақтау, шығармаларының көркемдік ерекшеліктерімен таныстыру. Шығармалардың мазмұндық желісін тақырыбына сай талдау жасау арқылы оқушының ойлау қабілеттерін арттыру, эстетикалық сезімін ояту, әдеби пікір – таластар арқылы оқушының тілін дамытып, сөйлеу мәдениетін қалыптастыру, өздігінен іздену және өзіндік ой тұжырым жасауға баулу.

5.2. Оқу мақсаттары: Жас ұрпақты адамгершілікке, адалдыққа, іздемпаздыққа, уәде беріктікке тәрбиелеу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Өмірі мен шығармашылық жолы.
2. Новеллалары мен әңгімелері.
3. «Оянған өлке» романы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

«Қазақ солдаты» романы туралы «Қазақ солдаты» романының тілі бай. Ғабит Мүсірепов романының басты кейіпкері Қайроштың образын жасауда, оны тұлғаландыра түсуде барынша күш салған. Романның бірінші бөлімінде Қайрош Кеңестік тәрбие көрген азамат, оның жастық шағы, өсіп, ер жетуінде өмірде жолын тауып, оқу іздеп қалаға қашуы айқын бейнеленеді. «Мүмкін менің алдымда сағым теңіздей құлпырып, алыстан қол бұлғап тұрарлық» деген сөздерінен жарқын болашағына үлкен үмітпен қарауын аңғартады. Ғабит Мүсірепов романда Қайроштың табандылығы мен қайсарлығын көркем көрсете білген. Бір сөзбен айтқанда адам – образ, мінез-құлқын жасауда аса көркемдіктің биік шыңына көтерілген. Тағы айта кететін жайт, Қайроштың алғаш қалаға келіп тапқан достары – Шеген мен Борахш болатын. Соған орай, жазушы суреттеуіндегі Шегеннің Қайрош көзімен көрген сипаты мынадай: Шегеннің мүше-мүшелерін бар сымбатында тізе біліп, жаңа көрген балаға Шегеннің сақылдап күлгеніне дейін қызғылықты, жанына жылы және ұзаққа естелік болып қалатындай. Бір жағынан оның сөйлеген сөздері де ерекше. «Сен оқуың керек!», «Алтын жатса – алмаймыз, Өтірік айтпаймыз!» - деген сияқты сөздері ағалық мейірімін танытады. Сонымен қоса, өзінен жасы кішілеу болса да іні болып кеткен Борахш образын да ерекше атап көрсетуге болады. Сөйте тұра Борахштың өнерге, әсемдік атаулыға құштарлығы қаршадай болатын. Бірі аға, бірі іні ретінде қадірі өткен осы екі кейіпкердің образын автор барынша көркем, барынша жоғары деңгейде жеткізе алды. Жазушы романда кейіпкерлерді тарих сахнасына алып шығып, кілең сайып қырандар иық тірестіре тұра: «Жаудың бірлігі – күште, біздің күшіміз - бірлікте» - деп, Отан мен адам проблемасын негізінен алғанда осылайша сенімді суреттейді. Демек, Ғ.Мүсірепов айтулы шығармасында Ұлы Отан соғысының жылдарындағы халықтар достығының кесепаты мол ауыр сынға төтеп

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 87 беті

береді. Володя Толстов, Самед Абдуллаев, Зонин, Гришин сияқты Кеңес елінің ұлт өкілдерінен құралған армия жауынгердерінің жүрегіндегі интернационалдық сезім күйлері олардың іс-әрекеттерінен, бүкіл мінезінен көрінеді. Сонымен, көп ұлтты кеңес жауынгерлерінің көптеген сыры Қайрош арқылы ашылды. Сөйтіп, автор ел басына түскен трагедияны аса суреткерлікпен барша шындық, көркем шығарманың толық ашылар қасиеті мен нанымдылығы, шебер композициясы айқын жеткізгені сөзсіз. «Қазақ солдаты» романында майдан шындығы, әсіресе, Қайроштың ерлігі реалистік тұрғыда бейнеленген. Туған жері есіне түскен сайын қанаттанып, көкке жүзгендей болады. Алайда соғыс оның өмірінде үлкен із қалдырады. Содан бері ол Қайрош Сарталиев алған бетінен қайтпайтын, бірбеткей жан болып қалды.

«Қазақ батыры» повесі 1950 жылы «Қазақ солдаты» деген атпен роман ретінде басылып шыққан. Бас-аяғы 300 беттен тұрады. Роман үш бөлімге, бөлімдер бірнеше тарауларға бөлінген. Романның бірінші бөлімі он тараудан, екінші бөлімі он үш тараудан, үшінші бөлімі он бір тараудан тұрады. Бас кейіпкер – Қайрош Сарталиев, прототипі – Кеңес Одағының батыры Қайырғали Смағұлов екені оқыған жанға айдан анық. «Зытып келем, зытып келем. Артыма қарай-қарай зытып. Зытып келе жатқаным – қашып келемін, артыма қарай беретінім – қорқып келемін». Шығарма басы осылай басталады. Оқиға Қайроштың сөзімен баяндалады. Сиыр айдап жүрген бала шығарма соңында ержүрек, қайсар, батыр тұлға болып қалыптасады. Барлық кейіпкерлердің өз прототипі бар, демек, ойдан шығарылмаған әдеби шындығы бар роман. Осы ретте, жоғарыда айтылған Зейнолла Қабдоловтың сөзі дәлелденгендей. Романның композициялық құрылысы өзгеше шеберлікпен берілген. Кеңес заманында туып-өскен адамның өсу, жетілу жолы басты әңгіме болып баяндалған. Ұрыс кезіндегі жауынгердің батырлық мінезі, азаматтық бейнесі, адамды танып-білу сияқты қасиеттері қалыптасуын көресіз. Шығармадағы кейіпкерлердің бейнесі, мінезі, іс-әрекеті, табиғат суреті, болып жатқан оқиға – бәрі жүйелілікпен берілген. «Шаңқан шілденің аяқ кезі болар деймін... Пісіп қалған ақселеулер баяу теңселіп, үкідей бұлғандап, кейде жұмсақ қана тізеден сипайды да, кейде инесін қадап алады. Сипағанда, талғамай сипаса, инесін қадарда екі сирақтағы жара мен жарықты тауып алып қадайды. Күннің көзі жер бетінде шаншыла қадалып, көлеңкең тәлтиіп, бауырыңа кіріп барады. Бар ыстық менің қойныма тығылғандай, шоқпыт қомшаның екі қолтығы қыз-қыз қайнайды». Табиғаттың бір бөлшегі – ақселеудің адам денесіне қалай әсер ететінін оқырманға дәл жеткізеді. «Әсіресе» деп екпін беріп, «жара мен жарықты тауып» алатынын да әсерлі береді. Күннің төбені тесетін көзі, денені «қыз-қыз қайнататын» ыстығы да оқырманға таныс дүние секілді. Ал Ақбота туралы әңгіме бір бөлек. Қайрош өзінен үш жас кіші, бойында «жас ботаның ерке сипаты мен жас лақтың ойнақы мінезі бар», «селтиген ғана бұрымы бар, лақтай секіріп жүретін, мөлдір қара көзді, аппақ» Ақботаны жанындай жақсы көреді. «Бір тайынша жоғалса, он жыл сарайға қамаймын!» дегеннен қорыққан бала Қайрош сол кезде Ақбота өзгемен кетіп қала ма деген ойдан да қорыққан еді. Ақбота мен Қайроштың балалығы суреттелген тұсы да өте қызықты. Бірі жұдырықтап жіберсе, бірі құлағынан тартып ойнаған шағы, кейін татуласқандары еріксіз күлкі сыйлайды... «Мүмкін менің алдымда сағым теңізіндей құлпырып, алыстан қол бұлғап жаңа өмір жатқан шығар. Мүмкін шарасы шайқалмаған ескі ауылдың ескі өміріне қанағат етпеген бала ойы осындай бір себепті бұрыннан іздеп жүрген шығар... о да мүмкін, бұ да мүмкін... Әйтеуір, қалаға қарай сызып келемін». Мына мәтіннен, қандай жағдай болмасын, болашағына сенетін баланың ойы жатқанын байқайсыз. Өзге тірлікті, өзге өмірді көргісі келеді. Жүгіргені соншалық, жүрегі қабырғасын тесіп шығардай дүрсілдеп, таныс дүниеден беймәлім ортаға бара жатқаны үшін өз-өзіне масаттанып қояды. «Базар шетіндегі шаштараздың қасынан өте бергенімде, есігіне жапсырған айнасына көзім түсіп кетіп еді, бет-ауызым шын-ақ астан-кестен екен. Туғалы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 88 беті

жуынбаған адамдай қарала, торала бетімді жұдырықпен уқалап айғыз-айғыз етіппін. Көз деген бір қос томпақтың үстіңгі жағы маса талағаннан көлт-көлт етіп тұр. Тыриған арық мойыннан әр жеріндегі шұңқырына қақ тұрып қалғандай. Көзімді ежірейтіңкіреп ашайын десем, бет пернем одан жаман бұзыла түседі. – Қайда жүріп масқара болғансың? – дегендей, айнадан бір сұмпайы бала маған қарайды...». Мына әзіл-шыны аралас мәтіннен баланың өңін көресіз. Қашып жүріп, сұқпыты қашқан бейнесін өз суретіне ұқсатқысы келмейді. Образды суреттеудің өзінен-ақ Ғабит шеберлігін байқайсыз. Адам бейнесін суреттеудегі дәлдік, оны жеткізудегі ұшқырлықты танысыз. Кейіпкерлердің диалогтері де қарапайым тілмен жеткізілген. Ағайынды Шеген мен Борақты кездестіргендегі олардың тіл табысуы да ерекше. «Өй, өзінді қасқыр талаған ба?» дегеннен басталған әңгіме танысуға ұласады. Танысудан кейін «Костя» деген есім алған Қайрош олармен достасып та кеткен. Әдемілікті жаны сүйетін екі ағайынды өнерге жақын, әнге жақын болып шықты... Әндетіп, әуелетіп базарға қарай жол тартты... Ал жастық шағы аты жаман сұрапыл соғыспен тұспа-тұс келді. Отан алдындағы азаматтық борышты өтеу үшін майданға аттанған Қайрош бойындағы, шығарма басындағы қорқынышты жеңе білді. Новороссийск, Элтиген, Керчь жерлерін жаудан азат етуге күшін салған ол түрлі жарақат та алды. Сол кезде бейнеленген соғыс алаңы, жауынгер рухы, Отанға деген махаббат, туған елге деген сағыныш бір-бірін жалғап жатты. Қазақ романдарының ішіндегі ерлік пен асқақтықты насихаттайтын, ауыл баласының ерік-жігерін көрсететін «Қазақ солдаты» романы өзге тілдерге аударылып, тек қазақ елінің ғана емес, шет мемлекеттердің кітапханаларында сақтаулы. "Ақан сері – Ақтоқты" – Ғабит Мүсіреповтың 1941 жазған тарихи шығармасы. Пьеса қазақ әдебиетінің драматургия саласындағы шоқтығы биік туындылардың біріне айналды. Шығармада XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында өмір сүрген қазақ халқының әйгілі әнші-композиторы, әрі акыны, сал-серісі Ақан Қорамсаұлының өмірін суреттейтін және замана шындығын танытатын тарихи шындық сипатталады. Бұл пьеса 4 перделі, 5 суретті драма. Драматург осы шығармасының 2 түрлі нұсқасын жазған. Пьеса романтизм үлгісінде жазылған. Пьесада Ақанның кішкентайынан бастап өнер жолына шығуы, тыныс-тіршілігі түгелімен көрініс табады. Ақан жас кезінде көбінесе махаббатты, сұлулықты жырласа, есейе келе сүйіспеншілік тақырыбына ел мәселесі де қосылады. Ол бай-болыстардың қараңғы халыққа көрсеткен озбырлығын, қастандығын ашық түрде айтады. Қазақ елінің Ресей қосылу тарихының маңызын тереңнен түсіне алмады және осы жайлар кейбір қайшылықтарға да әкеліп соқтырды. Өмірде Ақан серінің өз басының қайғы-қасіреті де көп болған адам. Оның сүйіп қосылған жарының өмірі қысқа болып, жалғыз ұлы мылқау болады. Ақтоқтыдай сұлу қызға ғашық болып, үйленбек мұратына жете алмайды. Сөйтіп ол Ұрқия деген қызға үйленіп, үш айдан кейін шешек ауруынан ол да қайтыс болады. Бір басына осы жылы қайғы тым ауыр тиеді. Оның қыран құсы Қараторғай өледі. Қасқырға салған уды жеп тазысы да өледі. Құлагердей пырағы опасыз байлардың қолынан мерт болады. Ақан патшаның отаршыларынан да опасыздық, зорлық көріп, туған жерінен айырылып, жалғыз мылқау ұлын қасына алып, мұңлы жүрегіне домбырасы жұбаныш болып, елден безіп, көл жағасында қайғырып күн кешеді. Оған елдің «Ақан сері перінің кызымен көңіл қосыпты» деген сөздері жаралы жүрегіне бата түседі. Ақан Қорамсаұлы өмірден осындай ауыр қайғы-қасірет пен азап көреді. Ол қартайып, ұзақ уақыт науқастанып 1913 жылы жездесінің қолында қайтыс болады. «Ақан сері - Ақтоқты» трагедиясы жайлы қазақ зиялыларының пікірлерін назарларыңызға ұсынамыз. Қабдеш Жұмаділов: «Ғабеннің прозасы өз алдына. Ал әдебиеттегі үлкен қыры – драматургтігі. Кейде «Жазушының прозасы мықты ма, әлде драматургиясы мықты ма?» деп ойлаймын. Қарап тұрсаң, екеуі тең түсетіндей. Мысалы, «Қозы Көрпеш– Баян сұлу», «Ақан сері–Ақтоқты», «Қыз Жібек» пьесалары қандай! Басқа біреудің қолына түскенде, «жібекті түте алмаған

ÖNTÜSTİK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 89 беті

жүн етеді» демекші, бұлдіріп алар ма еді? Осы туындылардың бәрін Ғабиттің жазғаны дұрыс болды. Қас шебердің қолына түскен халықтың асыл қазынасының қайта ел алдына шыққанының өзі бір бақыт дер едім. Ғабеңнің драматургиялық шығармаларының сонау 1930 жылдардан бері сахнадан түспеуі – қазақ фольклорымен, тұрмысымен байланысты болуында. Мәселен, Ақан сері – халқымыздың ұғымында көрнекті бейне. Оның басындағы трагедияны көрсету, Ақтоқтымен арадағы махаббатты бейнелеуі сәтті шыққан. Ал «Қозы Көрпеш–Баян сұлуы» – шедевр туынды. Бір міні жоқ. «Ақан сері–Ақтоқтыда» заман ағымына байланысты бір-ақ әттеген-ай бар. Ол уақытта дінді, хазіреттерді жамандау сәнге айналғандықтан, Ақанның ұстазы болған Науан хазіретті жағымсыз бейнелеген Ғабең де сол араға кішкене «ілініп» қалған. Шындығында, Науан хазірет – үлкен қайраткер болған адам. Кейін Ақан сері жайлы роман жазған Сәкен Жүнісов те Науан хазіретті ұнамсыз кейіпкер ретінде бейнеледі. Болашақ ұрпақ осы қателікті түзететін шығар.» Дулат Исабеков: «Драматургияда тақырып және тақырыпты игеру деген бар. Игерудің де бірнеше тармақтары болады. Қазақ тілінің құдіретін сезінгіңіз келсе, қара сөзбен жазылған поэма – «Ақан сері–Ақтоқтыны» оқыңыздар дер едім. Ғабең Ақанның трагедиясы халықтың трагедиясымен астасып жатқанын Ақанның домбырасын сындыру арқылы керемет бейнелейді. Жалпы, Мүсіреповтің «Ақан сері–Ақтоқтысы» – қазақ драматургиясының шыңы.» Сәрсенбі ДӘУІТҰЛЫ: «Қазақтың тұрмыс-салтын, әдет-ғұрпы мен ауыз әдебиетін білген адам пьесаның да майын тамызып жазады. Ғабеңнің драматургиялық еңбектері сол себепті биіктен жарқырай көрінді.» Тұрсын Жұртбай: «Драматургия ол кісінің жазу мәнері мен көркем ойлау жүйесіне барынша жақын жанр болды. Қыз Жібек те, Ақан сері мен Ақтоқты да – тарихи тұлғалар. Ал тарихи тұлғаларды жазуда өмірлік шындықтан көркем шындықты ажыратып бейнелеуі – Ғабеңнің үлкен шеберлігі. Дегенмен оларда қазір өзгертуге болатын тарихи көркем қисындар кездеседі. Мысалы, «Ақан сері–Ақтоқты» пьесасында Науан хазіретті жеккөрінішті етіп сипаттаған. Шындығында, ол кісі 1904-1906 жылдары қазақтың азаттығы мен рухани бостандығы үшін күресіп, Сібірге айдалып кеткен. Ақан серінің дінге қарсы күресі де жалған. Мағжан Жұмабаев Ақанның Шәкерімнен бұрын да жалғыз өмір сүріп, сопылық құрып, діни насихатқа құрылған өлеңдер шығарғаны жайлы жазған. Алайда Ғабеңнің пьесасында Ақан сері бейнесінің солай көрінуі – заманына қарағанда заңды. Өкінішке қарай, сол көзқарастардың кесірінен Ақанның діни қиссалары мен шығармалары, өлеңдері жоғалып кетті. Ұрпақтың бейнесінде ол тек сері күйінде ғана қалды.» Шығарма кейіпкерлері: «Ақан сері – Ақтоқтының» барлық кейіпкерлерінің мінез-құлықтары, іс-әрекеттері жалындап сөйлей жөнелетін шешендіктері пьесада нанымды суреттелген. Мұнда ұзақ монологтар, қаһармандардың өз-өзімен сырласып кету сәттері жиі кездеседі. Шығармадағы басты кейіпкерлері тарихта болған адамдар. Ақан - ақыл-ой иесі, жалынды, қайратты жас, сұлу сезімі, үлкен жаны бар, өз заманында, өз ортасында озық білім алып, өмірдің мағынасын іздеп толғанған адам. Өмір шындығын дін жолынан, құдайға құлдықтан іздейді. Бірақ, ол дін жолынан шындық таппайды. Ақтоқты - Ақанның ауылдасы Боқтабай деген байдың қызы. Ақанның ғашықтың әндері Ақтоқтыға арналған. Ақтоқты Ақанды сүйген, оған тұрмысқа шығуға уәде беріп, Ақан оны алып қашады. Қыздың ағайын-туыстары қызды қорқытып, үркітіп оны айнытып тастайды. Сөйтіп, Ақтоқты сертінен тайқып, Ақаннан кетуге рұқсат сұрайды. Ақан өз сүйгеніне зорлық жасай алмай, бұл азапқа көнеді. Ақтоқты өзін атастырған жерге тұрмысқа шығып, бірнеше баланың анасы болып, жасы жетпістен асқанда қайтыс болады. Жалмұқан - Ақтоқтының өмірде айттырған күйеуі, Сүтемеген деген байдың баласы. Сердалы - ақын. Ол көптеген қиссалар, өлеңдер жазған ақын, Ақанның құрдасы әрі жерлесі. Ол күншіл, іші тар адам болған. Балта, Мәрзия, Жылкелді, Мұрат, Балуан - халық өкілдері. Бұлардың бойында қайнаған қайрат, қауқарлы күш бар. Сейіт, Дәмелі,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 90 беті

Қоңқай, Қорамса -халық өкілдері. Бірақ күш-қуаты аз, қайраты кем қарт адамдар. Науан - Ақанның немере.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Студенттер өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Тақырыпты өрбіту:

I топтың тапсырмасы: жазушының ана туралы новеллалары қазақ әдебиетін қандай жаңалықтармен байытты?

II топтың тапсырмасы: Ғ.Мүсірепов шығармаларына рет- ретімен шолу жасаңдар.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010ж.

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.6. Бақылау: ауызша сұрақтар.

1. Ғ.Мүсіреповтің өмірі мен шығармашылық жолын айтып беріндер.
2. Қазақстандағы асыра сілтеу зардабы, 1930-1933 жылдардағы ашаршылықтан халықтың халықтың қырғын табуы Ғ. Мүсіреповтің қай шығармасында батыл әшкереледі?
3. «Оянған өлке» романының қазақ әдебиетіндегі биік орны ,оның қандай қасиеттермен белгіленеді?
4. «Оянған өлке» романының негізгі мазмұны не туралы?
5. Осы романдағы басты образдар кімдер? Олар қандай характерлерімен ерекшеленді?

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 91 беті

№ 28 сабақ

5.1. Тақырып: Қасым Аманжолов. «Ұлы Отан соғысы туралы жыр», «Байкал», «Орал», «Елге хат» өлеңдері. «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмасы.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: Қ.Аманжоловтың өмірі туралы мағлұмат беру, Қасымның жыр әлемімен танысу, поэзияның тереңіне бойлау, өлеңдерінің идеялық мазмұнын мәнерлеп оқыта отырып талдау.

5.3. Оқу мақсаттары: оқушылардың танымдық деңгейін көтеру, ойларын еркін айтуға, іздемпаздыққа баулу, шығармашылықпен жұмыс істеуге ұмтылдыру, туған жерге деген сүйіспеншілік, патриоттық сезімдерін қалыптастыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Өмір белестері.
2. Алғашқы ізденістері.
3. Ақын және заман.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Қасым Аманжолов қазіргі Қарағанды облысының Қарқаралы ауданындағы Қызыл деген жерде 1911 жылы дүниеге келеді. Қаракесек Арғын руынан. Майданнан өлеңмен жазған "Ағайыма" деген хатындағы: "Қыс. Қыстау. Атамекен Қызылдағы" дегендегі Қызыл – сол туған жері. Әкесі де сонда қайтыс болады. Жас болса да Қасым соның бәрін есінде жақсы сақтап қалған. Әке-шешеден жастай жетім қалған, ол біраз жыл ағасының қолында өседі. Алғашында жанадан ашылған ауыл мектебінде оқып, сауатын ашады. Кейін, 1924 жылы, ағасы Қасымды Семей қаласындағы интернатқа орналастырады. Қасым онда 1927 жылға дейін тәрбиеленеді. Одан әрі қарай үш жыл Семей мал дәрігерлік техникумында оқиды. Алғашқы өлеңдерін де осы кезде жазады. 1930 жылы Алматыға келіп, біраз уақыт "Лениншіл жас" газетінде істейді. 1931 жылы Ленинградтағы орман шаруашылығы институтына түсіп оқиды. Бірақ, денсаулығына байланысты және түскен оқуын да онша ұната қоймағандықтан, бірер жылдан кейін елге оралып, Орал қаласында "Екпінді құрылыс" газетіне қызметке орналасады. Жас ақынның көптеген өлеңдері осы газетте жарық көреді. Әншілік, әртістік өнерге бейім, домбыра, мандолина бастаған бірсыпыра музыкалық аспаптарда еркін ойнайтын ақ көңіл, жайсаң жанды "ерке Қасымның" Оралда болған, әсіресе 1935-1936 жылдары Оралдағы қазақ театрындағы қызмет еткен кезі өміріндегі ең бір қызықты, қымбат шағы болып қалады. Оның бойындағы туа бітті зор таланты да осында белгі беріп, ақындық жолына біржолата бет бұрады. 1938 жылы тұңғыш өлеңдер жинағы "Өмір сыры" деген атпен жарық көреді. Жинаққа енген өлеңдерден болашақтағы кемелденген ақын поэзиясының отты, лепті, сыршыл мінезі танылатын жекелеген жол, шумақтар табылғанымен, тұтастай алғанда, жинақ ақынның әлі де үйрену, еліктеу үстінде екенін көрсететін еді. Әсіресе көзге ауыз әдебиетінің 7-8 буынды терме, толғау үлгілеріне бой ұруы жиі шалынатын. Өлеңіне арқау етіп алған өмір құбылыстарын сырттай таңырқап, тамашалауға, көрген-білгенін тәптіштеп, тізбелеп суреттеуге әуестік байқалатын. Бірақ ақын бұл қалпында көп кідірмей, осыдан кейінгі не бары екі-үш жылда-ақ:

Ішім пысты, жалықтым,
Жүре алман енді аяңдап.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 92 беті

Кенде қаппын, жаңа ұқтым,
Не болса соған аяңдап –

немесе:

Нар тәуекел! Құлаш ұрдым қиынға,
Қайрат шіркін алып шықса, қиын ба!..
Жығылам деп жүре алмаймын жай басып,
Жүгіремін киіп-жарып, айқасып.
Мүлги берсін, ілби берсін қорқақтар,
Іш пыстырып, жалт-жұлт қарап, жай басып
Жығылсам да, жүгірумен өтемін,
Аяңшылдың ақылын мен не етемін.
Жығылармын, алқынармын, шаршармын,
Барар жерге бұрынырақ жетермін, –

дегеніндей-ақ, қатты талпынып, талантына мәдениеті қосылып, ақындықтың шырқау биігіне самғап көтерілді. Махамбет, Абай поэзиясының көркемдік табиғатына терең бойлау, дүниежүзілік поэзияның үздік, асыл үлгілерінен үлкен алымдылық, шалымдылықпен үйрену оның буырқанған күшті талантын тез қанаттандырды. Қасым 30-жылдардың өзінде-ақ А.Пушкиннен, М.Лермонтовтан, Т.Шевченкодан, Дж.Байроннан, В.Маяковскийден шебер аудармалар жасады. Бұл оның үлкен поэзияның сырына терең бойлап, ақындық өнерінің қыр-сырын тануына көмектесті. 1939-1940 жылдар ақынның өсу жолындағы елеулі кезең болды. "Нар тәуекел", "Бурабай толқындары", "Дауыл", "Көкшетау", "Орамал", "Сұлтанмахмұт туралы баллада", "Өз елім", "Ғашық едім қайтейін" сияқты тамаша туындылары осы жылдары дүниеге келді. Бұл кезеңдегі ақын өлеңдерінде түр, дыбыстық үндестік, ырғақ жағынан да жаңалықтар көрініс берді. Сондай-ақ, Қасым лирикалық өлеңдермен қатар сүйекті туындылар жазуды да қолға алады, "Құпия қыз", "Бикеш" (алғашында "Азғынбаев" деп аталған) секілді алғашқы поэмаларын жазады.

Ақын 1941 жылы армия қатарына шақырылады. Сол қарсаңда "Мазасыз музыка", "Қоштасу", "Бейсекештің бес ұлы" секілді әсерлі, сыршыл сезімге толы, лепті өлеңдерін жазады. 1941-1943 жылдары Қиыр Шығыста болған Қасым 1943 жылы батыстағы майданға ауыстырылады, содан соғыс аяқталғанға дейін "қанды қырғын, қып-қызыл өрттің ішінде" болады. Намыскер, өр, қайсар Қасым жауынгерлік міндетін жан аямай атқарады, абыройлы болады. Қиыр Шығыс пен батыстағы майдан аралығындағы ұзақ сапар, атамекен – Қазақстанын қақ жарып өтетін жол әсершіл, ұшқыр қиялды ақын жанын қатты тебірентеді. Соның нәтижесінде "Орал", "Сарыарқа", "Байкал", "Өтіп бара жатырмын" тәрізді тек Қасымның ғана емес, сол кездегі бүкіл қазақ поэзиясының жетістігі болып саналатын өлеңдері дүниеге келеді. Ақын рухының бұл қуатты серпілісі майдан жырларына ұласып, мазмұн, тақырып, түр, көркемдік бейнелеу құралдары, ой мен сезім тереңдігі жағынан жаңа сапа тауып, биік белеске көтеріледі. "Елге хат" (бес бөлімнен тұратын ұзақ толғау), "Ұлы күтіс", "Үстімде сұр шинелім", "Подполковник Өлпинге", "Қапанға", "Сәбитке", "Ғалиға жауап", "Қызғалдақ", "Сен фашистің, мен қазақпын", "Дариға, сол қыз" сияқты хрестоматиялық өлеңдері мен әйгілі "Ақын өлімі туралы аңыз" поэмасы – соның айғағы.

«Құя алман үгітілген балшық өлең, Көңілімде көл жасаман тамшыменен, Серінің сертке соққан семсеріндей, Өлеңнің өткірін бір алшы менен», — деп ақын бұл кезеңде қазақ өлең өнеріне мазмұн жағынан да, түр жағынан да мол жаңалық әкелген. Көркемдеу құралдарының образды сөз өрнектерінің жан тебірентер жаңа үлгілерін

QONTÜSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 93 беті

тауып қолданды. Бұл тұста ақынның «Байқал», «Оралым», «Подполковник Альпин», «Дариға сол қыз» өлеңдері, «Мартбек», «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмалары жазылды. А-тың «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмасын *Ғ. Мүсірепов* қазақ поэзиясындағы жаңа бетбұрыс деп бағалады. Соғыстан кейін А. не бары он жыл өмір сүрді. Көркемдік сапасы жоғары лирик. өлеңдермен қатар «Боран», «Біздің дастан», «Бикеш», «Жамбыл тойында», «Құпия қыз» тәрізді үлкен эпик. поэмалар жазды. А. ақындығымен қатар үлкен сазгер де болған. Оның әнін де өзі шығарған «Дариға сол қыз», «Туған жер», т.б. шығармалары халықтың сүйікті әндеріне айналған. А. қазақ әдебиетінде аударма жанрының дамуына да зор үлес қосты. Ол А.С. Пушкиннің «Полтава», М.Ю. Лермонтовтың «Маскарад», А.Т. Твардовскийдің «Василий Теркин», Низамидің «Ләйлі-Мәжнүн» поэмаларын, Т. Г. Шевченконың, В. В. Маяковскийдің өлеңдерін қазақ тіліне аударды. Қазақ поэзиясына он буынды өлең түрін енгізіп, оны әбден тұрақтандырды.

Майданнан оралғаннан кейінгі алғашқы жылдары Қасым журнал редакцияларында істейді, ара-тұра поэзия, ақындық өнер тақырыбына сын мақалалар жариялайды, өлеңді де өндіре жазады. Мысалы: 1946 жылы 26 өлең жазыпты, солардың ішінен, әсіресе "Достар", "Туған жер", "Құрбыма", "Сауыншы жеңгейдің жыры", "Домбыра", "Май келді", "Күйім тасып барады, күйім тасып", т.б. көркемдігі жоғары өлеңдерін ерекше атауға болады. Ақын 1947 жылдан бастап сырқатқа шалдығады. Соның өзінде сол жылы он шақты өлең жазып, "Біздің дастан" поэмасын бастайды. М.Лермонтовтың "Маскарад" драмасын, А.Твардовскийдің әйгілі "Василий Теркин" атты ұзақ та күрделі поэмасын өте шебер аударады. 1948 жылы да Қасым көп жазады, "Дауыл" атты жинағы жарық көреді. Ол туралы үлкен ақын әрі поэзия білгірі Әбділда Тәжібаев "Социалистік Қазақстан" газетінде "Дауылды жырлар" деген мақала жазып, аса жоғары бағалайды. Осы жылдары Пушкин мен Лермонтовтың бірсыпыра өлеңдеріне қоса, Пушкиннің "Полтава" поэмасын аударады. "Балбөбек", "Нұрлы дүние" жинақтарын шығарады. 1952 жылы "Таңдамалы шығармалары" жарық көреді. 1954 жылы бүгінде жұрттың көбі жатқа білетін әйгілі "Өзім туралы" толғауын аяқтайды.

Қасымның өлеңдері "Гроза" деген атпен 1946 жылы, "Стихи" деген атпен 1949 жылы орыс тілінде жеке кітап болып басылады. Қасым Аманжолов ұзаққа созылған науқастан 1955 жылғы қаңтардың 17-сінде қайтыс болды. Өлеңдері. Соғыстың алдында Қасым "Өз елім", "Дауыл", "Нар тәуекел", "Талғар" тәрізді әдемі лирикалық өлеңдер жазды. Бұл өлеңдердің кейіпкері – өз елін, туған даласының табиғатын шексіз сүйген, "көк дауылдай кеуделі жігіт" болып өскен қайратты замандасы. Өмірге көзін ашпай жатып, "жетімдік тағдыр" желкелеген балдырғанды өз тәрбиесіне алған Отанын ақын ерекше сезіммен жырлайды:

Өмірге ендім еңбектеп,
Шалқалап әкем шықты үйден.
Жетімдік тағдыр жетті ептеп,
Қабағын жаба түксиген.
Өмірден үміт жоқ өзге,
Даланың тердім тезегін.
Әкем боп таптың сол кезде,
Қайран да менің өз елім.

Қасымның жан күйзелісі үстінде 1938 жылдың өзінде-ақ жазған белгілі өлеңі – "Сұлтанмахмұт туралы баллада". Ақын онда сол кезде екінің бірі айта алмайтын шындықты батылдықпен айта алды. Сұлтанмахмұтты жақтайтын жас ақын мен оны жау санайтын әдебиетші ақын қабірінің басында пікір таластырады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 94 беті

Бірі айтты:

– Сұлтанмахмұт тірі, – деді,
Мәңгіге өлмес жанның бірі, – деді.
Қазақтың кең даласын аралап жүр,
Өзіндей өжет оның жыры, – деді.
Бірі айтты: – Қателеспе, өлген, – деді,
Жырын да, өзін де оның көмген, – деді.
Болған соң өзі дұшпан, өзі арам,
Тарихқа жазып солай бергем,
– деді.

Сол арада Сұлтанмахмұт қабірінен шыға келіп: "Өлгем жоқ!" – деп дауыстайды. Жас ақынды қолтықтап алып, Жазушылар одағынан мүшелік билетін алуға кетіп бара жатып:

Сен, жігіт, өсек айтып жүргенше құр,
Моламды мен қайтқанша күзете тұр,

–деп, масқаралап кетеді. Ол жылдарда мұндай өлең жазу нағыз жүрек жұтқан ерлік болатын. Ал Қасым бір бұл емес, мұндай бірнеше өлең жазған. Оның "Біз кім?", "Ақынның мінезі", "Күлемін де жылаймын" секілді өлеңдері сондай дүниелер.

Жылама сен, күл, – дейді,
Күлсем және сенбейді.
Қара тер боп тергейді:

Неге күлдің сен? – дейді. Тоталитарлық жүйе тұсында мықтап өркен жайған күдікшілдік, сенбеу, күйе жағу, пәле жабу сияқты кеселді бұлайша әшкерелеу, зығырданы қайнай айыптау да Қасым сияқты ілуде біреудің ғана қолынан келгені шындық. Қасымның осы тақырыпқа жазған өлеңдері соғыс жылдарында, одан кейін де үзілген жоқ, қайта күшейе, салмақтана түсті. Ондай зілді, ызғарлы лебіздерді ақынның майданнан Ғалиға, Ғабдолға өлеңмен жазған хаттарынан да көруге болады. Қасым поэзиясындағы патриоттық, отаншылдық сезім соғыс жылдарында ерекше күшейді. Соғыстың қатал да ащы шындығы ақынды да, оның жырларын да тың өріс, жаңа биікке самғатты. 40-жылдардың басында Қасым туған жер табиғатының әсем суреттерін жасаған тамаша лирикалық өлеңдер жазды. Қиыр Шығыстан майданға аттанып бара жатқан жолда туған "Байкал", "Сарыарқа", "Ертіс", "Орал" атты өлеңдерінде ақын ел табиғатының әсерлі көріністерін адамның отаншылдық сезімімен терең байланыста көрсетеді. "Оралға" өлеңін:

Оралым, шықтың алдымнан,
Оралым, менің Оралым.
Қол созып қызыл вагоннан
Үстіңнен өтіп барамын,- деп бастап, онда өткізген жастық дәурен қызықты шағын ризалықпен еске түсіреді.

Оралым, сенің қойныңда,
Ойнақтап өткен жылдарым.
Жарқылдап Жайық бойында
Достармен сайран құрғамын.
Шағанның бойы көк шалғын,
Шалқамнан жатқам шаңқай түс.
Гүл болып менің құшағым,
Кеудеме қонған бұлбұл құс.
Кеудесі гүл болып, бұлбұл қонған бұла жастың бақыты қандай ыстық.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 95 беті

Сонау бір шетте, сонау үй,
Кетер ме, сірә, көңілден.
Алушы ед тартып мені ылғи,
Махаббат, жастық лебімен.
Терезе алды – жас терек,
Тұр екен кімдер сүйеніп?
Жүр екен кімдер еркіндеп,
Жүрегін ұстап, үйге еніп?..

Біз де ақынмен бірге сол үй, сол терекке қызыға, тіпті күрсіне қарағандаймыз...

Қош болшы енді, Оралым,
Күле бер шалқып, сайранда
Айтпақшы, қайда бораның
Кетейін алып майданға,- деп, туған ел боранын қатерлі сапарға серік етіп ала кеткісі,
сөйтіп, майданға бұрқыратып бірге кіргісі келеді. Ғажап емес пе?! "Байкал" өлеңінде
Байкалдың торғын тұман жамылған көлі, таң сәріден кернейлетте құйған өзендері, көлге
ғашық боп ерте ояңған таң – бәрі де ақын қиялын тербетіп, сұлу суретке айналады.
Жастық шағын өткізген ыстық қала – Оралға тоқтап, Ертіс, Сарыарқа тұсынан өтіп бара
жатқан ақын туған жерге деген мол махаббатын, ел сағынышын төгілте жырлайды.
Осындай өр мінезді, сезімтал, патриот ақынның жаумен бетпе-бет кездесуі де есте
қаларлықтай. Қасымның майдан жырларының лирикалық кейіпкері – кеудесі кек пен
ызаға толы, аса қажырлы жан. Оның "ажалдың дегеніне көнбей", "сескену, қорқу
дегенді" білмей, соғыстың ауыртпалығын әр төзіммен көтерген қайсар бейнесі көп
өлеңдердің мазмұнын құрайды.

Бармын мен бұл дүниеде, жүрмін тірі,
Жоқсың деп жала жабар қудың бірі.
Түссем де отқа, суға тозар емен,
Солдаттың етігіндей жаным сірі.
Соңғы бір жолда қаншама тарих, терең мағына бар. Бұл – поэзиядағы бұрын айтылмаған
жаңа сөз, тың образ. Онда кайғы да, қайсарлық та, сабыр мен даналық та бар. Бүкпесіз,
шыншыл, сыршыл, кемеңгер ақынның:
Мен емес сыртын сылар, іштен іріп,
Кимеймін тұмалдырық, көзілдірік.
Өткізіп өз көзімнен бар өмірді,
Аралап жерде жаяу келем жүріп,
- деген сөздерін тебірене оқып, тереңіне ойлана үңілеміз. Ақтарыла сыр ашқан атақты
"Ғалиға жауаптан" алынған бұл шумақтан әлдекімнің жат, суық, сұрқай сұлбасы да елес
береді. Ол өз аяғынан жүруді, өз көзімен көруді, өз қолымен істеуді ұнатады. Ол
жалтармақ емес, ауырдың үстімен, жеңілдің астымен жүрмек емес. Ол өмірдің қайнаған
ортасында жүріп, көптің жүгіне өз иығын тосады, бой тасалауды ар көреді, ауыр жүкті
арқалаушылардың сапында болу – ол үшін адамгершілік борыш, мерей, мақтанып.
Қасымның ақындық көзқарасының, философиясының, эстетикалық принциптерінің түп
қазығы – осы. Бұл – алып қайратты, сарқылмас жігерлі, туған еліне қызметші болуды
абыройлы үлесім деп білген үлкен дарынның, үлкен қайраткердің өмір мұраты.
Қасымның майданда жазылған, оның ішінде елдегі ақын аға, қаламдас құрбыларына
жазған шыншыл, сыршыл өлеңдерінен, хаттарынан ақынның өз бейнесін, Отан үшін
жанын отқа салып жүрген солдаттың образын көреміз.
Елдегі ақын досы Ғабдолға:
Білмеймін, қайда жоғалттым

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 96 беті

Сескену, қорқу дегенді?
Есігін қақтым тозақтың
Өлеңмен келіп мен енді,
– деп сыр ағытса, Ғали ақынға жазған ұзақ жауап хатында:
Ажалдың мен бе көнер дегеніне,
Келермін, күтші, достар, мен еліме,
– деп болашағына нық сенім артады.

Майдан жауынгерінің ер жүрек бейнесін танытар осы тәріздес жолдар Қасымның әскери лирикасында тіптен мол. Ақын өліммен бетпе-бет кездескен шақта пайда болған солдат мінезіндегі мұндай сипаттарды туған елінің тәуелсіздігін қорғау кезінде туған жаңа сапа, ерліктің үлгісі ретінде көрсетеді. Осымен қатар, Қасымда соғыстың ауыр шындығы жағдайындағы солдаттың адамдық сырлары, мұңы, шаттығы, бойын ел, жар сағынышы билеген кезі, сонымен бірге жауға деген кекке толы сезім күйі мол, әсерлі суреттеледі. Ақын соғыстың қиындығын да, үрейлілігін де жасырмайды.

Жылдап бір жүріп, қан жұтқан,
Адамды қылғып тірідей.
Түскендей жерге "тамұқтан"
Қап-қара алып бір дүлей.
Ырсиып темір тістерін,
Жалақтап, жалмап, жұтынып,
Істеп бір алып істерін,
Тұр әлі тоймай құтырып.

Соғыстың үрейлі кейпін ақын осылай бейнелейді. Ол мұндай жағдайда өлімнің де бір-ақ оқ екенін түсінеді. Сонымен бірге мәселе өлуде емес, өмір сүруде, өмір сүрудің тетігі – ерлікте деп біледі. Ақынның:

Өлім – жауым, өмір – дос,
Неге өлейін бостан бос,
немесе:

Қорықпаймын жұтар деп оқ,
Қаршыға жаз жүрегім.
Қорықпаймын бір есерсоқ,
Салар деп қан шеңгелін.
Қорықпаймын жұрт сөзінен
"Тым арзан өлді" деген, - деуі де сондықтан. Мұңая күрсінген, көңілденген шақта да ол өмірлік мұратын, азаматтық парызын естен шығармайды.

Қан қақтаған жалпақ дала
Жалындай боп жатты өртеніп
Кешкі аспан қызыл ала
Төмен түсіп тұрды төніп.
Оралғандай тұмша бұлтқа
Отырдым мен бейне күз тас.
Ішкі толқын теуіп сыртқа
Шашырады көзімнен жас.

"Қапанға" деген өлеңнен алынған осы үзіндіде өмір, өлім жағаласқан соғыс даласындағы солдаттың жан сезімі, күйзелісі өткір, бірақ нанымды берілген. Майдан даласының құбылмалы мінезі де солдат жанын неше түрлі күйге түсіреді. Ақын осы сезімді сол

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 97 беті

күйінде бүкпесіз суреттейді. Ой, сезім еркіндігін Қасым өзінің туған даласының табиғатынан іздейді. Ғалиға жауабында":

Табиғат – анама мен туғам тартып,
Күн болып күлемін мен балқып, шалқып,
Кек дауыл көкірегімде күрсінгенде,
Бұлт болып арпалысам, жалын шарпып, –дейді.

Осы тәрізді сезім арпалысының талай кезеңін басынан кешіре отыра, Қасым кейіпкерлері қайсар, ер кейпінен танбайды, жеңіске берік сенеді, оны "қасарыса" күтеді.

Күтудеміз тұрсақ та әзілдесіп,
Арпалысып жүрсек те қан-сөл көшіп
Күтудеміз сонау сұр окоптарда,
Өліп бара жатсақ та талып, өшіп.
Мейлі күтіп шыдамай темір сынсын,
Мейлі көлдер суалсын, тас үгілсін.
Қасарысып біз күттік! Шыда, жүрек,
Бұл ақырғы, ең ауыр болсын бір сын.

Жеңісті осылай күтудің өзінде қаншама қайсар рух пен ерік жатыр. Ақын өмірдің әр алуан жайттарын, адам күйінің сан қилы мезеттерін алып жырлайды. Ол: "мен – солдат", "мен – батыр" немесе "Сен фашиссің, мен қазақып" дегенде, елінің атынан сөйлейді. Өзі арқылы басқа адамдардың, отандастарының сезімін, ой-арманын бейнелеуге тырысады. Мәселен, фашистерге жалғыз ол ғана емес, бүкіл халық, соның ішінде мыңдаған қазақтар да қарсы соғысты. Ақын осының бәрі үшін поэзия дәстүріне сәйкес бірінші жақта өз атынан сөйлейді. Оны, әдетте, лирикалық қаһарман дейді. Сондықтан әрдайым өз ісін, өз ойын ғана емес, өз ой-сезімі арқылы көпке ортақ, жалпыға тән күй-сырды айтады. Мәселен, фашистерді келекелеп, табалайтын жоғарыда аталған өлеңіндегі: "сен аспанда жұлдыз қақтың, мен далада түйе бақтым" деген жолдар Қасым жас кезінде түйеші болған екен дегенді білдірмейді. Ақын "түйе бақтым" деп ежелгі қазақ тұрмысына тән шаруашылық түрін айтып отыр. Әйтпесе, қазақтар қазіргі заманда ғылым, білімге, мәдениетке жетілген, инженер де, шахтер де, ғалымы да жетерлік халық. Бірақ басқыншылар оларды "тағы", "азиат" деп басынады. Ақын осы психологияны ұғады да, жауын өткір кекесінмен мысқылдайды.

Егер мен де түссем қолға,
Қамар ең-ау, темір торға.
Олай болмай, бұлай болды,
Біздің бакыт, сіздің сорға.
Сен фашиссің, мен қазақып,
Өзің айтқан "азиатпын".
Таң қаларсын "философым"
Ғажабына табиғаттың.

Көкірегін ұрып, әлемді аяғымның астында таптаймын деген гитлершілдер 1945 жылы өз жерінде күл талқан етілді. Лирикалық қаһарман осыған қуанады, масаттанады. Ақынның өжет те өршіл рухы, жалынды жүрек, жайсаң жаны туған елінің ер мінез, ерен тұлға перзенттеріне ерекше кішіпейіл, айрықша ілтипатты. Сондықтан да қазақтың қаһарман батыр, қайсар перзенті, кемеңгер азаматына арналған "Бауыржан" атты өлеңінде:

Бір дауыл сапырды кеп өрт теңізін,
Теңселтіп темір топан дүние жүзін.
Бетіне туған жердің өшпестей ғып,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 98 беті

Ер жазды өз қанымен жүрген ізін.
Нақ сол кез естідім мен ер дүбірін,
Атағы атын алып келді бұрын.
Үстінде туған елдің тұрды толқып
"Бауыржан Момышұлы" деген бір үн.
Ақынның ақ сұңқардай жүрегі бар
Алқындым, бір көруге болып құмар
Көктемде күркіреген күн дауысын,
Жер естіп, желкілдеген гүл ынтызар,
—деп, ағынан жарыла ақтарыла жырлайды.

Мұндай буырқанған бұла күшке, шат еркелікке толы, бірде шиыршық атып, тағы бірде қуатты серпіліспен шалқыған сезім драматизмі Қ.Аманжоловтың көптеген өлеңдеріне тән. "Сәбитке" деген өлеңінен автордың ақындық кредосы да, өз мінезі, табиғаты да жақсы аңғарылады. Ақын қадірлі аға, үлкен суреткерге сырын-шынын бүкпестен, жан дүниесін баурап алған отты шабыт, арынды күйді ақтарыла айтып тастайды.

Ішімде жанартаудай жатыр жырым,
Ұшқындап, іште қайнап сұрапылым.
Көрерсіз соның бұрқап атылғанын;
Жаңғыртып жан түкпірін, ойдың шыңын.
Өлеңнің қаптатармын отты селін,
Толассыз топанындай ертегінің.
Білерсіз кім екенін сонда, Секе,
Бұл күнде от шайнаған тентек інің.

Сәбит Мұқановқа арналған осы өлеңнен ақынның асау өрлігін, алғыр зейінін, қырағы да сергек қиялын, отты екпінін, арынды тегеурінін сезінеміз. Майданнан ақын өлмес өмір өлеңін айтып қайтты. Өзінің туған елі – Қазақстанды, туған халқы – қазағын мақтан тұтты. Жүрегін өз Отанына деген шаттық сезім билеген ол "елім бар, Қазақстан" деген сөздерді бар дауыспен жар сала айтады:

Қазақстан дейтін менің бар елім,
Жатыр алып жарты дүние әлемін!
Бұл даланы анам жаспен суарған,
Бұл далада атам қолға ту алған.
Бұл далаға жылап келіп уанғам,
Бұл даланы көріп алғаш қуанғам,
Бұл далада өскен жанда жоқ арман!

Соғыстан соңғы халық шаруашылығын қалпына келтіру ұранына Қасым "Соғыстан соңғы бесжылдық" атты өлеңмен үн қосты. Бұл өлеңнің лирикалық кейіпкеріне де қайсарлық мінез, іскерлік, сертке беріктік тән.

Қасқара шықты майданға,
Қасақы жауды мерт қылдық.
Халқымыз анттан тайған ба,
Құлшына түстік, серт қылдық.
Қираған сәнді қаламыз,
Қаусаған алып заводтар.
Құлпыртып қайта саламыз,
Жағамыз, – дедік, – жаңа оттар!
Өртенген орман, күйінбе,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 99 беті

Сені де қайта егеміз.
Баяғы балғын күйіңе
Келесің қайта дегеміз!
Қайғырма, туған жеріміз,
Жиренген жауың жеңілді.
Бөлейміз нуға сені біз,
Жайқалтып алтын егінді.

Ақынның туған жерге деген жалынды перзенттік сүйіспеншілігі оның "Туған жер" атты ғажайып өлеңінде шалқыған шабытпен суреттелген.

Шықшы тауға, қарашы кең далаға,
Мәз боласың, ұқсайсың жас балаға.
О шеті мен бұ шетіне жүгірсең,
Шаршайсың ба, құмарың бір қана ма?
Неткен байтақ, неткен ұлы жер едің!
Нендей күйге жүрегімді бөледің!
Сенде тудым, сенде өстім, сенде өлсем, –
Арманым жоқ бұл дүниеде,
– дер едім.

Бұл – ақын жүрегін жарып шыққан, зор азаматтық сезімнен туған, патриоттық жыр. Қасымның кейінгі шығармашылығында да соғыс тақырыбы едәуір орын алады. "Дариға, сол қыз" өлеңі өмір шындығын, лирикалық кейіпкердің тебіренісін бейнелеу ерекшелігімен де, түр жағымен де айрықша жаңалық ретінде сүйіндіреді. Әр тармағы он буыннан тұратын өлең Қасымға дейінгі және кейінгі қазақ поэзиясында онша қолданыла қойған жоқ. "Дариға, сол қызда" майдан арпалысы, тарихи шындық, жеке адамның басындағы трагедия және соның бәрінен аман алып шыққан өмірге деген құштарлық оптимистік рухта өрнектелген. Кейіпкердің жан дүниесіндегі бұлқыныстар белгілі тарихи кезеңдегі жеке адам мен қоғам өміріндегі әлеуметтік драматизмді бейнелейтін образдылыққа айналған. Көркемдік-философиялық жинақтаушылық мәнге ие жыр жолдары ақынның тағы бір биікке көтерілгенін танытты. "Көрсетпей жүзін, естіртпей сөзін, қаһарын төгіп тұр долы соғыс", "сапырды дауыл, тебіренді теңіз, тулады толқын, шайқалды шың-құз" деген жолдардан замана трагедиясын, "арманым бар ма өлсем бір көріп, қайда екен, қайда, дариға, сол қыз?" дегеннен лирикалық қаһарманның өмірге деген құштарлығын, махаббат құдіретін, "дедім де тұрдым, жүгіре бердім, қолымда найза, шағылып айға" дегеннен әрі қайсар рухын сезінеміз.

Ақынның бұлайша өзіндік түр іздеуі отызыншы жылдары-ақ, белгі берген болатын. Мәселен, Пушкиннің қайтыс болуына жүз жыл толуына арналған "Ақынның ескерткішіне" (1937), "Отан үшін жан пида!" (1941) өлеңдері 15 буынмен жазылса, "Руставели Шотаға" (1937) өлеңі 16 буынмен жазылған. Мұндай көп буынды өлеңдер ол кезеңде некен-саяқ ұшырасатын. Кейінгі жылдары Қасым көркем аудармамен көп шұғылданды. Т.Шевченко өлеңдерін, Низамидің "Ләйлі мен Мәжнүнін", А.Пушкиннің "Полтавасын", М.Лермонтовтың "Маскарадын", А.Твардовскийдің "Василий Теркинін", т.б. шығармаларын аударуы, ақын ойының тереңдей түсуіне, шеберлігінің өсуіне көп пайдасы тигізді. Өмірінің соңғы кездерінде Қ.Аманжолов өлім, өмір, өмірдің мәні, азаматтық парыз, ақындық борыш жайында көп ойланып, көп толғанды. Ондай өлеңдері – елін, жұртын емірене сүйген азамат ақынның жан сыры, ой-сезімі.

Ақын қарызды өтеу, борыштан құтылу жайында жиі айтады. Бойындағы табиғат сыйы – үлкен дарынын сарқа жұмсап, халық игілігіне жарайтын өнер жасасам, кейінгінің

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 100 беті

кәдесіне асатын мұра қалдырсам деп армандайды. Жеткен биігін місе тұтпай, одан әріге шарықтағысы келеді. Ішінде жанар таудай атылар жыр қазынасы жатқанын сезінеді. Сонау қанды майданда жүргенде: "Қорқамын жұрт сөзінен, тым арзан өлді деген", – деп толғанса, енді "өнерім өзіммен бірге өлмесе екен" деп мазасызданады. "Поэзия асыл жар, тек өзіңе тең болсам", "Көкіректегі күйіндей жырынды жаз ерінбей", "Бәрін де беріп ел-жұртқа, қарыздар болмай өлейік", "Көп борыш мойнымызда өтелмеген, ойым жоқ қарыздар боп кетем деген" сияқты өлең жолдарынан соны аңғарамыз. Ұзақ жазып, ақыры 1954 жылы бітірген "Өзім туралы" деген өлеңі акынның іштей ойлану, толғануы, жан сыры әрі кейінге қалдырған аманат сөзі іспетті. Қазір көпшілік жұрт жаттап алған осы өлеңде мынадай жан тербетер шумақтар бар:

Ризамын туғаным адам болып,
 Өкінбен қаламын деп бір күн солып.
 Адамзат сапарының мейманымыз
 Бір мезет жер бетіне кетер соғып.

Бір күні от өмірім қалса өшіп,
 Қайран ел туған жерден кетпес көшіп.
 Торқадай жамылып ап топырағын,
 Жатармын өз жерімде бір төмпешік.

Өкінбен мен де бір күн өлемін деп,
 Өкінем ұксата алмай келемін деп.
 Күніне жүз ойланып, мың толғанам
 Өзіммен бірге өлмесін өлеңім деп.

Қандай адалдық, шыншылдық, қандай терең ой, отты сезім! Бар ғұмырын еліне, өлеңіне ғана арнаған, "барым да, бақытым да өлеңім" деп білген акынның одан өткен қуанышы мен уайымы жоқ. Барын да, бақытын да өлең деп білген Қасым бар өмірін әдебиетке арнады. Оның қиындығын да жасырмады. "Нар тәуекел" деп "қиынға құлаш ұрды". Өмірді шексіз сүйген акын ауру шағында да рухани күйзеліске берілмей:

Нұрлы дүние – думанды елім,
 Жарқылдайсың жас айбынмен.
 Бір сен үшін туған едім,
 Бір сен үшін жасаймын мен,

– деп жазды. Қандай өр рух, қандай сәулетті сезім!

Қасым шығармашылығы – қазақ поэзиясының асыл үлгілерінің бірі. Халықтың қарапайым ортасынан шыққан жалынды акын өз тағдырын туған елі тарихымен тұтастықта сезініп, өз өлеңдерінде халық жанына тән ерлік, батырлық, жомарттық сезімді терең көрсетті. Оның батыл ойлы, сыршыл поэзиясының бұрынғысынша әсерлі де тартымды болып келе жатқаны да сондықтан. "Акын Өлімі туралы аңыз" поэмасы. Қ.Аманжоловтың ғана емес, бүкіл қазақ поэзиясының поэма жанрындағы үздік жетістігі болып табылатын бұл туындыға жас акын Абдолла Жұмағалиевтің майданда көрсеткен ерлігі арқау болған. Акындық дарыны үлкен үміт күттірген Абдолла намысқой, отаншыл, қайсар жігіт екен. Майданда соғысып жүріп, оның бөлімшесі немістердің қоршауына түседі. Бір үйдің шатырына паналап, ұрыс жүргізеді. Жолдастары түгел окқа ұшады. Абдолла жалғыз өзі автоматтан оқ жаудырып, немістің рота әскерін үйге жолатпайды, көптеген солдатын қырғынға ұшыратады. Жау "Абдоллаға беріл, кінәнді кешеміз" деп хабарлайды. Абдолла берілмей, соғыса береді, ақыры немістер үйді

QONTÜSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 101 беті

өртейді. Әдетте, отқа адам төзе алмай, қашады екен. Бірақ Абдолла тапжылмай, үймен бірге өртеніп кеткенше қарсылық көрсетумен болады. Ол туралы Абдолланың бөлім командирі В.Григорьев: "Жау қоршауында жалғыз калып, арыстандай алысқан айбатты акынның ерлігі бізге батырлықтың асқар шыңындай сезіледі. Ол жан алқымға келгенде, соңғы гранатасын немістерге лақтырады да, ақтық оғы қалғанша автоматты жау өңменінен айырмады", – деп жазды. Поэма Абдолла өмірінің осы бір соңғы кезеңін суреттеуге құрылады. Акын образды жау қоршауында, от ортасында қалған батырдың бір сәттегі ерлік ісін көрсету арқылы ашады. Туған елінің ерлік дәстүрі мен жауынгерлік антына берік азамат кейпі санада туған жалынды толғаныс арқылы да толығымен түседі. Поэма аз сөзбен берілген соғыстың сұрапыл суретінен басталады.

Өмір гүлін жаншып, таптап,
Шаштан сүйреп махаббатты,
Жерімізде жындай қаптап,
Найзаға іліп ар-ұятты
Келе жатты сұм жендеттер.

Олардан жиіркеніп жиырылған жер, жауға тамшы татырмай, суын алып қашқан өзендер, жауды бетке ұрып сабалаған жел, дұшпан аяғына бастырғысы келмей, аспанға ұшқан тастар – барлығы да жаудың зұлымдығын көрсетіп, оған деген кекті, ызаны өршітер суреттер. Орман етегінде сатыр-сұтыр жаланған от та жаудың жауыздығын бейнелейді. Қоршаудағы солдат кеудесіне сол оттан кек ұшқыны түскендей әсер қалдырады. Ол Отан жерінде зұлымдық отын жағып отырған жауларына кектенеді.

Қасиет күші ұлы Отанның,
Қанатын бер қыран құстың,
Ашуын бер арыстанның,
Жүрегін бер жолбарыстың!

Күллі әлемнің ашу кегі,
Орна менің кеудеме кеп!
Жау жолына атам сені,
Бомба бол да, жарыл жүрек! –

деп шамырқанады. Қаһарманның ішкі толғанысы ширыға келе, қаһарлы кекке, жан ашуына айналады. "Намысты ұлан аласұрып" жау тобына автоматтан оқ жаудырады. Екі жақ та өшіге өршеленеді. Осы бір өлім мен өмірдің күресін акын зор ақындық буырқаныспен суреттейді:

Қара толқын орман шашын
Жұлды талдап снарядтар.
Мәңгі мекен көл жағасын
Тастап, суға сүңгіді жар.

Кең даланы жүнше түтіп, орман шашын талдап жұлып, көл жағасы – жар құлатқан снаряд күші батырдың жүрегін шайлықтыра алмайды. Ол ақтық демі біткенше арыстанша алысады.

Ала алмайсың! – деді ер ұлан,
Алмай қойман! – деді жауы.
Қысты келіп жан-жағынан
Темір торлы жау құрсауы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 102 беті

Бұл – кейіпкер тағдырының драмалық шиеленіске толы кезі. Үйге бекінген жалғыз адамды ала алмаған жау өрт қояды. Отан алдындағы антына адал солдат жау қолына түскеннен ерлік өлімді артық санайды.

Қызыл жасыл киінген өрт
Көрінді оған боп қыз ойнақ,
Толқып торғын, жайнап букет,
Тым сиқырлы билеп, ойнап.
Ашып отқа омырауын,
Естісін, – деп, – қырсық жауым,
Айтты ол шырқап өрт ішінде
Сүйген әні "Қарғам-ауын".
Қайсар батыр от киінген
Күш-қайратын тіске жиып.
Жаңағы ақшыл ер жүзінен
Жалын тілі тұрды сүйіп...

Абдолланың отқа жанып тұрған шағын да зор ақындық қуатпен ғажайып суретке айналдырған:

Шұғыла шашқан кешкі бұлттай,
Толқын шашта оттар ойнап.
Өрт топанып кешіп Нұхтай,
Жалғыз өзі тұрды бойлап.

Бұл – екіншісі бірі айта алмайтын жыр, екіншісі бірі көрсете алмайтын сурет. Өртеніп, жалынға айналып барып, күрт құлаған Абдолла бейнесінен иілмейтін, шарт сынатын қайсар мінез танылады. Ол әсер жауын мазақтап, өлім қойнына өлеңдете кіреді. Ақын кейіпкерін өрт ұстаған Прометейге ұқсата отырып, оның өлімін романтикалық аңызға айналдырады. Оқиға да, адам сезімі де қысталаң шақтағы қозғалысқа негізделіп, оның бойындағы рухтың әр күшін өткір бейнелейді. Ақтық минуттағы соңғы сөзін батыр Отанына, еліне арнайды. Бұл – трагедиялық ақын өлімінің өзінде де үлкен өмір сүйгіштік күш барын танытады. Соғыстың қызып тұрған кезінде жазылған (1943) бұл поэма сол кездің өзінде-ақ, жұртшылық назарын бірден өзіне аударды. Ол жөнінде алғашқы пікір айтқан Ғабит Мүсірепов: "Қасым ақын жанының бар толғауын, кек күшін, сезім тереңін түгел бере алған. Жалынды сөзбен жауға аттандырар, жан сезімімен жас тамшылатар ақын сөзі өзегін, жүрегін тербей шыққан. Қасым поэмасы майданнан соққан жаңа леп сияқты", – деп жазды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – білім алушылар өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Ұлы Отан соғысы туралы жыр», «Байкал», «Орал», «Елге хат» өлеңдері. «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмасын оқып, оларға талдау жасаңдар.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет:

Негізгі:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 103 беті

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Кұдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: талдау жұмысы

Сұрақтарға ауызша жауап беріңіз:

- 1.Қасым Амажоловтың өмір жолы туралы айтыңдар.
2. Ақынның «Күлемін де жылаймын» атты өлеңі туралы ойларыңды айтыңдар.
3. Ақынның қандай әндері бар?
4. «Хантәңірі» өлеңіндегі табиғат көрінісін өз сөздеріңмен айтып беріңдер.
5. «Дариға сол қыз» өлеңінде қай кезеңнің шындығы бейнеленген?
6. «Өзім туралы» өлеңінен үзінділерді жатқа айтыңдар.

№ 29 сабақ

5.1. Тақырып: Әбділда Тәжібаев. «Портреттер» толғау эссесі. «Монологтар» поэмасы.
Сағат саны: 3 135 мин.

5.2. Мақсаты: Ә.Тәжібаевтың лирикалық поэмалары, аудармалары мен пьесалары жөнінде мәлімет алады, тақырыптық талдау жасауды үйренеді. Адам өміріне қажет өзеннің пайдасын білуге, оны қорғауға баулу, өз елін, жерін сүюге қастерлеуге дағдыланады.

5.3. Оқу мақсаттары: Ауызша және жазбаша тіл мәдениеті қалыптасады, жеке тұлғалық және шығармашылық қабілеттері дамиды, шығарманы құрылысына талдай білуге машықтанады.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

- 1.Ә.Тәжібаевтың өмір сүрген ортасы.
- 2.Әдебиетке қосқан үлесі.
- 3.Ақын болып қалыптасуы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 104 беті

4. Сырдария өзені туралы дерек.
5. “Сырдария” өлеңінің тақырыбы мен идеясы.
6. Ақынның туған жеріне деген ыстық сезімі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Әбділда Тәжібаев 1909 жылы Ақмешітте (қазіргі Қызылорда қаласында) дүниеге келген. Әкесі Тәжібай 1915 жылы қайтыс болады да, шешесі Айманкүлдің қолында қалған. Жағдайына байланысты алты жасар Әбділданы қала сыртындағы **Қараөзек** деген жерде тұратын төркініне алып кетеді. Содан болашақ ақын он үш жасына дейін шешесі Айманкүл мен нағашы атасы Далдабайдың тәрбиесінде өседі. Жас Әбділданың өлеңге, әдебиетке деген құштарлығын оятқан да өз анасы мен нағашы атасы болады. Айманкүл араб, парсы тілдерін жақсы білетін сауатты, көзі ашық, көңілі сара кісі екен, Әбділдаға өзі хат танытып, әдебиет үлгілерін оқытып үйретеді. Кейін белгілі халық ақыны болып, өлеңдер жинағы да жарық көрген Әбділдаға шешесі Айманкүл, ол кезде әкесі Далдабай қарттың өтінішімен ауыл адамдарына Шығыстың киссалары мен қазақтың неше алуан жыр-дастандарын оқып беріп отырған. Соларды қыбыр етпей, құмарта, үнсіз тыңдаушыларының бірі – Әбділда болған. Кейінірек үйлеріне келген қонақтары мен ауыл адамдарына, кішігірім жиын-топта әлгі кисса, дастандарды атасының айтуымен Әбділда оқып беретін болған. Оның үстіне бұл ауылға, әсіресе осы нағашы атасының үйіне Сыр елінің атақты ақын-жыршылары жиі келіп тұрған. Бір жолы Әбділда ауылдарына келген атақты ақын әрі әнші Нартай Бегежановпен Айманкүлдің ұзақ айтысын тыңдап, шешесінің айтқыштық, ақындығына қуанып тапқыр сөздерін есінде ұстап қалған. Анасы жастай дүниеден қайтқан күйеуін байырғы қазақ салтымен жыл бойы жоқтағаны, шешесінің өзі шығарған ұзақ жоқтау поэмасын дауыстап жатқа айтқанын төсекте жатып тыңдап, мұңды-шерлі әуеніне іштей үн қосатын болған. Жаңа бір түсіп, шам сөнді, Ашыла түсіп, гүл солды, – деген, ол кезде мағынасын өзі жете түсінбеген жолдарын да есінде сақтап қалған. Ал ақылды, мейірбан нағашы атасы 1919 жылдың қысында сүзектен қайтыс болғанша Әбділданы қасынан тастамай, қайда барса да бірге алып жүрген. Әбділда атасына көмектесіп, ау жайысып, тарысын суғарысқан. Той-томалаққа да бірге барып, атасының жанында төрде отырып, үлкендерден қазақтың ескілікті қызық әңгімелеріне қаныққан. Неше түрлі аңыз, ертегілерді көп білетін атасы да тыңдауға құмар жиеніне айтып беруден жалықпайды екен. Ақын кейін өзінің "Еске алу" деген шағын поэмасында отбасының жетім-жесірлік қайғылы тағдырын, беті-жүзін түстеп тани алмай да қалған әкесі туралы жүректе шер боп қалған аңсары жайында:

Есімде жоқ шын суреті,
Әкем менің қандай кісі.
Тек елестей бұлдырайды
Әлдекімнің көлеңкесі, –

десе, өмірге де, еңбекке де, өнерге де бейімдеп тәрбиелеген аяулы нағашы атасы туралы "Сыр жырлары" топтамасында жер ортасы жасқа келген ақын:

Кейде түске кіреді,
Дәл өңімдей баяғым.
Тай қып мініп жүремін,
Нағашы атам таяғын.
Жүгіремін жағалап,
Сырдың жайпақ жағасын.
Кәрі көзбен сығалап,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 105 беті

Қарар маған нағашым.
Бірде қуып жүремін
Шіркей мен шыбынын.
Айдап бірде жүремін
Нағашымның шығырын...
Босайды екен көңілің
Туған жерге келгенде:
Көрініп тұр жып-жылы
Көп тырнаған шеңгел де.
Кейде түске кіреді
Дәл өңімдей баяғым.
Тай қып мініп жүремін
Нағашы атама таяғын.

Ә.Тәжібаевтың «Портреттер» поэмасы Әбділда Тәжібаевтың «Портреттер» поэмасы 1956 жылы жазылған. Автор поэмаға эпиграф ретінде Абайдың өлеңінен «Сағаттың шықылдағы емес ермек, Һәмиша өмір өтпек ол білдірмек» - деген үзіндіні алған. Эпиграфтың өзі авторлық идеяға мегзеп тұр. Яғни сағаттың алға жылжуы бұл өмірдің өтіп жатқаны, заманның ауысып, ұрпақтардың алмасқаны. Ақын өзінің «Портреттер» поэмасына тақырып етіп бір отбасының өмірін алған. Автор осы отбасында өтіп жатқан оқиғаларды мысалға ала отырып, бүкіл бір елдегі типтік жағдайды, жұрт басынан кешкен тарихты көрсеткен. Поэмада сомдалған кейіпкерлердің нақты портреттері айқын. Әрқайсысы өз заманының пайым-түсінігіне сай, арман-мұңымен шынайы шыққан. Қамқор әке, мейірімді ана, асыл аға, елгезек қарындас, әулеттің отын өшірмей отырған іні. Олардың біразы бұл өмірден өтті, енді келмейді. Алайда ертеңгі күннің де өз иесі бар. Уақыт өз керуенін тартуда. Әкеден мұраға қалған сағат секілді ақынның да ертеңге тапсыраны бар. Композициялық жағынан поэма үш тарауға бөлінген. Оқиға үшінші жақтан баяндалады. Лирикалық кейіпкердің ересек ағасы, бесіктегі бөпесі, күлімдеген анасы, қорған болған әкесі бар. Бакытты отбасының шырқын азамат соғысының лаңы бұзады. Әр минуты санаулы, паровоз айдаушы болып жұмыс істейтін еңбекқор әкесі оққа ұшады. Өлер алдында «Сағатымды сақтаңдар» - деген өтініш айтады. Содан кейін азамат болып, ер жеткен ағасы да дұшпандардың қолынан қаза табады. Артында еңіреп анасы қалады. Уақыт өтеді. Кейіпкер есейіп, отбасын құрады, балалы-шағалы болады. Анасының көз жасы енді тыйыла бергенде, соғыс басталады. Қарындасы соғыста қаза табады. Әкесінің сағатын қолына алып толғанған кейіпкер уақыттың өтпелілігіне қайран қалады. Поэmanın қысқаша сюжеті осы. Әкесінің шойын сағатының жүрісі поэма лейтмотивіне айналған. Әуелде ол еңбекқор жанның адал серігі болса, поэманың орта тұсында ол ағасына күш беруші, шабыттандырушы құрал, поэма соңында сағат – уақыт философиясының өлшемі ретінде көрініс тапқан.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – білім алушылар өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Білім алушылар кіші топтарға бөлінеді. Портреттер» толғау эссесі. «Монологтар» поэмасы оқып шығып, оларға талдау жасаңдар.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 106 беті

Негізгі:

1. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
3. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
4. Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
5. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1. С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: сұрақ- жауап.

1. Ә.Тәжібаев тұңғыш пьесасын кіммен бірігіп жазған?
2. Портреттер поэмасындағы лирикалық қаһарман тұлғасы туралы айтыңдар?
3. Поэмадағы дәуір өткелдері туралы эссе жазыңдар.
4. Өнер адамын арқау еткен драмалық туындысы қалай аталады?
5. Ә.Тәжібаевтың өмірі мен шығармашылығына шолу жасаңдар.

№ 30 сабақ

5.1.Тақырып: 60-шы жылдар қазақ әдебиетіндегі жаңа бетбұрыс кезеңі. Хамза Есжанов. «Ақ жайық» романы. Мұқан Иманжанов. «Алғашқы айлар» повесі.

Сағат саны: 2 сағ. 90 мин.

5.2. Мақсаты: 60 жылдар арасындағы қазақ елінің тарихи жағдайының әдебиеттегі көрінісі туралы түсінік беру.

5.3. Оқу міндеттері: Шығармалардың мазмұндық желісін тақырыбына сай талдау жасау арқылы оқушының ойлау қабілеттерін арттыру, эстетикалық сезімін ояту, әдеби пікір – таластар арқылы оқушының тілін дамытып, сөйлеу мәдениетін қалыптастыру, өздігінен іздену және өзіндік ой тұжырым жасауға баулу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. 60-шы жылдар қазақ әдебиетіндегі жаңа бетбұрыс кезеңі.
2. Хамза Есжановтің өмірі мен шығармашылығы.
3. «Ақ жайық» романының жазылуы мен композициясы.
4. Хамза Есенжановтың прозалық шығармалары, публицистикалық мақалалары және драматургиясы.

1. Мұқан Иманжановтың өмірі мен шығармашылығы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 107 беті

2. «Алғашқы айлар» повесінің шығу тарихы мен қалыптасуы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 30 мин.

Мұқан Иманжанов қазіргі Қарағанды облысының Ұлытау ауданында 1916 жылы 20 желтоқсанда дүниеге келген. Жазушы есімін танытқан туындыларының бірі - «Алғашқы айлар» повесі 1950 жылы жарыққа шықты. Мұқан Иманжановтың әдеби-шығармашылық қызметі 1938 жылдан басталғанымен, оның республика жұртшылығына анық таныла бастағаны Ұлы Отан соғысы жылдары. Қаламгердің романтикалық сарында жазылған көркем әңгімелері мен очерктері баспасөз бетіне жиі басылады. Алғашқы әңгімелер жинағы «Жастық» деген атпен – авторы "Тауұлы" деп 1948 жылы басылып, оқырман қолына тиеді. Мұқанның қазақ оқырман қауымы арасында кеңінен танылып, жазушы есімін әйгілі еткен «Алғашқы айлар» хикаяты мектептегі оқу-тәрбие тақырыбына арналған. Оның басты кейіпкері білімді де жігерлі жас мұғалім Жақыпбек бүкіл оқу-тәрбие мәселесін өмірмен, өндіріспен байланыстыра жүргізу мәселесін көтереді және сол мақсат-мұратын жүзеге асыру жолында бар күш-жігерін салып, аянбай күреседі. Хикаят авторынан қалың оқырман арасында абырой-беделін арттыруға 1950 жылы «Алғашқы айларға» Жамбыл атындағы республикалық бәйге берілуі де кәдімгідей әсер етеді. «Алғашқы айлар» повесі 1950 жылы шыққан. Повесте ауылдық жердегі мектеп өмірі, мұғалімдер ұжымының сан салалы жұмыстары, оқушылардың мінез-құлық, іс-әрекеттері, адамдар арасындағы қарым-қатынастар шынайы әрі терең суреттелген. Мектеп өмірі, оқу мен еңбекті ұштастыру мәселесі, мұғалімдердің ауыр да абыройлы еңбегі шебер бейнеленеді. Балалардың арман-мақсаты, отансүйгіштігі, еңбекқорлығы, көпшілдігі, турашыл адалдығы әрі нанымды, әрі тапқырлықпен тартымды суреттеледі. «Алғашқы айлар» повесіндегі басты тұлға – Жақыпбек мектеп мұғалімі қандай болу керек деген талапқа жауап бергендей. Жақыпбек оқушылардың әрқайсысымен жақындасып, бала мен мұғалім арасындағы сенімсіздіктің жігін жойып, тіл табыса білу қияңқы баланы тәрбиелеуде бірден-бір дұрыс жол екенін дәлелдейді. Рас, бала жүрегіне жол табу оңай емес, Жақыпбек осы жолда табандылықпен күресіп, мақсатына жетеді. Жазушы Жақыпбекті балалардың жақсы көріп, үйір болуының себебін ашады. Ол бала табиғатына тән, әр нәрсені білсем деген құштарлық мінезін қолдап, оқушыларды колхоз шарушылығымен де етене жақындатып, көп мағлұмат береді. Немесе экскурсияға апару секілді қызықты жұмыстар жүргізеді. Жазушы баланы еңбекке баулып өсіруді тәрбиенің басты шарты деп қарайды. Мектеп білім беруді ғана мақсат етпей, ата-анамен ынтымақтасып, қайткенде нағыз азамат тәрбиелеп өсіреміз деген мақсатты алына қою керек. Осы ойын кейін бір жас талапкерге жолдаған хатында Мұқан: «Біз балаларды оқы деп қана үгіттей бермей, еңбек етте, өмірді біл, колхоз шаруашылығын сүй дегенді де құлақтарына сіңіріп, қажетті жерінде дәріптеп отырумыз керек», - дейді. Міне, «Алғашқы айлар» повесінде осы идеяны негізгі нысана етіп ұстайды жазушы. Уақыт тынысын әрдайым қадағалап, тамыршыдай тап басып отырған жазушы қоғамның даму процесін, болашағын сол кезеңнің биігінен қарап бағалайды. «Социалистік Қазақстан» газетінде, «Пионер» журналында бөлім меңгерушісі болып қызмет атқарған жылдарында ізденгіш, білімдар, бауырмал жазушы шебер шығармалары арқылы жас қаламгерге көркемдік ықпал жасады, ондаған талапкерлерге ағалық ақыл, пайдалы кеңесін айтып, тәлім берді. Мұқан Иманжанов «Жас өмір», «Менің махаббатым», «Сөнген шала» пьесаларын жазып, драматургия саласында да еңбек етті.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс жасау.

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 108 беті

Тапсырма: Әдебиетте жаңаша ізденістердің өріс алуына қандай жағдайлар әсер еткені туралы айтыңдар.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 15 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет:

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдешұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау: сұрақ- жауап.

- 1.Аталған кезеңдегі қандай шығармаларды білесіңдер?
- 2.Олардың қандай шығармаларын оқыдыңдар?
- 3.Қай шығарма қандай ерекшелігімен ұнады?
4. Әдебиетке қандай тың есімдер қосылғанын айтыңдар?
5. Әдебиетте жаңаша ізденістердің өріс алуына қандай жағдайлар әсер еткені туралы айтыңдар?

№ 31 сабақ

5.1.**Тақырып:** Жұбан Молдағалиев. «Мен қазақпын», «Қыран дала»поэмалары.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. **Мақсаты:** Ж.Молдағалиев өмірі, шығармашылығымен танысу. Ақиық ақынның «Мен қазақпын » поэмасына талдау жасау . Ж.Молдағалиевтың қалам өнеріндегі асқан дарынын, шеберлігін таныту, ақынның шығармашылығына сүйіспеншіліктерін арттыру, оқушылардың поэзия туралы түсініктерін дамыту.

5.3. **Оқу мақсаттары:** шығарманы жан-жақты талдау арқылы оқушылардың дүниетанымын кеңейту, сөздік қорын байыту, ізденіс- шығармашылық дағдыларын дамыту, тіл мәдениетін жетілдіру. Оқушыларды елін, жерін сүйуге,Отанға деген сүйіспеншілік сезімге баулу, халқын қастерлеуге, патриоттыққа тәрбиелеу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 109 беті

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Жұбан Молдағалиевтің өмірі мен шығамалары.

2.«Мен қазақпын», «Қыран дала» поэмалары.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Жұбан Молдағалиев (5.09.1920 жыл, Батыс Қазақстан облысы, Тайпак ауданы, Жыланды - 06.10.1988, Алматы) — қазақ ақыны, жауынгер, Қазақстан жазушылар одағының төрағасы, "Мен Қазақпын" поэмасының авторы. Жұбан — өзінің атақты "Мен — қазақпын" деп аталатын поэмасымен қазақ әдебиетінің ірі тұлғасына айналған, отансүйгіштік жырларымен халық жүрегінен орын тепкен ақын. Ол — Ұлы Отан соғысы жылдарында келген ұрпақтың ірі талантты өкілдерінің бірі. Бұл жылдары жыр әлеміне келген ақындар шығармашылығында Отанға деген ерекше махаббат, халықты ерлікке шақыру, жеңіске деген үлкен сенім жатты. Сондай-ақ азаматтық намыс, кек, елге, жерге деген сағынышқа толы болды. Осы ерекшеліктер Жұбан Молдағалиевтің 1949 жылғы "Жеңіс жырлары" кітабында анық байқалады. Ж. Молдағалиевтің ақындық даңқын көтеріп, оның есімін әдебиет әлеміне енгізген шығармасы — "Мен — қазақпын" поэмасы (1964). Бұл поэмада ақын қазақ халқының өткен өмірі мен тағдыры жайлы лирикалық-публицистикалық стильде толғана жырлады. Қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін ашуда, оның ерлік дәстүрі, туған жер мен ел, оның байлығы, адамдары жайлы асқақтата көркемдеп жырлай білді. Өзінің "қазақ" екенін ағынан жарыла ерекше шабытпен жырлауы — оның ерлігінің бір көрінісі десек қателеспейміз. "Қазақ болу — зор бақыт" дер күн тіпті... — деген өлең жолдары бүгінгі "егемендікті" жыр еткендей әсерге бөлейді. Ақын болашаққа сенеді. Сондықтан да ол ақынша желпіне, көңіл күйдің ырқына беріле жырлайды. Енді бірде ақын: Жұбан Молдағалиев өмір шындығының әр саласына терең үңіле отырып, жетпісінші жылдары "Қыран дала", "Сел", "Байқоңыр баспалдақтары" атты поэмалар жазды. Мұнда жаңа деректерге сүйенген ақын, заман шындығын, адамдардың ерлік істерін суреттейді. Халықтың бейбіт өмірдегі тыныс-тіршілігін айқындап, тарихи салыстырулар арқылы өткен өмір және болашақ жайлы толғаныстарын, өз ойларын толық ашып көрсетеді. Эпикалық поэма үлгісін жалғастырып, толықтыра түскен ақынның қай поэмасы болмасын, қызық сюжетті, оқиғалы болып келеді.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері :шағын топпен жұмыс

« Мен -қазақпын» поэмасынан ұнаған үзінділерді жатқа айтындар.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 110 беті

Қосымша әдебиеттер:

1. С. Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А. 1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш. Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы. Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7. Бақылау: сұрақ-жауап

1. Ақынның алғашқы поэмасы қашан жазылған?
2. «Жыр туралы жыр» поэмасының кейіпкері кім?
3. қай поэмасы Мемлекеттік сыйлық берілді?
4. «Мен қазақтың» поэмасы өз кезінде қандай қызмет атқарды?
5. Поэmanın эпикалық тынысын дәлелдейтін мысал келтіріңдер?

№ 32 сабақ

5.1. Тақырып: Сырбай Мауленов. «Боранда», «Қош бол саулем», «Түбірлер», «Жастығым сені жоғалттым», «Ақ түн» өлеңдері.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: Сырбай Мәуленовтың өмірі мен шығармашылық жолынан қысқаша мәлімет беру, өлеңнің идеялық мазмұнына талдау жасау, өз ойларын ашық айтуға үйрету, мәнерлеп оқуға дағдыландыру.

5.3. Оқу мақсаттары: Тәуелсіз Қазақстан туралы білімдерін кеңейту. Тәуелсіз Қазақстан туралы сын тұрғысынан бағалай білуге үйрету. Ізденімпаздыққа, шығармашылыққа деген ынталарын арттыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Сырбай Мәуленовтің өмірі мен шығармашылығы.
2. «Боранда», «Қош бол саулем», «Түбірлер», «Жастығым сені жоғалттым», «Ақ түн » өлеңдері.
3. Кеңес дәуірі әдебиетіндегі С. Мәуленовтің орны. С. Мәуленов – лирик ақын. Табиғат литрикасы. Ақын өлеңдеріндегі соғыс суреттері. Сырбай өлеңдеріндегі ұйқас, ырғақ, тіл көркемдігі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин

Сырбай Мәуленов (17.9.1922 ж. туған Қостанай облысы; Жанкелдин ауданы; Торғай поселкесі; — 1993) — ақын. Ұлы Отан соғысына қатысқан. Абай атындағы Алматы мемлекеттік университетін бітірген (1973). 1943 — 1950 Қостанай облысы радиокомитетінде редактор, "Большевиктік жол" (қазіргі "Коммунизм таңы") газетінде бөлім меңгерушісі, редактордың орынбасары, 1951 — 1955 жылы . Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасында редакция меңгерушісі, 1957 — 1961 жылы Қазақстан Жазушылар одағында әдеби кеңесші; "Қазақ әдебиеті"

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 111 беті

газетінде бас редактордың орынбасары, 1964 — 1971 жылы "Жұлдыз" журналының, 1955 — 1957, 1971 — 1977 жылы "Қазақ әдебиеті" газетінің бас редакторы болды. Тұңғыш өлеңі Жамбыл облысы "Колхозшы" газетінде 1937 жылы жарияланды, "Өлеңдері" атты алғашқы жинағы 1948 жылы жарық көрді. С. Мәуленов — қырыққа жуық жыр жинақтарының авторы. Өлеңдері қазақ поэзиясының лирика жанрын дамытуға елеулі үлес ретінде қосылды. Шығармаларында туған жер, замандас және оның жасампаз еңбегі жарқын жырланады. "Жолдас" (1954), "Жас жүрек" (1956), "Жол үстіндегі жалындар" (1963), "Жұлдыз жырлар" (1963), "Қызыл арша" (1969), "Боз қырау" (1976), "Тау гүлдері", "Шалқар", "Жалын" (үшеу де 1979). "Жаңбырсыз күз" (1980), өлеңдері "Шуақ", "Алтын тасқын" өлеңдер мен поэмалары (екеуі де 1981); "Жұлдыз жүрек" (1985) жинақтары шықты. Ақын кітаптары сыншылар тарапынан жоғары бағаланды. (1958) жылы "Таңдаулы өлеңдер" атты таңдамалысы, 1966 жылы "Шаңқай түс" жинағы, 1972 жылы "Таңдамалыларың" 2 томдығы басылып шықты. Оның "Жаңа көктем" (1956), "Дала таңы" (1957), "Көгілдір таулар" (1964), "Жер нәрі" (1970), "Апрель жапырақтары" (1972), "Таңдамалы лирикалары" (1967), "Таңдамала лирикалары" (1972), "Жапырақтар жанады" (1972), өлеңдер жинақтары орыс тілінде Мәскеуде басылды. 1981 — 1984 ж. "Таңдамалы шығармалары", "Алтын тасқын" 1-т. 1981, "Өлеңдері" 2т.-1983; "Өлеңдері", 3т. 1984 жарияланады. Мәуленов — белгілі журналист бола отырып мерзімді баспасөзге белсене қатысты, көптеген публицистикалық мақалалар мен очерктер жазды. "Жар нәрі" атты әдеби портреттер мен очерктер жинағында 1966 республика еңбекшілерін халық шаруашылығын өркендетудегі еселі еңбегін туысқан республикаларға барған сапарларынан алған әсерлерін суреттейді. "Ал Үркер төбеде тұр" 1971 жыл кітабы естеліктер мен портреттерден этюдтерден құралған. Бұл жинақта Абай, Ыбырай; Сәкен, Ілияс, Бейімбет, Қ. Аманжолов, Н.С. Тихонов, М. Тұрсын-заде тағы басқа өмір жолын қысқа әрі көркем бейнеленген. Шындағы шұғыла атты мақалалар мен очерктер жинағында 1972 Отанымыздың 50 жыл ішіндегі қол жеткен табыстары баяндалған. Мәуленов балаларға арнап "Барлаушы бал" (1961), "Құлыншақ", "Бала жолбарыс" (екеуі де 1963), Амангелді Имановтың балалық шағы туралы "Қорқақ торпақ" (1968) тағы басқа өлеңдер мен әңгімелер жазды. Мәуленов орыс және туысқан халықтар әдебиетінің классиктері А.С. Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Н.А. Некрасов, Т.Г. Шевченко, В.В. Маяковский, А.А. Блок, С.А. Есенин, Н.С. Тихонов, М.А. Шолохов, Ә. Науаи тағы басқа шығармаларың қазақ тіліне аударды. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты (1970). 1-дәрежелі Отан соғысы; "Қызыл Ту", "Халықтар Достығы", "Құрмет Белгісі" ордендерімен және медальдармен марапатталды.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері :шағын топпен жұмыс

Шағын топпен жұмыс – студенттер өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

Тапсырма 1.

Ақын лирикаларындағы бояулар сырына тоқталып, талдау жасаңдар.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 112 беті

2. Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
3. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
4. Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
5. Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1. С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7.Бақылау: талдау

Тапсырма.

1. Ақынның есімі неге Сырбай деп қойылған?
2. Майдан жылдары ақынның шығармашылығына әсер етті ме?
3. «Ақ түн» атты өлеңінің жаңалығы неде?
4. «Тыңда, дүние, тыныштық үнін » атты өлеңінен үзіндіні жатқа айтыңдар.

№ 33 сабақ

5.1. Тақырып: Тахауи Ахтанов. «Боран», «Шырағым сөнбесін». Қабдеш Жұмаділов. «Тағдыр» романы.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: тәрбиеленушілерге жазушының өмірі мен шығармашылығымен таныстыру, мағлұмат беру, халық қамын ойлайтын, ұлтжанды, елін, Отанын сүйетін азамат болып өсуге баулу.

5.3. Оқу мақсаттары: жазушы шығармаларын түсіне білуге, идеялық тұрғыдан алғанда сыншыл реализмін түсінуге, ізденуге төселдіру

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Тахауи Ахтанов өмірі мен шығармашылығы.
2. Қабдеш Жұмаділов өмірбаяны мен қызметтік жолы.
3. Романдарынан үзінді.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.

Тахауи Ахтанов (1923–1994) 25 қазанда Ақтөбе облысының Шалқар ауданы, Шетырғыз селосында туған. 1940 жылы Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогикалық институтына оқуға түседі. Екінші курста оқып жүргенде өзі сұранып майданға аттанады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 113 беті

Алғашқы әдеби көркем шығармалары өлең, очерк түрінде майдан газеттерінің беттерінде жарияланды.

1948 жылы әскер қатарынан босағаннан кейін әдеби еңбекпен айналысады. Алғашқы өлеңдері «Жастар дауысы» деп аталатын ұжымдық жинақта жарық көрді. Осы кезде оның әдебиетін мақалалары молырақ басылып, алғашқы монографиялық зерттеу еңбегі жарияланды. Әйтсе де, жазушының өнімді де жемісті еңбек еткен жанрлары – проза мен драматургия. Баспасөз бетінде алғаш жарық көрген әңгімесі – «Күй аңызы». 1956 жылы «Қаһарлы күндер» атты романы жарық көрді. «Дала сыры» повесі үшін (өңделіп, толықтырылып, «Боран» романына айналды) авторға 1966 жылы Қазақ КСР-нің Абай атындағы Мемлекеттік сыйлығы берілді. 1968 жылы жазылған «Сәуле» драмасы, одан кейінгі «Боран», «Ант», «Әке мен бала» драмалары да қазақ сахнасының өміршен туындыларына айналды. «Махаббат мұңы», «Күтпеген кездесу» драмалары, «Арыстанның сыбағасы», «Күшік күйеу» комедиялары қазақ, орыс және туысқан халықтар сахнасында көрінді. А.Н.Толстойдың «Азапты сапарда» трилогиясын, М.Горькийдің әңгімелерін қазақ тіліне аударды. Көркем әдебиет баспасында редактор, бөлім меңгерушісі, киностудияда сценарий бөлімінің бастығы, «Әдебиет және искусство» – «Жұлдыз» журналының редакторы, Қазақстан Жазушылар одағының хатшысы, көркемөнер бас басқармасының бастығы, республикалық кітап палатасының директоры сияқты жауапты қызметтер атқарды. II дәрежелі Отан соғысы орденімен, екі рет Қызыл Жұлдыз, Еңбек Қызыл Ту, «Құрмет Белгісі» ордендерімен марапатталған. Қаламгерге Қазақстанның Халық жазушысы атағы берілген.

Шығармалары: Ғ.Мүсірепов. Әдеби сыночерк. А., ҚМКӘБ, 1956; Қаһарлы күндер. Роман. А., ҚМКӘБ, 1956; Махаббат мұңы. Повестер мен әңгімелер. А., ҚМКӘБ, 1960; Дала сыры. Повестер мен әңгімелер. А., ҚМКӘБ, 1963; Көк құтан. Әңгімелер. А., «Жазушы», 1968; Керуен. Әдебиет туралы ойлар. А., «Жазушы», 1969; Үндістан хикаясы. Сапарнама. А., «Жазушы», 1971; Шырағың сөнбесін. Роман. Ант. Драма. А., «Жазушы», 1973; Таңдамалы шығармалары. 2 томдық. А., «Жазушы», 1974; Ана дауысы. Драмалар. А., «Жазушы», 1978; Көкейкесті. Әдебиет туралы ойлар. А., «Жазушы», 1980; Шырағың сөнбесін. Роман. А., «Жазушы», 1981; Шығармалар Бес томдық. I, II том. «Жазушы», 1983; III, IV том. А., «Жазушы», 1984; V том, А., «Жазушы», 1985.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері : пікір -талас

Пікір-талас – оқытушы тарапынан ұсынылған негізгі мәселелер төңірегінде пікір-таласқа қатысушылар жақтаушы не даттаушы болып екіге бөлініп, өзінің көзқарасын нақты мәліметтерді, дәйектемелерді көрсете отырып дәлелдейді. Өзінің қарсыласын жеңе алатындай дәлелдер келтіріп, сөз шеберлігін, қызуқандылық танытады. Пікір-таласты оқытушы бақылап, бағыт береді.

Сырты сұлу адамның, болса ішінің мәні жоқ,

Ұқсамай ма жеміске, сырты әдемі, дәмі жоқ... өлең жолдарын талдау.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 114 беті

- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдешұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

5.7.Бақылау:

1. Соғыс шындығы қаламгердің қай шығармаларында бейнеленген?
2. Алғашқы туындылары қай жанрда жазылды?
3. Алғаш жарық көрген романы қалай аталады?
4. «Шырағың сөнбесін» романында қандай көркемдік тәсілдер қолданылған?
5. «Шырағың сөнбесін» романының басты кейіпкері кімдер?
6. «Боран» романының мазмұнын айтып беріңдер.

№ 34 сабақ

5.1. Тақырып: Әбдіжәміл Нұрпейісов. «Қан мен тер» триологиясы.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: Жазушының өмірі мен шығармашылығымен танысу, шығармаларының көркемдік ерекшелігін ұғындыру.

5.3. Оқу мақсаттары: шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекетін салыстырып, образын ашады, шығармадағы құндылықтарды өзіндік көзқарасымен салыстыра отырып, өзіндік пікір білдіреді.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Әбдіжәміл Нұрпейісов өмірі мен шығармашылығы.
2. «Қан мен тер» триологиясы.

Жаңа сабақ : 40 мин.

Көрнекті жазушы Әбдіжәміл Нұрпейісов 1924 жылы 22 қазанда Қызылорда облысы, Арал ауданындағы Үшкөз ауылында туған. Ұлы Отан соғысына қатысып, майдан өмірін болашақ көркем дүниелеріне оқиға өзегі етіп алды. Ә.Нұрпейісов 1956 жылы Москвадағы М.Горький атындағы Әдебиет институтын тәмамдап, шығармашылық жолға түседі. 1962-1964 жылдары “Жұлдыз” журналының редакторы болды. Содан беріде таза жазу жұмысымен айналысып келді де, соңғы уақытта ПЕН-Клубтың қазақ бөлімшесін, “Таң-Шолпан” журналын басқарып жүр. Тұңғыш романы “Курляндия” 1950 жылы жарияланып, кейіннен “Күткен күн” деген атпен (1958) өңделіп, екшеліп жарық көрді.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 115 беті

Ол – “Сең”, “Соңғы парыз” роман-дилогиясының, “Толғау” атты сыни еңбектің, көптеген очерктер мен көркем аудармалардың авторы.

Басты туындысы – “Қан мен тер” трилогиясы (1-кітап – “Ымырт”, 1961; 2-кітап – “Сергелдең”, 1964; 3-кітап – “Күйреу”, 1970). Ә.Нұрпейісов – халық жазушысы, КСРО Мемлекеттік сыйлығының иегері. Тарихи-революциялық тақырыпқа жазылған қазақ романдарының ішінде жанрлық-композициялық, стильдік тұрғыдан “Қан мен тер” трилогиясының өзгешеліктері мол. Біріншіден, шығармада дәуір тынысын 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісінен бастап, Колчак, Дулатов армияларының талқандалған шағына дейінгі мерзім кең қамтылып суреттеледі. Екіншіден, “Қан мен терде” басқа туындыларда аталып қана өтетін патшашыл ақ әскерінің тіршілік келбеті мейлінше толыққанды бейнеленеді. Үшіншіден, романдағы авторлық мақсат, сюжеттік арналар, көркемдік зерттеу нысаны жаңа. Төртіншіден, Ә.Нұрпейісов сан алуан қасиеттерімен қалыптасып болған әлеуметтік-психологиялық талдау өнерінің қазақ топырағындағы жетілген өресін танытады. Ә.Нұрпейісовтің бас қаһарманы Еламан – еңбекші қауымның өзгеден алабөтен артықшылығы жоқ қатардағы өкілі. Оның шектен тыс жуастығы, сылбырлығы, шешуші сәттердегі екіұдайлығы бізге таныс революционерлер мінезінен алшақ жатыр. Тек қана адам ретінде сараптағанда кінәлауға да болмайтын дағдылар Еламан жан дүниесіндегі адамгершілік максимализм, турашылдық, намыс сарылып әділет іздеу іспетті ұждандық-этикалық сапалар аясында табиғи қалпымен нанымды. Саяси-әлеуметтік сауаты ашылмаған, қазақ даласындағы тұңғыш өнеркәсіп салаларының бір түрі – балықшылық кәсібімен күнелткен, мәдени-ағарту орталықтарынан алыс, табиғаты қатал Арал теңізі өңіріндегі жандардың ел тұтастығы мен егемендігі үшін күреске шығуы – тарихи заңды құбылыс. Фамилиясы да аталмайтын (әкесі – Науан) “қараңғы” Еламанның семьялық арнадағы тіршілік-тынысы – оның бүкіл адамдық тағдырын анықтаудағы, ар-ождандық ізденістерін, ашудағы негізгі тетіктердің бірі. “Қан мен тердің” тағы бір ерекшелігі халық бейнесін сомдауда елдің наным, сенім, көңіл-күй пернелеріне аса мән берілуі, жекелеген жандардың қоғамдық аренадағы орны мен тұрмыстық қалпын желілес суреттеу. Трилогиядағы психологиялық арна автордың әр от басындағы тіршілік дағдыларын кейіпкерлердің рухани өміріне тереңдеп бейнелеуден байқалады. Еламан, Рай, Мөңке, Қален, Төлеу отбасы, Тәңірберген, Федоровтар әулеті, штабс-капитан Рошаль, орыс жұмысшылары, Сүйеу қарт, Судыр Ахмет ошағына дейін жіті назар сала, арнайы тоқталуды көреміз. Бұл әдіс роман қаһармандарына тиесілі әлеуметтік іс-әрекеттердің психологиялық түп-тамырын табуға, образдардың толыққанды сипатын ашуға тікелей жол бастаған. Бір ретте М.Шолоховтың “Тынық Донын” еске түсіретіндей хал “Қан мен терде” Еламан – Ақбала – Тәңірберген жүлгесімен көрініс береді. Еламан басындағы сергелдең мен Ақбала кешкен адасу соқпағы, Тәңірбергеннің азап пен ар талқысында талықсуы – күрделі көркемдік-эстетикалық шешім. Трилогияның сюжеттік-композициялық желілері де бір бағытта өрістегенімен, авторлық, лирикалық шегіністер роман оқиғаларын жаңа сапалармен толықтырады, қаһарманның есею үдерісін (процесс) ашатын, белгілі әрекеттердің психологиялық дәлелдемесін дайындаушы мәнді детальдар қызметінде жүреді. Бұл орайда “Қан мен тер”, “Ботакөз”, “Тоқаш Бокиндегі” тәрізді алма-кезектесіп отыратын фабулалық жүлгелерден гөрі “Ақ Жайықтағы” үзіліп, жалғасып отыратын, бір тартыстық арнаны екінші қақтығыстар арқауымен күрмей байлап, ілестіре дамытып отыратын күрделі композицияға құрылғаны аңғарылады. Негізгі қаһармандардың қиын тағдырлардың тоғыстыратын жер-теңіз жағалауындағы кедей балықшылар ауылы. Мұндағы тіршілік қамымен орыс байы – Федоров (Тентек Шодыр) ауына жалданып, асымдық талға жау тауып, күн кешіп жүрген Мөңке, Дос, Еламан, Рай - әр кездері ағайынды Алдаберген софы, Құдайберген болыс (Қаратаз), Тәңірберген мырзалардың

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 116 беті

малын, жылқысын бағып, кейін намысқа тырысқанда, бөлек шыққан өркеуде кедейлердің ұйтқысы. Еламанның ыза-кегін оятқан тек Федоров қысымы емес. Бала жасынан тартқан жетімдік тақсиреті. Тәңірберген әкесінің қиянаты, жас мырзаның өз өктемдігі, жеке басынан асып, аз ғана қуанышы – жанұя бақытына түскен шіркеу – осының бәрін ерте есейген зерделі жігіт тағдырдың әділетсіздіген санайды. Еламанды ешкім күтпеген оқыс қадамға (Тентек Шодырды өлтіру) жетелеген себептер авторлық баяндауда кедеспейді. Ә.Нұрпейісов кесек әрекеттердің психологиялық астарын жанама синтетикалық жолмен суреттеген. Сібірге жер аударылған Еламанның ісін ел ішінде өр мінезді Кәлен жалғастырады. Бай ауылдың барымта-қарымтасымен жүрген дара бітім, оқшау істің адамы – Кәлен мен Абыралы әулетінің мүддесі де қайшылыққа келіп тіреледі. Тәңірберген – жазушы сомдап түйген характер. Оған М.Әуезов эпопеясындағы Құнанбай, Ғ.Мүсіреповтің “Оянған өлкесіндегі” Игілік бейнелерінің әсер-ықпалы көп. Тәңірбергенде дала көкжалы – Құнанбайдың ірілі болмағанмен, айлакерлігі, Игіліктің дәуір, қоғам барысын топшылап, тез бейімделгіш елшілігі бар. Уақыт, орта, жағдай, мінез сипатына байланысты М.Әуезов қаһарманындағыдай асқақтығынан жымысқылығы басым, ал Ғ.Мүсірепов кейіпкеріне залымдығымен ұқсас. Олармен теңесетін – Тәңірбергеннің озбырлығы, менмендігі. Тәңірберген көзге сыпайы, кішіпейіл; ал іс-әрекеті, жасырын жоспарларымен, өктем, бұза жарып өтетін жанкештілігімен өзіндік характер ерекшелігін жасайды. Ә.Нұрпейісов күрделі жан, ой, ұғым иесін терең сарабалдықпен, әр қырынан, байыпты арналарда суреттейді. Осынау жауыздыққа бейіл, қатары көп адамның романдағы мәңгілік философиялық ақиқатты жария қылатын мағыналы тұлғаға айналуы – қаламгердің жаңашыл шығармашылық тұғырнамасына дәлел. “Ботакөзде” Итбайды Кенжебай көтерілісшілермен бірге жазаласа, Кәлен мейманасы тасқан Құдаймендені жалғыз өзі тұншықтырады. Ақ көңіл, өнерлі, байыр жігіттің көп жағдайда Еламанға жетіспейтін қасиеттер: ерлік, шешімталдық, қызуқандылығы мен ақкөз ерлігі халықты соңынан ерте білетін көсемдікке лайық. Еламанмен бірге бастаған 1916-жылғы Арал өңірі кедейлерінің көтерілісі кезінде де Кәлен –соңғы айласы қалғанша ел алдындағы жауапкершілігін терең сезініп, қасындағы сарбасы үшін туған перзентін жау қолына тастап кететін дархан жаратылысы, оқшау жүректілігімен ерекшеленетін кесек тұлға. Кәлен де, Еламан да заман талқысы қысқан шақта еркіндік іздеген жарлы қауымға көшбасшылық ететін халге жеке көңіл қалауымен емес, көпшілік тілегі, объективті заңдылықтар жасымен жетеді. Сарбаздардың өзін хан сайлау туралы ұсынысына қайырған жауабында Кәленнің таң қаларлық қарапайымдығы мен халықтың тарихи, адамгершілік наным, сенімі арқылы әбден сіңісті болған сергек даналығы айқын көрініс береді. Еламан алғашқы сойқан қылығынан басқа жерде әрбір қадамын есепке алып, көп толғанып барып, бір амалға келетін сақ та байсалды. Кәлен – бар істі ашу-ыза үстінде тындырып салатын, кейінгіні ойлап, сары уайымға түспейтін, наркескендей өткір. Жазушы штабс-капитан Рошаль, генерал Черновтың ой-толғаныс, тіршілік характері арқылы іштей іріп-шіріген Колчак армиясын қызыға суреттеп кететін тарауларда негізгі тартыс арнасын Еламан, Тәңірбергеннің олармен кездесу оқиғалары нәтижесінде қоюланта түседі. Бас кейіпкердің түрік шекарасындағы соғыстан алған әсері қиын-қыстау кезеңдерде рухани күш, моралдық жігер беретін елестер түрінде еске алынып отырады. “Тар жол, тайғақ кешудегі” Петров, “Ақ Жайықтағы” Яковлевтің прообразы іспетті Мюльгаузеннің дарашыл психологиясы, авантюристік әрекеттері де өмір шындығын әр түсті бояулармен нанымды өрнектеу өнеріне кепілдік берсе керек. Әр түрлі алдамшы типтердің, арамза одақтастардың шылауында кеткен жігерсіз Колчак армиясы халықтың ғасырлар бойы қанында тулаған ыза-кек толқынына бере алмайды. Ақтық шамасы қалғанша тістесіп өткен ақ гвардияшылардың қазақ даласында істеген қиянат-зорлығы елдің қатерлі жауға қарсы ынтымағын арттыра түседі. Еламан үшін дәуір сапырылысы айқын нәрсе болса, Тәңірбергенге ол жұмбақ. Қорқыныш, үрей

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 117 беті

ассоциациялары танданып, күдіктенуден, үміттенуден әлдеқайда басым. Тәңірберген тарихи-қоғамдық құбылысты діни-нанымдық фанатизм, сахара стихиясына ғана тән өмірлік қайшылықтар көлемінде бағалайды. Алайда әшейінде әдісқой, астыртын күрестің палуаны Тәңірбергеннің уақыт қаһарына қарсы шығар шарасы жоқ.

Трилогияда кескіндік анықтамалар мен пейзаж көріністерінің рөлі зор. Портреттің психологиялық айтарлары мол. Мысалы, романда Ақбала өңі, оның киім киісі, әдемі көзі, қалың шашы тәрізді негізгі сұлулық нышандары әлденеше рет қайталану арқылы соны жағдайлар табиғатына үйлес өзгерістерімен қамтылады. Жазушы мезгілдік құбылыстарды көп жағдайда адамдардың ішкі сарайындағы толқындармен, тұрмыстық, мұраттық әуендермен желілес бейнелейді. “Қан мен тер” трилогиясымен Әбдіжәміл Нұрпейісов қазақ әдебиеті үшін бұрын жан-жақты бейнелеу өрнегінен өтпеген Арал өңірі табиғатын өзіндік топографиялық ерекшеліктерін ашып кестеледі. Үлкен эпикалық полотнода теңіз стихиясы барша қатал сұлулығымен адамдар тағдырын, олардың кәсіп-тіршілігінің сипатын, арман-мұратын, сол жолдағы іс-әрекетін бедерлейтін көркемдік-эстетикалық фон ретінде шебер көрініс берді. Ә.Нұрпейісов шығармасындағы ландшафт реңі кездейсоқ алына салмайды, олар әр кездегі қаһармандар ғұмыр кешетін ортаның тарихи-әлеуметтік болмысын танытатындай кейіпте, жан толқынымен бірлікте суреттеліп, жазушының заман, қоғам, өмір қайшылықтары жайлы астарлы философиялық ой-сезімдеріне рухани тірек болады.

Уақыт тағы өзгерді екен деп романды түзетуге салудың қажеті болмас еді. Бұл уақыт - өткен мен бүгінді екшей бағалайтын, әр нәрсені байыбына қарап бағалайтын уақыт. Көп мәселе тарихи туындыларды парасатпен зерделеуге байланысты. Саналы көзбен қараған жанға “Қан мен терде” мол шынайылық, суреткерге тән машық бар.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері пікір-талас

Пікір-талас – оқытушы тарапынан ұсынылған негізгі мәселелер төңірегінде пікір-таласқа қатысушылар жақтаушы не даттаушы болып екіге бөлініп, өзінің көзқарасын нақты мәліметтерді, дәйектемелерді көрсете отырып дәлелдейді. Өзінің қарсыласын жеңе алатындай дәлелдер келтіріп, сөз шеберлігін, қызуқандылық танытады. Пікір-таласты оқытушы бақылап, бағыт береді.

«Соңғы парыз» романындағы кейіпкерлердің психологиясын бейнелейтін сәттерге мысал келтіріңдер.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 118 беті

2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7. Бақылау: сұрақ- жауап.

1. Ә.Нұрпейісовтің шығармашылығы туралы айтып беріндер.
2. Алғашқы шығармасы қалай аталады?
3. Осы романындағы кейіпкерлердің портреті туралы не айта аласындар?
4. Жазушының қандай шығармаларын білесіндер?

№ 35 сабақ

5.1.Тақырып: Зейнолла Қабдолов. «Менің Әуезовым» роман эссе үзінді. Қадыр Мырза-әлі. «Домбыра» өлеңі.

Сағат саны: 2 сағ.

90 мин.

5.2. Мақсаты: Оқушыларға ұлы жазушымыз, өлкеміздің мақтанышы Зейнолла Қабдоловтың өмірі мен шығармашылығы, Қадыр мырза-әлі туралы білімдерін кеңейту. Өз еліне деген патриоттық сезімдерін жігерлендіре түсіп, қазақ төл ақын-жазушыларының шығармашылығына деген қызығушылықтарын арттыра түсу.

5.3. Оқу мақсаттары: Жаңа тақырыпты меңгеруге бағыт беру, іздену қабілетін, мәнерлеп айту дағдысын, сөйлеу мәдениетін, қалыптастыру.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 15 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Зейнолла Қабдоловтің өмірі мен шығармашылығы.
2. «Менің Әуезовым» роман эссе үзінді.
3. Қадыр Мырза- әлі өмірбаяны.
4. «Домбыра» өлеңі.

Жаңа сабақты түсіндіру: 20 мин.
Зейнолла Қабдолов. «Менің Әуезовым» роман эссе үзінді.

Зейнолла Қабдолов Атырау облысында 1927 жылы 12 желтоқсанда мұнайшы отбасында дүниеге келген. Қазақ мемлекеттік университетін (қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетін) бітірген. 1950 жылдан дүниеден өткенше осы университетте ұстаздық қызмет атқарды, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізді, әдеби шығармашылық еңбекпен айналысты. Ұстаздықта — профессор, ғылымда -академик, көркем шығармашылықта Халық жазушысы деген биік белестерге шықты. Зейнолла Қабдолов шығармашылық жолын өлеңнен бастап, кейін проза, көркем аударма, ғылыми-зерттеу салаларында еңбек етті. Жалпы білім беретін мектептің 11-сыныбына арналған «Қазақ әдебиеті» оқулығының авторларының бірі, «Ұшқын» (1951), «Жалын» (1962-1964), «Менің Әуезовім» (1997) және Махамбеттің өмірі мен өлімі туралы аяқталмай қалған «Махамбет» («Мұз үстінде от жаққан») романдарын, бірнеше эссе жинақтарын («Адам», «Сыр»), әдеби талдаулары мен толғаныстарын («Жанр сыры», «Жебе»,

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 119 беті

«Көзқарас», «Арна»), «Сөз өнері» атты монографиялық зерттеуін, жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған «Әдебиет теориясының негіздері» оқулығын жазды. «Сөнбейтін от» драмасын сахнаға шығарды. А.Н.Островскийдің «Ұшынған ақша»; Назым Хикметтің «Елеусіз қалған есіл ер»; Гарриет Бичер-Стоудың «Том ағайдың лашығы»; Яшпалдың «Дивья»; Ян Отченашек пен Ярослав Бланктің «Мезгілсіз махаббат»; Михаил Шатровтың «Ар диктатурасы» және т.б. пьесаларын қазақ тіліне аударды. Қаламгердің таңдамалы шығармалары бірнеше рет басылып шықты (екі томдық, бес томдық, алты томдық). «Менің Әуезовім» роман-эссесі үшін жазушыға 1998 жылы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығы берілді. «Менің Әуезовім» Зейнолла Қабдоловтың ұзақ толғанысынан туған. Жазушы өз шығармасын осы толғанысының сырын айтудан бастайды. Роман-эссе авторы М.Әуезовтен бес жыл оқыған, М.Әуезовпен он жыл бірге қызмет еткен. Романның бас кейіпкері — ұстаз, авторы — ұстазын іздеп тапқан шәкірт. Романның тақырыбы — М.Әуезовтің өмірі мен қызметі, идеясы — Мұхтар Әуезовтің өмірі мен қызметінің өнегесі. М.Әуезовтің өмірі туралы жазылған бірқатар шығармалар бар. Зейнолла Қабдолов Мұхтар Әуезов туралы өзінше, тек қана өзінше жазды: жаңа сыр ашты, соны түр тапты. Зейнолла Қабдоловтың «Менің Әуезовім» роман-эссесі -ішкі мазмұны сырлы, сыртқы түрі нұрлы шығарма. Роман-эсеге арқау болған шындық құбылыстар автордың атынан баяндалады. М.Әуезовтің өмірлік мақсатмүддесі анық, айқын: а) ел мүддесін қорғау; ә) ұлттың рухани құндылықтарын сақтау, байыту, уағыздау; б) ұлттық әдебиет мамандарын даярлау. М.Әуезовтің өмірі көпқырлы: а) қилы кезеңдерді бастан өткерді; ә) қуғын көрді; б) азап шекті; в) мұратына жетті... М.Әуезовтің қызметі көпсалалы: а) жазушы; ә) ұстаз; б) ғалым; в) қоғам қайраткері. М.Әуезовтің өмірі мен қызметінің қырлары, салалары автордың көргендері мен сезгендері, көңілге түйген ойлары мен сырлары негізінде суреттеледі

Қадыр Мырза- әлі. «Домбыра» өлеңі.

Қазақстанның халық жазушысы Қадыр Мырза Әлі – ХХ ғасырдағы қазақ поэзиясының жан-жақты өсіп, өркендеуіне, кемелденуіне, болашақ ұрпақтың ұлттық рухын қалыптастыруда зор еңбек сіңірген ақын. Оның өлеңдерінің поэтикалық қуатын күшейтіп тұратын ерекшелігі – ондағы ұлттық сипатты танытатын ұлттық мазмұн мен пішіннің бірлігінде, ұлттық дәстүр мен образды ойлаудың жаңашылдығында. Қазақ поэзиясының көркемдік дәстүрінен мол сусындаған ақын өлеңдерінде тың ой, жаңа ізденіс, рухани кеңдік, көркем суреттер мен шынайы образдар көптеп кездеседі. Ақын поэзиясындағы дала, домбыра, бесік, тау, тұлпар, киіз үй сияқты ұғымдар символдық мәнге айналған ұлттық көркем дәстүріміз. Қадыр ақынның «Домбыра» өлеңінің алғашқы шумағы қанатты сөзге айналып кеткені де белгілі. Екі ішектің бірін қатты, бірін сәл-пәл кем бұра. Нағыз қазақ – қазақ емес, Нағыз қазақ – Домбыра! Домбыра аспабының қаншалықты қадірлі екенін Қадыр Мырза Әлі екі-ақ ауыз сөзбен осылайша түйіндейді. Расында да қазақ поэзиясындағы домбыра бейнесі – ежелгі жыр-дастандардан бүгінгі жас толқынға дейін жырланып келе жатқан мәңгілік тақырып. Қашаған жыраудың «Қолымдағы ағашым – Алып жүрген домбыра. «Домбыра – күнә» деген сөз – Тек бір айтқан дабыра. Пайғамбарым туғанда, Бесік болған бұл ағаш. Ыбырайым Кәббә салғанда, Мешіт болған бұл ағаш. Ықырам үйдің алдында, Есік болған бұл ағаш» деп төгілте жырлағаны – домбыра. Ілияс Жансүгіровтің «Күй», «Күйші» поэмалары – қазақтың асыл өнері күй мен ұлттық мұрасы домбыраға жырдан қаланған ескерткіш. Одан берідегі Жүмекен: «Үйден алыс шыққанда мен екі аманат қалдырам. Бірі – ұлым, өзіңсің, екіншісі – домбырам», – деп, ұлы мен ұлтының мұрасының қаншалықты

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 120 беті

ардақты, қаншалықты құнды екенін өлеңі арқылы көрсетеді. Бұл қаламгерлерден өзге де қазақ өлеңінің тарихында домбыраны жырға қосқан ақын көп. Әрқайсысы әртүрлі стильде жырласа да, ортақ тақырып, ортақ мұңның бір ұқсас тұсы бар, ол – ұлтының ұлы аспабына деген иісі қазақтың құрметі, сезімі мен ойы. Домбыра шертілгенде қазақтың кең-байтақ сахарасы, сұлу табиғаты, самал желі мен үрлеген бораны, көлдегі аққуы көз алдымызға келеді. Бұл – қазақ күйінің ерекшелігі. Орыс зерттеушісі Г.Н. Потаниннің «маған бүкіл қазақ даласы ән салып тұрғандай көрінеді» деген сөзі соның бір дәлелі. Қос дауыс сарынынан бүкіл қазақ жұртының қуанышы мен қайғысы, арман-мүддесі, философиялық сарын, азаматтық үн, жалпы айтқанда, тарихы күй болып төгіледі. Қадір Мырзалиев өлеңінің: Бір ішегінде биіктік бар, бір ішегінде тереңдік. Ол мылқауды сөйлетеді, жылатады керемді — деген жолдары осыны айғақтайды.

Домбыра

Екі ішектің бірін қатты,
бірін сәл-пәл кем бұра.
Нағыз қазақ – қазақ емес,
Нағыз қазақ – Домбыра!

Білгің келсе біздің жайды, содан сұра тек қана: Одан асқан жоқ шежіре, одан асқан жоқ дана. Ақиқатты айтқандардың бәрі осылай сорласын

Деп бір хаһан шанағына құйған оның қорғасын.

Бір ішегінде биіктік бар, бір ішегінде тереңдік.

Ол мылқауды сөйлетеді, жылатады керемді

Жалған сөйлеп көрген емес соның өзінде:

Аппақ жалын күйдің жанын жалап жатқан кезінде.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: шағын топпен жұмыс.

Шағын топпен жұмыс – білім алушылар өзара екі топқа бөлінеді. Әр топқа жеке тапсырма беріліп, тапсырманың мақсаты айқындалады. Тапсырманы орындағаннан кейін әр топ қарсылас топтың орындаған жұмыс нәтижесіне өз бағасын береді. Тексеру барысын оқытушы қадағалайды. Білім алушылар кіші топтарға бөлінеді.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 25 мин.

тапсырмасы: Қ.Мырза Әли поэзиясындағы әлеуметтік дегенді қалай түсінесін? Қадыр Мырза- әлі. «Домбыра» өлеңі туралы өз ойларыңды ауызша баяндаңдар.

II тапсырмасы: Ақын қазақ поэзиясына қандай жаңалықтар әкелді? өз ойларыңды ауызша баяндаңдар.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 10 мин.

5.6.Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 121 беті

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 5 мин.

8. Бақылау. Пікір-талас

Ақын шығармашылығы туралы пікірлеріңді жазбаша білдіріңдер.

№ 36 сабақ

5.1.Тақырып: Мұқағали Мақатаев. «Қайран Қарасазым-ай»лирикасы, «Дариға жүрек поэмасы»..

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: Қазақ жырының қара бурасы атанған Мұқағали Мақатаевтың өмірімен және шығармашылығымен таныстыру.Ақиық ақынның жырларымен таныстырып,оқушылардың поэзия туралы түсініктерін, сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамыту.

5.3. Оқу мақсаттары: Оқушыларды өздігінен іздену арқылы деректермен жұмыс істеуге баулу, поэзияны сүйе отырып, сұлулық пен махаббатты тануға, адамгершілік мен мейрімділік қасиеттерін,өнерді құрметтеуге тәрбиелеу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5. 4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Мұқағали Мақатаевтың өмірі мен шығармашылық жолы.
- 2.«Қайран Қарасазым-ай»лирикасы, «Дариға жүрек поэмасы».
- 3.Тәуелсіздік жылдардағы әдебиет.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Мұқағали Мақатаев. «Қайран Қарасазым-ай»лирикасы, «Дариға жүрек поэмасы».

Мұқағали Сүлейменұлы Мақатаев (1931-1976, шын аты Мұхаммедқали) – қазақтың лирик ақыны, мұзбалақ ақын, өз заманында лайық бағасын ала алмаса да өзінен кейінгілер үшін мәртебесі биік ақиық ақын. Ол 1931 ж. 9-шы ақпанда Алматы облысы, қазіргі Райымбек (бұрынғы Нарынқол) ауданының Қарасаз ауылында дүниеге келген. Ақынның туған күні жөнінде екі түрлі ақпарат бар. Алайда, құжаттар бойынша ақынның туған күні ақпанның 9-нда тойланады. Екінші ақпарат: ақынның анасы Нағиман апа былай деген: «Мұқағалиым 1931 жылы наурыз айының 8-інде дүниеге келген болатын. Жаңылысуым мүмкін емес. Себебі балам мынау фәнидің есігін ашқаннан біраз уақыт кейін Наурыз тойы болады, наурыз көже жасаймыз деп күтіп отырғанбыз.» Мұқағали Мақатаев атындағы әдеби сыйлықтың лауреаты Оразақын Асқар ақынның екінші туған

QONTÜSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 122 беті

күніне байланысты мынадай сөз айтады: «Ал құжат бойынша Мұқағали 9 ақпанда дүниеге келген. Бұл куәлікті ақын ес білген кезде сол кездегі сайлау науқанына байланысты өзі жаздырып алған екен». Мұқағалидің “Қарлығашым, келдің бе?”, “Дариға жүрек” (1972 ж.), “Аққулар ұйықтағанда”, “Шуағым менің” (1975 ж.), “Соғады жүрек”, “Шолпан”, “Жырлайды жүрек”, “Өмір-өзен”, “Өмір-дастан” және т.б. жыр жинақтары, сондай-ақ, “Қош, махаббат!” (1988 ж.) атты прозалық кітабы да бар. Біршама өлеңдеріне ән жазылды. Өзін аудармашылық қырынан да сынап көрген Мұқағали Дантениң “Құдіретті комедиясының” “Тамұқ” деген бөлімін (1971 ж.), Шекспирдің “Сонеттерін” (1970 ж.), Уолт Уитменнің өлеңдерін (1969 ж.) қазақ тіліне аударды. Ақынның көзі тірісінде 3 аударма кітабы [У.Уитмен, “Шөп жапырақтары” (1969); У.Шекспир, “Сонеттер” (1970); Д.Алигерья, “Құдіретті комедиясының” “Тамұқ” бөлімі (1971)], 8 жыр жинағы [“Ильич” (1964), “Армысыңдар, достар” (1966), “Қарлығашым, келдің бе?” (1968), “Мавр” (1970), “Дариға-жүрек” (1972), “Аққулар ұйықтағанда” (1974), “Шуағым менің” (1975), “Өмірдастан” (1976)] жарық көрді. У.Уитмен, У.Шекспир, Н.Тихонов, Р.Бернс, Ф.Ансари, А.Акопьян, А.Исаакян, Е.Евтушенко, Ф.Моргуннің бірнеше өлеңдерін аударды. Ю.А. Александров, М.М. Курганцев тәржімалаған ақын өлеңдері “Зов души” деген атпен орыс тілінде басылып шықты

Поэмалары. Мұқағалидің “Ильич”, “Ақ қайың әні”, “Ару-ана”, “Мавр”, “Аққулар ұйықтағанда”, “Қырандастар, қош болыңдар”, “Чили-шуағым менің”, “Шекарада”, “Большевиктер”, “Өмірдастан”, “Арман”, “Шолпан”, “Досыма хат”, “Алтай-Атырау”, “Отаным, саған айтам”, “Райымбек! Райымбек!”, “Қашқын”, “Жер үстінен репортаж”, “Моцарт. Жан азасы” атты поэма-толғаулары бар. 650-ден астам лирикалық өлеңдерінде адам өмірінің мәні, әсемдік пен сұлулық, тазалық, ерлік, елдік, туған жер турасында терең толғаған. Ақын өмірінің соңғы кезеңінде жазған “Моцарт. Жан азасы” реквиемі пәлсапалық мазмұны, психологиялық тіні өзгеше туынды. “Табыт үні”, “Халық үні”, “Жесірлер үні”, “Бесік жыры” аталатын 4 бөлімді туындының әрбір бөлімінде бірде табыт, бірде жесір-Ана, бірде Жер-Бесік атынан Өмір мен өлім туралы философиялық пайымдаулар айтылған. Ақын Моцарт тағдырын тілге тиек ете отырып, өмір туралы өз жанының оптимистік рухын, әрбір адамның жан түкпіріндегі арман-әнін жеткізеді. Ақын қай тақырыпта жазса да жалған сезім, жылтырақ сөзге әуес болмады, ол туралы: “Мен жырламаймын, Сырласамын. Сыры бір замандаспен мұндасамын. Көгендеп жыр қосағын, Келмейді жыр жасағым” немесе “Тіпті де мен емес-ті “Мен” дегенім... Өзгенің жаны-сырын ұғу үшін, Өзімді зерттегенді жөн көремін” дейді. Мұқағали шығармашылығының тіні “өзін-өзі” зерттеуден тұрады. Мұқағалидің медитативті лирикасындағы лирик. Мен — өзін-өзі іздеген, өмір мен өлім, адам мен қоғам, ғаламнан үйлесімділік іздеп шарқ ұрған, толассыз ізденістегі пәлсапашыл Мен. Мұқағалидің шығармаларында философиялық тереңдік, адамның психологиялық жан күйзелісін суреттеу, медитация басым. “Өмірдастан” атты топтамалы толғауында жесір жеңге (Дариға) образы арқылы тылдағы халық өмірі мен адамдық, азаматтық, адалдық, ар-намыс, рух пен нәпсі арасындағы толассыз күрес психол. шиеленіс арқылы шебер жеткізілген. Мұқағалидің шеберлігі өзі өмірден көрген-білгенін көңіл елегінен өткізе терең жеткізуінде. Иmandылық, ислам діні турасында “Я, Жаратушы Аллам”, “Сатқан емен”, “Дін-ғылымның анасы”, “Я, Алла”, “Бүкіл дүние мұсылмандарына хат”, “Адам қайдан жаралған”, “Жүрек арызы”, “Күн батты, міне, кеш кірді”, “Не керек, осы, адамға”, т.б. өлеңдер жазды. “Сатқан емен, сатпайтын дінімді мен”, “Мұхаммедтің үмбеті-мұсылманмын”, “Сайтанның да, күнәсіз періштенің, Бал мен уын талғамай неге ішкенмін. Періштенің қайғысын бөліспедім, Сайтанменен болса да келіспедім” секілді жыр жолдарында адам табиғатына сай тартыс, пенденің жан тылсымындағы жұмбақ

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 123 беті

қақтығыстар көрініс тапқан. Ол әсіресе тауды, қазақ ауылын көп жырлайды (“Тауда өстім”, “Тау бір аңыз”, т.б.). “Өлмесін деп берген ғой тауды маған, Мен күңіренсем, күрсініп тау жылаған”. Ол қазақ өлеңін мазмұн, пішін жағынан түрлентті. “Қазақтың қара өлеңі құдіретім, онда бір сұмдық сыр бар естілмеген” дейді ақын. Мұқағали дәстүршіл ақын, ол өлеңге интонация, инверсия, мазмұн тұрғысынан жаңалық енгізді. Мұқағалидің поэзиясы ұлттық характерімен, мінезімен ерекшеленеді: “Су сұрасам, сүт берген, айран берген, Қартайып қалыпсың-ау, қайран жеңгем”. Ақын өлеңге ерекше кие деп қарап, Музаға табынған: “О, Муза, маған алыс сөреңді бер, ұайыптан кел де, мені демеп жібер”. Мұқағали адам жанының диалектикасына терең бойлап, оның болмысын шынайы бедерлейді (“Жапырақ жүрек-жас қайың”). Ол “Нағыз ақын алдымен ойшыл, философ болуы қажет. Поэзияда философ болу өзін қоршаған әлемді ұғыну, әр заттың мәнін білу, ақырына дейін “адам жанының инженері болып қалу” дегенді ұстанды (Күнделік, 10.2.1976). Ақынның шеберлігі өмірден өзін, өзінен өмірді көре білуінде. “Бүкіл менің жазғаным — бар-жоғы бір ғана бүтін поэма. Адамның өмірі мен өлімі, қасіреті мен қуанышы туралы поэма” дейді ақын. Мұқағалидің адамзат ғұмыры мен әлем сырын жыр еткен лирикасы қазақ әдебиетіне қомақты мұра боп енді. Мұқағали поэзия жанрында ғана емес, проза, драма, сын саласында да қалам тартты. Қаламгердің “Қош, махаббат” жинағына (1988) әр жылдары жазылған “Құлпытас”, “Марусяның тауы”, “Өзгермепті”, “Әже”, әңгімелері, “Қос қарлығаш”, “Жыл құстары” повестері мен “Қош, махаббат” пьесасы, бірнеше сыни еңбектері енген. “Рух және сезім”, “Сезім найзағайы”, “1969 жылғы қазақ поэзиясы” атты әдеби сын еңбектерінде О.Сүлейменов, М.Әлімбаев, Қ.Мырзалиев, Ж.Нәжімеденов, С.Мәуленов, т.б. шығармаларына талдау жасап, өнер, поэзия туралы ой толғайды.

5.5. Пәнді оқытудың соңғы нәтижелеріне жету үшін оқытудың негізгі түрлері/әдістері/технологиялары: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Оқушылар өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Тапсырма: 1. М.Мақатаев өлеңдеріне жазылған қандай әндер бар?

2 Өздеріне ұнаған бір өлеңін жатқа айтыңдар.

3. «Көктөбедегі кездесуде» пьесасының кейіпкерлердің табиғаты пен тағдырындағы айырмашылықтарды айтыңдар

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 124 беті

2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-208б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

8. Бақылау: сұрақ- жауап

1. М.Мақатаевтың ақындық қарым- қабілеті қашан байқалған?
2. «Қайран, Қарасазым -ай» не туралы өлең? Мағынасы неде?
3. «Дариға жүрек» поэмасындағы монологке көңіл аударыңдар.
4. «Көктөбедегі кездесуде» астарлы әзіл, юмор қандай қызмет атқарады?
5. Пьесада қандай мәселелер айқындалған?
6. Пьесаның көркемдік әлемі туралы шығарма жазыңдар.
7. Қазіргі қазақ поэмалары туралы айтып беріңдер?
8. Тәуелсіздік жылдар әдебиеті дамуының тарихи алғышарттары.
9. Қазіргі қазақ поэзиясындағы Астана тақырыбына тоқталыңдар.
10. Ұ.Медетбек поэзиясындағы өлең құрылымына зер салыңдар.

37 сабақ

5.1.Тақырып: Қалтай Мұхамеджанов. «Көктөбедегі кездесу» пьесасы.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: Қазақ жырының қара бурасы атанған Қалтай Мұхамеджановтың өмірімен және шығармашылығымен таныстыру. Ақынның жырларымен таныстырып, оқушылардың поэзия туралы түсініктерін, сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамыту.

5.3. Оқу мақсаттары: Оқушыларды өздігінен іздену арқылы деректермен жұмыс істеуге баулу, поэзияны сүйе отырып, сұлулық пен махаббатты тануға, адамгершілік мен мейрімділік қасиеттерін, өнерді құрметтеуге тәрбиелеу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5. 4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Қалтай Мұхамеджановтың өмірі мен шығармашылығы.
2. «Көктөбедегі кездесу» пьесасы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Қалтай Мұхамеджанов. «Көктөбедегі кездесу» пьесасы.

Қалтай Мұхамеджанұлы Мұхамеджанов (24 желтоқсан 1928 жыл, «Шіркейлі» кеңсары, Қызылорда округы, Қазақ АКСР — 7 мамыр 2001 жыл, Мәскеу, Ресей) — қазақ және кеңестік драматург, жазушы, публицист, сценарийші. Қазақстанның халық жазушысы, драматург, алғашқы кәсіби қазақ театр критигі. Шығармашылық жолын М.Горькийдің «Тоғышарлар», С.Айнидің «Құлдар», Айбектің «Киелі қан» сияқты атақты туындыларын аударудан бастаған. 1959 жылы М.Әуезов атындағы мемлекеттік академиялық драма театрында «Бөлтірік бөрік астында» атты тұңғыш драмалық туындысының премьерасы болды. Қалтай Мұхамеджанов пьесалары

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 125 беті

адам мінезінің, іс-әрекетінің күлкілі жақтарын алып суреттеуге құрылады. Күлкінің ар жағында ондай құбылысты әшкерелеу сарыны жатады. «Бөлтірік бөрік астынданың» басты кейіпкері Сапар – жылпос, опасыз, өмірді алдау мен арбауға құрып үйренген адам. Ол ауылда әйелі бола тұрып, қалада үйленеді. Автор осыны әшкерелейді. Оны «Бөрік астындағы бөлтірікке» теңейді. Қала қыздарының қазақ тілін білмеуін күлкі етеді. Ал, «Құдағи келіпті» пьесасында адамның отбасындағы тіршілігін суреттей отырып, қаланың тоғышар, сәнқұмар әйелдеріне еліктеген сауатсыз ауыл әйелі Айжанның қызын күйеуінен айырып алмақ болған ісі мен қылығын күлкі етеді. «Қуырдақ дайын» пьесасында Ережеп, Жақан сияқты өмірде өз орны жоқ, әркімге сүйеніп күн көрген мүсәпір адамдардың майысқақ, жұрттың бәріне жақсы көрінуге тырысқан қылықтарын суреттеуді көздеген. Бәрі де күлкіге арқау боларлық дүниелер. Автордың үш пьесасы да кезінде театр сахналарынан қойылды. «Шыңдағы шынарда», «Айман–Шолпан» киносценарийлерінің де авторы. А.Қаһардың «Ауру тістерін», Ш.Айтматовтың «Ана–Жер–Ана», «Арманым, Әселім» пьесаларын, «Ақ кеме» повесі және Шығыс классикасының «Мың бір түн» ертегісін (1-4-томдарын) қазақ тіліне аударды. 1978 жылы «Жазушы» баспасынан таңдамалы шығармаларының екі томдығы жарық көрген. 1998 жылы таңдамалы шығармаларының 3 томдығы шықты. Ол драмалық шығармаларында диалогты, диалогтың даралану заңдылықтарын, диалогтар даралығы бәсекелестігін шебер пайдаланды. Оның комедиялық және драмалық туындыларының қай-қайсысында да қазақ қоғамында рухани дерттің белең ала бастауы кеңінен қамтылып, қазақ халқының Кеңес дәуіріндегі алмағайып тағдыры, ұлы тұлғалардың трагедиялық бейнесі айқын көрініс тапты. Карл Маркстың «Капиталын» үш-ақ ауыз сөзге сыйдырған сатира саңлағының қырғыздың әйгілі жазушысы Шыңғыс Айтматовпен бірлесе жазған «Көктөбедегі кездесу» пьесасының алар орны ерекше. Бесіктегі кезінен күмән еміп өскен ұрпақтың күйік пен күдікке толы күйкі болмысынан сыр шертеді.

5.5. Пәнді оқытудың соңғы нәтижелеріне жету үшін оқытудың негізгі түрлері/әдістері/технологиялары: бағыт беру

Бағыт беру – мәселеге бағыттап оқытудың бір элементі, яғни оқытушы тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдарды атамайды, жанама мысалдар келтіріп, ойға шабуыл жасап негізгі анықтамаға жетелейді. Оқушылар өздері ой қорытып анықтама мен негізгі мәселені шығаруы керек.

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Тапсырма: 1. М.Мақатаев өлеңдеріне жазылған қандай әндер бар?

2. Өздеріңе ұнаған бір өлеңін жатқа айтыңдар.

3. «Көктөбедегі кездесуде» пьесасының кейіпкерлердің табиғаты пен тағдырындағы айырмашылықтарды айтыңдар

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014

2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;

3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;

4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;

5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;

6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011

7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 126 беті

Қосымша әдебиеттер:

1. С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
2. Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
3. Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
5. З. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
6. Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
7. Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
8. Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
9. Әбдезұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2008б.
10. Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

8. Бақылау: сұрақ- жауап

1. М.Мақатаевтың ақындық қарым- қабілеті қашан байқалған?
2. «Қайран, Қарасазым -ай» не туралы өлең? Мағынасы неде?
3. «Дариға жүрек» поэмасындағы монологке көңіл аударыңдар.
4. «Көктөбедегі кездесуде» астарлы әзіл, юмор қандай қызмет атқарады?
5. Пьесада қандай мәселелер айқындалған?
6. Пьесаның көркемдік әлемі туралы шығарма жазыңдар.
7. Қазіргі қазақ поэмалары туралы айтып беріңдер?
8. Тәуелсіздік жылдар әдебиеті дамуының тарихи алғышарттары.
9. Қазіргі қазақ поэзиясындағы Астана тақырыбына тоқталыңдар.
10. Ұ.Медетбек поэзиясындағы өлең құрылымына зер салыңдар.

№ 38 сабақ

5.1. Тақырып: Әзілхан Нұршайықов. «Ақиқат пен аңыз» романы.

Сағат саны: 3 сағ.

135 мин.

5.2. Мақсаты: Ә.Нұршайықовтың очерк жанрының шебері екендігі. «Ақиқат пен аңыз» роман-дилогиясы, оның жанрлық ерекшелігін анықтау. Романның жазылу тарихы. Шығармадағы Б.Момышұлының азаматтық бейнесін, жазушының кейіпкер мінезін диалог арқылы суреттеу ерекшелігін талдау. Шығарманың көркемдік сипатын ашу.

5.3. Оқу мақсаттары: Қазақ халқының өр тұлғаларының жалғасы болған, Отан қорғаған қаһарман ұлдарының бірі, Кеңес Одағының батыры, Қазақстанның халық қаһарманы Бауыржан атамyzдың өмір жолдары, ерлік күресі, халқына сіңірген еңбегі жайлы таныстыра отырып, келешек ұрпақты өз Отанын сүйуге, оның намысы мен абыройын қорғауға даяр болуға, елінің болашағы үшін тер төккен тұлғаларды ұмытпауға тәрбиелеу.

Ұйымдастыру кезеңі: 5 мин.

Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

Оқытушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин.

5.4. Тақырыптың негізгі мәселелері:

1. Әзілхан Нұршайықов өмірі мен шығармашылығы.
2. «Ақиқат пен аңыз» роман-диалогі.
3. Романның жазылу тарихы.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин.

Әзілхан Нұршайықов 1922 жылы Шығыс Қазақстан облысы, Жарма ауданы, Келінсүйегі деген жерде дүниеге келген. Қазақстан Республикасының халық жазушысы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 127 беті

Алматы қаласындағы Тау-кең институтында, Семейдегі қазақ педагогикалық училищесінде, педагогикалық институтында оқыған. Қаламгер сомдаған Бауыржан, Мәлік тұлғалары асқақтықты танытса, Ербол, Меңтай образдары әдебімен оқырманын сүйсінтеді. М.Мәметова, Ы.Сүлейменов, Т.Тоқтаров, т.б. майдангерлер бейнесі қаһармандық мұраттарға жетелейді. Нұршайықов “Махаббат қызық мол жылдар” романы мен “Ескі дәптер”, “Әсем”, “Ботагөз” повестерінде адамгершіліктің әсемдікпен диалектикалық үйлесіміне баса назар аударған, кейіпкерлерінің рухани ізденістерін нанымды суреттеген. Қаһармандық рухтағы “Ақиқат пен аңыз” романы мен “Тоғыз толғау”, “Махаббат жыры”, “Ғажап адам”, “Невель түбінде”, “Великие Луки ұрыстары”, т.б. әңгіме, повестері дерек пен дәйектің, тарихи шындық пен көркемдік шешімнің арақатынасын ашуға бағытталған. И.Буниннің шығармаларын, М.Шолоховтың “Адам тағдыры”, П.Павленконың “Жарияланбаған хат” әңгімелерін, А. Якобсонның “Қорқау” пьесасын, т.б. туындыларды қазақ тіліне аударды. Нұршайықов 2-дәрежелі Даңқ, “Құрмет белгісі”, “Халықтар достығы”, 2-дәрежелі Отан соғысы ордендерімен, бірнеше медальдармен марапатталған. Біз бүгін жазушының "Ақиқат пен аңыз" романына тоқталамыз. Ақиқат пен аңыз - Әзілхан Нұршайықовтың қаһармандық рухтағы шығармаларының бірі. Роман-диалог 1978, 1980, 2009 жылдары жеке кітап болып жарыққа шықты. Қысқаша мазмұны Бұл шығармада Ұлы Отан соғысының даңқты қаһарманы, гвардия палковнигі Бауыржан Момышұлының азаматтық, ерлік тұлғасын мүсінделеді. Баукеңнің сонау балауса жастық шағынан бері, Совет Армиясының үздік мектебінде шыңдалу кезіңіне, Ұлы Отан соғысының отты жылдарынан бастап күні бүгінге дейінгі ұлағатты өмір жолын шынайы фактілер аясында қызғылықты баяндайды. Романның жазылу формасы да ерекше: бүкіл оқиға автор мен кейіпкердің диалогі арқылы өтеді. Шығарманың басты кейіпкері Бауыржан - Кеңес одағының батыры, жазушы, Екінші дүниежүзілік соғыстың даңқты жауынгері, әскери қолбасшы, стратег және тактик. Шығармада Бауыржан өзі айтқанынан қайтпайтын, тәкаппар, өр мінезді кісі болғанын көрсетеді. Жас кезінен бастап әкесінің сөздерін жадында сақтап өскен адам. Өлсе де өтірік айтпайтын, жамандық ойламайтын ақ жүректі кісі болған. 1928-1930 жылдары бастауыш мектепте ұстаздық етеді. Біраз уақыт аудандық атқару комитетінің жауапты хатшысы ретінде қызмет атқарады. Аудандық милицияда 6 айдай жұмыс істейді. 1932 - 1934 жылдар аралығында Қызыл Армия қатарына қызмет етеді. 1933 жылы полк мектебін бітіреді. Міне, өмірге осындай тамаша туынды әкелген Әзілхан Нұршайықов әлем әдебиетіндегі алып тұлға. Оқырман қауым ардақтап, қадір тұтатын, көпшілікті өзіне үйіре алатын, көпке үлгі бола білетін жазушы қазақ халқы үшін қашан да биікте.

5.5. Білім берудің және оқытудың әдістері: бағыт беру.

1 топ. Романда пайдаланылған мұрағат құжаттарының маңызы неде?

2 топ. Романның көркемдік әлемінде диалог қандай қызметтер атқарады? пікір талас ұйымдастырыңдар.

Аралық бақылау жұмысы

1. Кеңестік дәуірдегі қазақ әдебиетіне жалпы шолу.

2. Жүсіпбек Аймауытов «Ақбілек» романы.

3. «Шернияз» пьесасы.

4. Мағжан Жұмабаев «Туған жерім - Сасықкөл»,

5. «Жұлдызды жүзік, айды алқа қып берейін», «Шолпы», «Сырдағы Алашқа» өлеңдері, «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы» поэмалары.

6. Сәкен Сейфуллин өлеңдері: «Жайлауға көшу» «Сыр сандық»

7. «Көкшетау», «Аққудың айырылуы» поэмалары.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы Әдістемелік өңдеу		044-73/11-233 128 беттің 128 беті

- 8.Бейімбет Майлин. «Шұғаның белгісі», «Қара шелек» әңгімелері.
9. Сәбит Мұқанов өмірі мен шығармашылығы
10. «Сұлушаш» поэмасы. «Аққан жұлдыз» романынан үзінді.
- 11.Ғабит Мүсірепов . «Қазақ солдаты» романынан үзінді, «Ақан сері - Ақтоты» трагедиясы.
- 12.Қасым Аманжолов. «Ұлы Отан соғысы туралы жыр», «Байкал», «Орал», «Елге хат» өлеңдері. «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмасы.
13. Жұбан Молдағалиев «Мен қазақпын», «Қыран дала»поэмалары.
14. Әбдіжәміл Нұрпейісов. «Қан мен тер» триологиясы.
15. Мұқағали Мақатаев. «Қайран Қарасазым-ай»лирикасы, «Дариға жүрек поэмасы».

Оқушылардың өз бетінше атқаратын жұмысы: 30 мин.

Оқушылардың өз бетінше атқарған жұмысындағы тапсырмаларды талқылау 10 минут.

Сабақты қорытындылау: 15 мин.

5.6. Әдебиет.

Негізгі:

- 1.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Оқулық 10-сын. Астана «Арман ПВ», 2014
- 2.Әдістемелік құрал. 10-сынып Астана «Арман ПВ» 2014;
- 3.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті : Әдістемелік құрал 10-сынып;
- 4.Тұрсынғалиева С.Ч, Берекенова Ә.С. Қазақ әдебиеті Хрестоматия 10-сынып (Қ-Г) Астана «Арман ПВ», 2014;
- 5.Тұрсынғалиева С.Ч, Такишева А.Ж, Қазақ әдебиеті: Жұмыс дәптері 10 сынып Астана «Арман ПВ», 2014;
6. Адуллабекова А. Т., Ахбанбетова Ү.Ш. Қазақ әдебиеті. Шымкент, 2011
7. Кемелхан Д.Ж, Ахбанбетова Ү.Ш., Сәлім Е.Қ. Қазақ әдебиеті. Қарағанды 2019

Қосымша әдебиеттер:

- 1.С.Садырбаев Халық әдебиетінің тарихи негіздері А.1992.
- 2.Сәтбаева Ш, Ш.Құдайбердиев – Алматы 1990
- 3.Сыздықова Р. А. Байтұрсынов Алматы 1990
- 4.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –Алматы 1995 .
- 5.3. Қабдолов «Сөз өнері» Алматы 2002
- 6.Бес ғасыр жырлайды 2 томдық- Алматы 1989.
- 7.Қазақ әдебиеті анықтамалығы. Алматы 2000
- 8.Ы.Алтынсарин атындағы ҚР Білім Академиясы.
- 9.Әбдешұлы Қ. Тарих және тағдыр. Алматы 2004-2006.
- 10.Кәрібаева Б. Қазіргі қазақ әдебиетінің даму арналары: Зерттеулер. Астана 2010

Үйге тапсырма беру: 10 мин.

5.7.Бақылау түрлері: ауызша сұрақтар.

- 1.«Ақиқат пен аңыз» роман- диалогін оқып шығындар.
- 2.«Ақиқат пен аңыз» романы қалай жазылды?
- 3.Романда Бауыржан Момышұлының қандай ерліктері көрініс тапқан?
- 4.«Ақиқат пен аңыз» романы қандай жанрлық түрдің үлгісі?